

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

ТІЛ САЯСАТЫ
КОМИТЕТІ

TIL-QAZYNA

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ОРТАҚ ЖҮЙЕСІ

біліктілікті арттыру
курсының жинағы

Астана, 2026

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырысы бойынша
«Қазақстан Республикасында тіл саясатын дамытудың 2023-2029 жылдарға
арналған тұжырымдамасының» аясында шығарылды

Құрастырушылар: А.Қожахмет, Ж.Бахытбекқызы

«Қазақ тілін оқыту әдістемесінің ортақ жүйесі» біліктілікті арттыру курсының жинағы // Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы. – Астана, 2026. – 362 б.

Жинақта «Қазақ тілін оқыту әдістемесінің ортақ жүйесі» біліктілікті арттыру курсы аясында ұсынылған ғылыми-әдістемелік материалдар топтастырылған. Қазақ тілін А1–С1 деңгейлері бойынша оқытудың лингводидактикалық негіздері, грамматикалық құрылымдарды функционалды тұрғыдан меңгерту, В1–В2 деңгейлеріне коммуникативтік тапсырма құрастыру мен бағалау, С1 деңгейін CEFR қағидаттарына сәйкес ұйымдастыру мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар мемлекеттік тілді ересектерге үйретудің андрагогикалық тәсілдері, білім беру сатылары арасындағы сабақтастық, академиялық білім мен коммуникативтік дағдының арақатынасы талданады. Жинақтың цифрлық бағытындағы материалдар «Тіл-Қазына» өнімдерін сабақ мақсатына кіріктіру, лексика-грамматикалық минимум мен корпус деректерін пайдалану, қазақ тілінің цифрлық экожүйесін дамыту, үлкен тілдік модельдер мен жасанды интеллект құралдарын оқыту үдерісіне әдістемелік тұрғыдан енгізу жолдарын қамтиды.

Жинақ орта және жоғары білім беру ұйымдарының оқытушыларына, тілдерді оқыту орталықтарының әдіскерлеріне, қазақ тілін екінші тіл ретінде үйрететін мамандарға, оқу-әдістемелік құрал әзірлеушілерге және лингводидактика саласындағы зерттеушілерге арналған.

АЛҒЫ СӨЗ

Қазақ тілін оқыту жүйесі қазіргі кезеңде мазмұндық жаңартумен ғана емес, деңгейлік сабақтастықты, коммуникативтік нәтижені, ересектердің оқу ерекшеліктерін және цифрлық технологияларды өзара үйлестіретін тұтас әдістемелік модельді қажет етеді. Мемлекеттік тілді меңгертудің нәтижесі тілдік ережелердің қаншалықты көп түсіндірілгенімен емес, білім алушының қазақ тілінде нақты әрекет орындай алуымен өлшенуге тиіс. Осы ұстаным «Қазақ тілін оқыту әдістемесінің ортақ жүйесі» біліктілікті арттыру курсының мазмұнын біріктіретін негізгі идея ретінде ұсынылады. Жинаққа енген еңбектер қазақ тілін бастапқы деңгейден жоғары деңгейге дейін оқыту, коммуникативтік құзыретті қалыптастыру, кәсіби және академиялық тілдік әрекетті дамыту, ересек аудиториямен жұмыс істеу және цифрлық орта мүмкіндіктерін пайдалану мәселелерін бір жүйеде қарастырады.

Жинақтың бірінші мазмұндық бағыты қазақ тілін деңгейлік оқытудың лингводидактикалық негіздеріне арналған. А1–А2 деңгейінде тілдің ішкі логикасын қолданыс арқылы таныту, грамматиканы ереже ретінде емес, сөйлеуге қызмет ететін құрал ретінде меңгерту және ақпаратты деңгейге сай мөлшерлеп беру мәселелері талданады. В1–В2 деңгейінде грамматикалық құрылымдарды мақсат, себеп, шарт, салыстыру, болжал, ниет, қажеттілік, бағалау тәрізді коммуникативтік мағыналармен сабақтастыра оқыту, тілдік форманы «форма – мағына – контекст – өндіру – коммуникация» логикасымен меңгерту ұсынылады. Сонымен бірге В1 мен В2 деңгейлерін ажыратуда тапсырманың күрделілігі, тіл үйренушінің дербестігі, ойды дәлелдеу, салыстыру және мәселені шешу қабілеті негізгі өлшем ретінде қарастырылады. С1 деңгейіне арналған материалдар CEFR-дің әрекеттік-коммуникативтік қағидаттарын қазақ тілін жоғары деңгейде оқытуға бейімдеп, қабылдау, өнімді әрекет, өзара әрекеттесу және медиацияны біртұтас жүйеде ұйымдастыру жолдарын көрсетеді.

Екінші бағыт мемлекеттік тілді оқытудың әдіснамалық және андрагогикалық негіздерін қамтиды. Ересек білім алушының кәсіби тәжірибесі, ішкі мотивациясы, нақты тілдік қажеттілігі, уақыт тапшылығы мен психологиялық кедергілері оқыту мазмұнын жобалауда ескерілуі тиіс деген қағида басшылыққа алынады. Коммуникативтік тәсіл, тапсырмалық оқыту, кейс-әдіс, рөлдік ойын, пікірталас, аралас оқыту және формативті бағалау құралдары нақты өмірлік және кәсіби жағдаяттармен байланыстырылады. Осы бөлімдегі сабақтастық мәселесі мектепке дейінгі ұйымнан бастап мектеп, колледж, университет және ересектер курсына дейінгі тілдік дамуды бір-бірінен бөлек кезеңдер емес, білім → дағды → тілдік әрекет → коммуникация → өмірлік және кәсіби қолдану түрінде күрделенетін үздіксіз траектория ретінде түсіндіреді. Академиялық білім мен коммуникативтік дағдының арақатынасына арналған материалда мәтін тану мен мәтін тудыру, рецептивті және продуктивті әрекеттер, тілдік нормалар мен жанрлар жүйесі қазақ тілі пәнінің функционалдық мазмұнын қалыптастыратын өзара байланысты компоненттер ретінде ұсынылады.

Жинақтың үшінші бағыты қазақ тілін оқытудың цифрлық және инновациялық трансформациясына арналған. Мұнда цифрлық ресурс сабақтың мақсатына бағындырылғанда ғана педагогикалық технологияға айналатыны негізделеді. «Тіл-Қазына» өнімдері, лексика-грамматикалық минимум, сөздіктер, ұлттық корпус пен цифрлық платформаларды бір сабақ цикліне біріктіру; нәтижеден кері жобалау; корпус деректері арқылы табиғи қолданысты байқату; цифрлық ресурстарды дайындық, сөздік қолдау, тексеру, түзету және рефлексия кезеңдерінде пайдалану жолдары көрсетіледі. Сонымен қатар қазақ тілінің цифрлық экожүйесі, Ұлттық сөздік қор, Til-Qazyna LLM, QazGrammar, TilQazyna Lingua, QazSync.AI, ASR және TTS технологиялары секілді жобалардың тілдің цифрлық кеңістіктегі қолданысын кеңейтудегі орны қарастырылады.

Жасанды интеллект құралдарын қазақ тілі сабағына енгізуге арналған материалдар мұғалімнің кәсіби рөлін әлсіретпей, керісінше оның әдістемелік мүмкіндігін кеңейтуге бағытталған. Оқу контентін CEFR деңгейлеріне бейімдеу, сараланған тапсырма әзірлеу, промпт-инжиниринг, виртуалды репетитор, құжат редакторы, этнолингвистикалық тапсырмалар мен шағын интерактив құралдар жасау мүмкіндіктерімен бірге тілдік сапаны тексеру, калька мен галлюцинацияны тану, академиялық адалдық пен дербес деректер қауіпсіздігін сақтау талаптары да назарға алынады. Бұл тұрғыда соңғы тілдік және әдістемелік шешімнің жауапкершілігі оқытушыда қалатыны айқындалады.

Жинақтағы еңбектерді біріктіретін ортақ тұжырым – қазақ тілін оқытудың мазмұны деңгей, мақсат, тілдік құрал, тапсырма және бағалау арасындағы сабақтастыққа құрылуы керек. Төменгі деңгейлерде қарапайым күнделікті коммуникациядан басталған әрекет жоғарылаған сайын пікір білдіру, дәлелдеу, салыстыру, кәсіби және академиялық мәтін құрастыру, бірнеше дереккөзбен жұмыс істеу және күрделі коммуникативтік міндеттерді дербес орындауға ұласады. Оқытушының міндеті – білім алушыға мүмкіндігінше көп ақпарат беру емес, қажетті тілдік материалды дәл іріктеп, оны шынайы жағдаятта қолдануға мүмкіндік жасау және нәтижені «не біледі?» емес, «не істей алады?» өлшемімен бағалау. Осы тұрғыдан жинақ қазақ тілін оқыту әдістемесінің ортақ жүйесін қалыптастыруға бағытталған теориялық тұжырымдар мен практикалық шешімдерді бір арнаға тоғыстыратын ғылыми-әдістемелік еңбек ретінде ұсынылады.

I ҚАЗАҚ ТІЛІН ДЕЙГЕЙЛІК ОҚЫТУДЫҢ ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

А1-А2 ДЕҢГЕЙІ: ТІЛ ЛОГИКАСЫН ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ

Еселбай Динара Нұрболатқызы

Qazline.kz қазақ тілін үйрету платформасының негізін қалаушы, ф.ғ.м.

Қазақ тілінің бүгінгі қоғамдағы мәртебесі артып, қазақтілді контент пен медиа кеңістіктің дамуына байланысты қазақ тілін үйренуге деген қызығушылық күн санап күшейіп келеді. Қазақ тілін меңгеруге ниетті азаматтардың саны артып, қоғам тарапынан нақты сұраныс қалыптасты. Осыған сәйкес, қазақ тілі мамандарының қоғам алдындағы жауапкершілігі де еселеп өсіп отыр. Бүгінгі күннің талабы – қазақ тілін жеңіл, қызықты, нәтижелі әрі уақыт талабына сай форматта үйрету. Сұраныс артқан жерде ұсыныстың көбейетіні заңдылық. Қазіргі таңда қазақ тілін жылдам әрі тиімді үйретуді ұсынатын түрлі тіл орталықтары мен курстар көбейді. Әрине, олардың барлығының сапасына бірдей баға беру қиын. Нәтижеге жеткізетіндері де бар, қысқа уақытта шектен тыс уәде беретіндері де кездеседі. Дегенмен тіл үйренуші өз қажеттілігі мен мақсатына қарай таңдау жасайды.

Біз де осы салада алты жылдан астам уақыт еңбек етіп келеміз. Осы кезең ішінде алты мыңнан астам оқушыны түрлі деңгейде қазақ тілінде сөйлетуге үлес қостық. Жинақталған тәжірибе барысында әдістемемізді үздіксіз саралап, оқушы кері байланысын ескеріп, сұрыптап, жетілдіріп келеміз. Әрине, қандай да бір әдістеме толық кемеліне жетті деу дұрыс емес. Әдістеме заман ағымына, қоғам сұранысына және тіл үйренушінің қажеттілігіне қарай үнемі жаңарып отыруы тиіс. Сондықтан бүгінгі баяндамада айтылатын ойлар – алты жылдық тәжірибеден туған практикалық тұжырымдар мен қалыптасқан қағидаттар ғана. Бұл – жалғыз дұрыс жол деген сөз емес, алайда нақты нәтиже берген тәсілдер екені анық.

1. Грамматиканы теория емес, қолданыс арқылы үйрету

Біздің әдістемедегі негізгі қағидаттардың бірі – грамматикалық құрылымдардың қызметтік-қолданыстық сипатына басымдық беру. Яғни тіл үйренушіге белгілі бір грамматикалық форманы жаттатудан бұрын, оның өмірде қашан, не үшін және қандай жағдайда қолданылатынын түсіндіру қажет. Көп жағдайда тіл үйренушілерге терминдер, сөз таптары, ережелер, жіктеулер шамадан тыс беріледі. Ал қарапайым ересек тіл үйренушіге бұл ақпараттың бәрі бірдей қажет бола бермейді. Оған ең алдымен тілдің қатынас құралы ретіндегі қызметі маңызды. Сондықтан кез келген грамматикалық тақырыпты түсіндіргенде мұғалім өзіне мына екі сұрақты қоюы керек:

- Бұл құрылымды үйретудегі мақсатым не?
- Оқушы мұны өмірде қалай қолданады?

Осы сұрақтар әдістемелік бағытты айқындайды.

Мысал: септік жалғаулары

Көп жағдайда септіктер бір кесте түрінде беріледі: атауы, сұрағы, жалғауы. Бірақ оқушы кестені жаттағанымен, сөйлеп кетпейді. Себебі ол жалғаудың қызметін түсінбейді. Мысалы, барыс септігі – бағытты білдіреді: бір жерге бару, келу, жету. Сондықтан оны былай беру әлдеқайда тиімді: Мен + орын +

ға/ге/қа/ке + барамын

- Мен дүкенге барамын.
- Мен жұмысқа барамын.
- Мен ауылға барамын.
- Мен тауға барамын.

Осылайша оқушы жалғауды жеке емес, дайын сөйлеу құрылымы ретінде меңгереді.

Ал шығыс септігін барыс септігімен салыстырып түсіндіруге болады:

- Барыс септігі – бір жерге бару
- Шығыс септігі – сол жерден шығу, қайту

Сонда оқушы үшін тілдің ішкі логикасы ашылады.

Осы бағыттан шығатын қағидаттар:

1. Әр грамматикалық тақырыптың қызметін түсіндіру;
2. Құрылымдарды формула, шаблон түрінде беру;
3. Ана тілімен немесе өзге таныс тілдермен салыстыру арқылы түсіндіру.

2. Ақпаратты мөлшерлеп беру қағидаты

Қазақ тілін үйретуде жиі кездесетін қателіктің бірі – оқушы деңгейімен санаспай, ақпаратты шамадан тыс беру. Жақсы әдістеменің белгісі – көп ақпарат беру емес, қажетті ақпаратты дәл уақытында беру. Мысалы, А1 деңгейіндегі оқушыға барыс септігінің барлық нұсқаларын бірден берудің қажеті жоқ. Алғашқы кезеңде тек *ға/ге/қа/ке* формаларын беру жеткілікті. Кейін тілдік деңгейі өскен кезде күрделірек түрлерін қосуға болады.

Сол сияқты нақ осы шақты үйреткенде алғашқыда тек жатыр формасынан бастауға болады:

- Мен оқып жатырмын
- Ол ойнап жатыр

Кейін ғана *отыр, тұр, жүр* формалары енгізіледі.

Бұл мектептегі математиканы оқыту жүйесіне ұқсайды: алдымен қосу-азайту, кейін көбейту-бөлу, одан соң күрделі тақырыптар беріледі.

Тағы бір мысал:

Кейде оқушыға бірден:

- Мен сені сүйемін
- Мен сені жақсы көремін
- Мен сені ұнатамын
- Маған ұнайсың

сияқты бірнеше құрылым қатар беріледі. Бұл шатастырады.

Алдымен жеңіл құрылымнан бастаған дұрыс:

- Маған кофе ұнайды
- Маған музыка ұнайды
- Маған саяхаттау ұнайды

Содан кейін күрделірек құрылымдарға көшу керек.

Әдіскер оқушының деңгейін дәл анықтап, оған шамасына сай материал беруі тиіс. Мұғалім белгілі бір мағынада дәрігер сияқты: дұрыс диагноз қойып, дұрыс мөлшер ұсынуы қажет. Артық ақпарат оқушыны жалықтырып, ынтасын төмендетуі мүмкін.

3. Тілді кешенді оқыту қағидаты

Қазақ тілін оқытуда назардан тыс қалып жататын маңызды мәселенің бірі – тілді кешенді түрде, барлық аспектілерін қамтып оқыту. Мектепте де, жоғары оқу орындарында да қазақ тілі оқытылғанымен, қарапайым сөйлеу деңгейіне жете алмаған азаматтар аз емес. Оның басты себептерінің бірі – тілді тек теория, ереже, мәтін аударту, жаттау арқылы оқыту тәсілдерінің басым болуы. Ал қазіргі әлемдік тәжірибеде тіл үйрету коммуникативтік және кешенді модельге негізделеді. Яғни бір сабақта бірнеше дағды қатар дамуы керек:

- тыңдалым
- айтылым
- оқылым
- жазылым
- грамматика
- сөздік қор

Мысалы, бір сабақта:

1. Жаңа құрылымды түсіндіру;
2. Сол тақырып бойынша қысқа аудио тыңдату;
3. Жұптық сөйлесу тапсырмасы;
4. Қысқа мәтін оқу;
5. Жазбаша бекіту тапсырмасы.

Осындай сабақ тіл үйренушіні жан-жақты дамытады. Әсіресе тыңдалым мен айтылым – ең баяу қалыптасатын дағдылар. Сондықтан оларға әр сабақта арнайы уақыт бөлінуі тиіс.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда қазақ тілін қысқа уақытта тиімді үйретуге толық мүмкіндік бар. Ол үшін біз ұстанатын негізгі үш қағидат мыналар:

1. Грамматиканы қызметі арқылы үйрету
Ережені емес, өмірдегі қолданысын көрсету.
2. Ақпаратты мөлшерлеп беру
Оқушы деңгейіне сай, қажет материалды ғана ұсыну.
3. Тілді кешенді оқыту

Сабақта тілдің барлық дағдыларын қатар дамыту.

Осы үш қағидат жүйелі қолданылған жағдайда тіл үйренуші қазақ тілін тезірек меңгеріп, сөйлеу деңгейіне сенімді түрде шыға алады.

Dinara Yesselbayeva

Founder of the Qazline Online School

tel.: +7 778 548 27 44

Біздің тәжірибе

6+ жыл

6000+ оқушы

1000+ кері байланыс

Грамматика ереже емес, құрал.

Дәстүрлі оқу бағыты

Коммуникативтік оқу бағыты

	Вопросы	Окончание	После звуков
Шығыс с.	Кімнен? Неден? Қайдан? Қашаннан?	-дан/-ден	гласные, ж, з, л, р, у, й
		-та/-те	к, қ, п, с, т, ш, щ, ф, х, һ, ц, ч, б, в, г, д
		-нан/-нен	м н ң, 3 лицо*
Барыс с.	Қай жерге? Қайда? Кімге? Неге?	-ға/-ге	гласные, ж, з, л, р, у, й, м, н, ң
		-қа/-ке	к, қ, п, с, т, ш, щ, ф, х, һ, ц, ч, б, в, г, д
		-на/-не	3 лицо*
		-а/-е	1, 2 лицо*

Мен ... + ға/ге/қа/ке + барамын

- Мен жұмыс+қа барамын Мен
- мектеп+ке барамын Мен
- Дубай+ға барамын

Септік жүйесі өте логикалық жүйе **барыс**

ЖАТЫС

ШЫҒЫС

Барыс септік=бару

Мектепке барамын

(қайда?)

Жатыс септік=мекен

Мектептемін (қайда?)

Шығыс септік=шығу

Мектептен келдім

(қайдан?)

**Барыс
септік**

**ға/ге
қа/ке**

Направление

**Жатыс
септік**

**да/де
та/те**

Местоположе
ние

**Шығыс
септік**

**дан/ден
тан/тен
нан/нен**

Начало
действия

Қайда?

Куда?

Мен үй+ге
барамын.

Еду куда?

Где?

Мен үй+де
отырмын.

Сижу где?

Қайдан

Откуда?

Мен үй+ден
шықтым.

Вышел откуда?

Барыс/жатыс/шығыс септіктерін қайталау

Барыс септік ("бару" – "идти") Направительный

	Кімге (кому?), Неге? (чему?), Қайда? (куда?)	-ға/-ге	гласные, л, р, у, й, м, н, ң, ж, з	үй+ге, Мөлдір+ге, заман+ға
		-қа/-ке	к, қ, п, ф, т, ш, с, б, в, г, д	шкаф+қа, Багдад+қа, сурет+ке

Жатыс септік ("жату" – "лежать") Местный

	Кімде? (у кого?), Неде? (у чего?), Қайда? (где?), Қашан? (когда?)	-да/-де	гласные, л, р, у, й, м, н, ң, ж, з	үй+де, Мөлдір+де, жаз+да
		-та/-те	к, қ, п, ф, т, ш, с, б, в, г, д	шкаф+та, Багдад+та, сурет+те

Шығыс септік ("шығу" – "выходить") Исходный

	Кімнен? (от кого?), Неден? (из чего?), Қайдан? (откуда?)	-дан/-ден	гласные, л, р, у, й, ж, з	үй+ден, Мөлдір+ден, жаз+дан
		-тан/-тен	к, қ, п, ф, т, ш, с, б, в, г, д	шкаф+тан, Багдад+тан, сурет+тен
		-нан/-нен	м, н, ң (последний звук)	ана+м+нан, заман+нан

Үлгі бойынша орындаңыз

Қажетті сөздер: касса, мешіт, емхана, үй, мектеп, мейрамхана, театр.

БАРЫС СЕПТІГІ Қайда? -ға/-ге/-қа/-ке	ЖАТЫС СЕПТІГІ Қайда? -да/-де/-та/-те	ШЫҒЫС СЕПТІГІ Қайдан? -дан/-ден/-тан/-тен/-нан/-нен
Мен дүкенге бара жатырмын.	Мен дүкендемін.	Мен дүкеннен келе жатырмын.

Мына сөз тіркестерін аударыңыз

В школу/в школе/из школы
На работу/на работе/с работы
Домой/дома/из дома
В магазине/в магазин/из магазина
Из сада/в садике/в садик
В музее/в музей/из музея
В город/из города/в городе
В аптеку/из аптеки/в аптеке

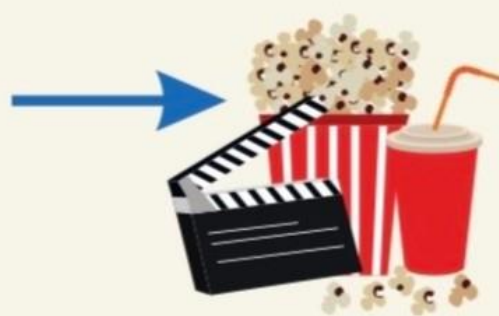
Мектепке

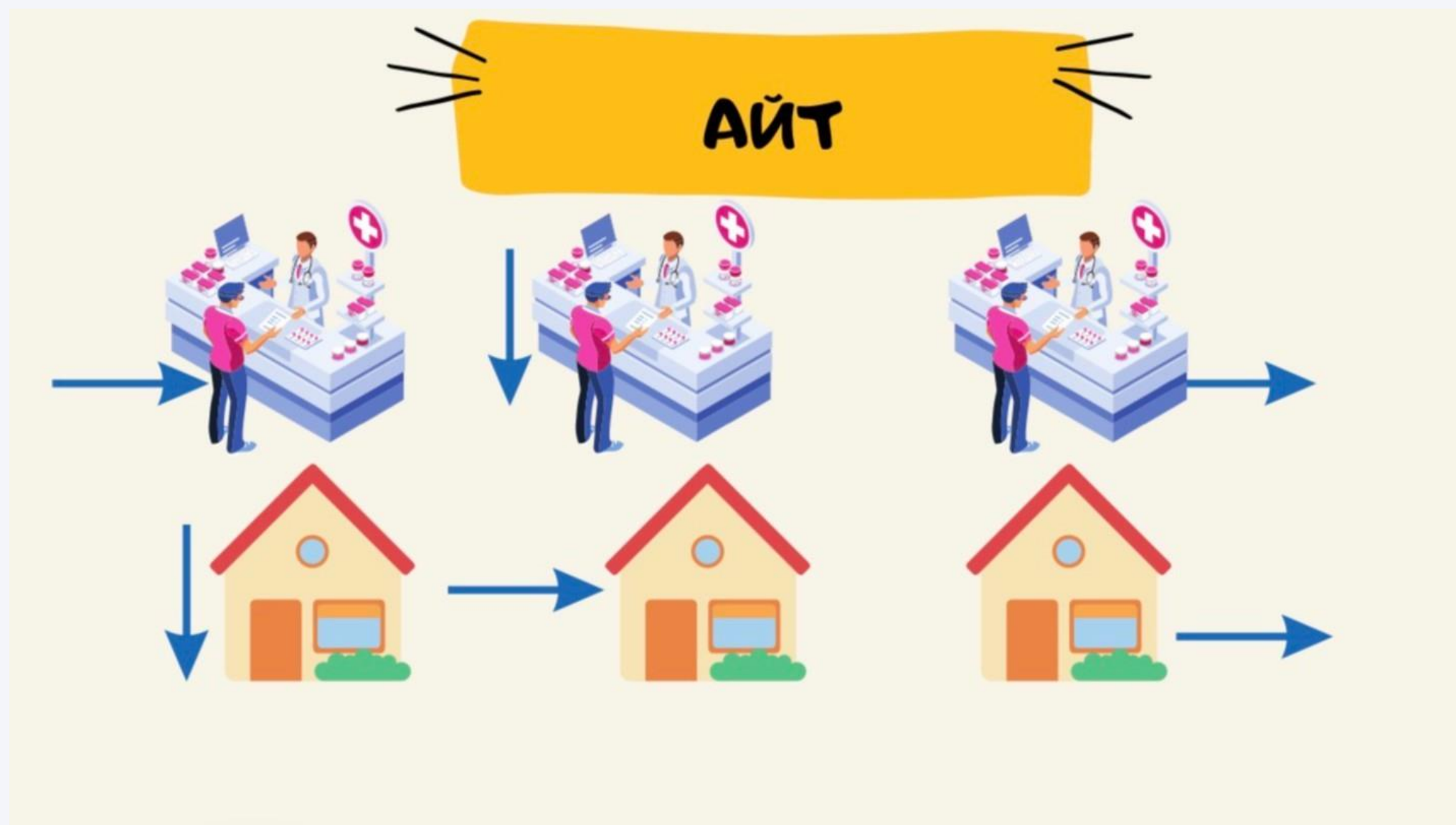

Мектепте

Мектептен

Оқыңыз және аударыңыз

- Аида, сәлем! Қайдан келе жатырсың?
- Сәлем, Ару! Мектептен келе жатырмын. Ал сен қайдан келе жатырсың?
- Мен дүкеннен келе жатырмын. Мектепте не істедің?
- Мектепте “Бауырсақ” ертегісін оқыдым. Ертегі маған ұнады. Ал сен дүкеннен не сатып алдың?
- Дүкеннен ұн, сүт, май, жұмыртқа сатып алдым. Кешке анаммен бірге бауырсақ пісіреміз. Біздің үйге кел, бауырсақ жейміз, шай ішеміз.
- Жақсы, кешке барамын.

Ақпаратты мөлшерлеп беру.

Барыс септігі

Бастапқы деңгейде	Жалғастырушы деңгейде	Орта деңгейде
ға/ге/қа/ке	а/е/на/не	а/е/на/не

Барыс септігі бастапқы деңгейде

БАРЫС СЕПТІК

от "бару" - "идти"

-ға/-ге
-қа/-ке

Мен үйге
барамын.

Қайда?
Куда?

после всех
остальных звуков

следуют глухих
согласных **к, қ, п, с,**
т, ш, щ, ф, х, һ, ц, ч
и звонких **б, в, г, д**

к твердым (**а, о, ұ, ы**)

-ға

-қа

к мягким (**ә, ө, ү, і, е**)

-ге

-ке

Барыс септігі бастапқы деңгейде

СІЗ ҚАЙДА БАРАСЫЗ?

Мен место + -ға/-ге/-қа/-ке + барамын

Мен әуежай+ға барамын.

Қайда?
Куда?

после всех
остальных звуков

после глухих
согласных **к, қ, п, с,**
т, ш, щ, ф, х, һ, ц, ч
и звонких **б, в, г, д**

к твердым (**а, о, ұ, ы**)

-ға

-қа

к мягким (**ә, ө, ү, і, е**)

-ге

-ке

Барыс септігі бастапқы деңгейде

Жалғауларды дұрыс жалғаңыз

1. Мадина дүкен.... барады.
2. Мен вокзал... барамын.
3. Айсұлу мейрамхана... барады.
4. Менің досым Алматы... барады.
5. Дамир Көкшетау... барады.
6. Алихан стадион... барады.

Қайда? Куда?	после всех остальных звуков	после глухих согласных к, қ, п, с, т, ш, щ, ф, х, һ, ц, ч и звонких б, в, г, д
к твердым (а, о, ұ, ы)	-ға	-қа
к мягким (ә, ө, ү, і, е)	-ге	-ке

Барыс септігі бастапқы деңгейде

КІМ ҚАЙ ҚАЛАҒА БАРАДЫ?

Медет/Астана

Мадина/Мәскеу

Мәжіт/Дубай

Маша/Америка

Барыс септігі **жалғастырушы** деңгейде

БАРЫС СЕПТІК - куда? кому?
после притяжательных окончаний

Менің -ым\ім\м + -а\е.

Сенің -ың\ің\ң + -а\е.

Сіздің -ыңыз\іңіз\ңыз\ңіз + -ға\ге.

Оның -ы\і\сы\сі + -на\не.

1. Менің **үй+ім+е** кешке қонақтар келеді.
2. Сенің **қол+ың+а** не болды?
3. Сіздің **бала+ңыз+ға** да бургер керек пе?
4. Оның **телефон+ы+на** хабарластым.
5. Катяның **үй+і+не** нешеде барамыз?

Барыс септігі жалғастырушы деңгейде

Жалғауларды қойыңыз

1. Арман биыл Сулейман Демирель университеті_____ түсті.
2. Кітапты сенің сөмкең_____ салдым.
3. Әпкем анама “Аруназ” спа салоны_____ сертификат сыйлады.
4. Қазір Маржанның үйі_____ бара жатырмын.
5. Құжаттарды сіздің поштаңыз_____ жібердім.
6. Екі жыл бұрын әкем туған күнім_____ жаңа ноутбук сыйлаған.
7. Ерсұлтан биыл сенің мектебің_____ бірінші сыныпқа барады.
8. Ата-анам Лондон қаласы_____ барады, соған ПЦР тапсырып жүр.
9. Сіздің мерекеңіз_____ арнап дастархан жасадық,
10. Менің қызыл дипломым_____ туысқандарым көрімдік берді.

Барыс септігі жалғастырушы деңгейде

ҚАТЕНІ ТАП

1. Менің дәптеріме қарама!
2. Менің орындығыма отырма!
3. Менің телефонымна тима!
4. Сенің аулаңа кірейік.
5. Сен терезеңе қарама.
6. Сенің жұмысыңға бардық.
7. Сенің велосипедіңе міндік.
8. Ол оңна бұрылды.
9. Ол бақшасына барды.
10. Ол үстеліге отырды.
11. Менің қаламдарыме тиіспе!

Барыс септігі жалғастырушы деңгейде

ҚАЙДА БАРҒЫҢ КЕЛЕДІ?

“Чаплин”
кинотеатры

“Манго”
дүкені

“Мега”
орталығы

Барыс септігі орта деңгейде

БАРЫС СЕПТІК - куда? кому?
после притяжательных окончаний

Менің -ым\ім\м + -а\е.

Сенің -ың\ің\ң + -а\е.

Сіздің -ыңыз\іңіз\ңыз\ңіз + -ға\ге.

Оның -ы\і\сы\сі + -на\не.

1. Менің **үй+ім+е** кешке қонақтар келеді.
2. Сенің **қол+ың+а** не болды?
3. Сіздің **бала+ңыз+ға** да бургер керек пе?
4. Оның **телефон+ы+на** хабарластым.
5. Катяның **үй+і+не** нешеде барамыз?

Барыс септігі орта деңгейде

ТӘУЕЛДЕУЛІ БАРЫС СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫН БОС ОРЫНҒА ҚОЙЫҢЫЗ:

Үлгі: Мен дизайнер + ім + е жобаның жаңа талаптарын түсіндіріп, мерзімін нақтылап бердім.

1. Ол (бағдарламашы) _____ сайтта пайда болған қатені тез арада түзетуді тапсырды.
2. Біз (маркетолог) _____ нарықты қайта талдап, жаңа стратегия жасау тапсырмасын бердік.
3. Клиент SMM (маман) _____ контент жоспарын жаңарту туралы ойын айтты.
4. Басшы IT (маман) _____ сервердің жүктемесі артқанын ескертіп, мәселені шешуді тапсырды.
5. Компания (аналитиктер) _____ деректерді толық зерттеп, қорытынды жасауды міндеттеді.
6. Мен UX/UI (дизайнер) _____ сайт дизайнын жақсарту туралы пікірімді айттым.
7. Ол жоба (менеджер) _____ командаға жұмысты теңдей бөліп беру керектігін айтты.
8. Біз (таргетолог) _____ жарнаманың тиімділігін арттыру жолдарын қарастыруды ұсындық.
9. Клиент (копирайтер) _____ бренд стиліне сай мәтіндер дайындауды тапсырды.

Барыс септігі орта деңгейде

Тәуелдеулі барыс септік жалғауларын дұрыс қойып аударыңыз:

1. Моим друзьям сообщили о новых требованиях университета.
2. На твой телефон пришло письмо из-за границы, но ты его ещё не открыл.
3. Вашим коллегам поручили активно участвовать в этом проекте.
4. Его сыну предоставили большую возможность учиться за рубежом.
5. В нашу деревню если приедет новый врач, людям станет легче.
6. Учителю Кати не понравилось поведение учеников.
7. Работе моего отца сейчас нужны специалисты новой профессии.
8. На твою идею руководители обратили большое внимание.
9. В их школу приехали международные эксперты и обменялись опытом.
10. Я всегда прислушиваюсь к совету моей бабушки, потому что она — мудрый человек.

Нақ Осы Шақ

Бастапқы деңгейде	Жалғастырушы деңгейде	Орта деңгейде
Етістік + ып/іп/п + жатыр	Отыр, тұр, жүр (тура мағынасында)	тұр, жүр (басқа да қолданыстардағы көрінісі)

Нақ Осы Шақ бастапқы деңгейде

НАҚ ОСЫ ШАҚ

ГЛАГОЛ + ЫП/ІП/П + ЖАТЫР/ЖҮР/ОТЫР/ТҰР

-п после гласных;

-ып после согласных, твердое слово;

-іп после согласных, мягкое слово.

оқып отыр
оқу

оқып жатыр

оқып тұр

оқып жүр

Нақ Осы Шақ бастапқы деңгейде

ЖАТЫР

МОЖНО УПОТРЕБЛЯТЬ ВСЕГДА!

музыка
ойна**п** жатыр

музыка
тыңда**п** жатыр

жұмыс
істе**п** жатыр

ұйықта**п**
жатыр

ИСКЛЮЧЕНИЯ: БАРУ, КЕЛУ

бару - бар**а** жатыр

келу - кел**е** жатыр

Нақ Осы Шақ бастапқы деңгейде

**МЫНА БАЛАЛАР
НЕ ІСТЕП ЖАТЫР?**

Әлия

Игорь

Мақпал

Нақ Осы Шақ бастапқы деңгейде

СӨЙЛЕМ ҚҰРА

Сен саябақта (серуендеу)
Сен үйде музыка (тыңдау).
Сен теңіз жағасында суретке (түсу).
Сен достарыңмен волейбол (ойнау).
Сен компьютерде ойын (ойнау).
Сен дәмханада досыңмен (сөйлесу).

Нақ Осы Шақ жалғастырушы деңгейде

ЖАТЫР

МОЖНО УПОТРЕБЛЯТЬ ВСЕГДА!

музыка
ойна**п** жатыр

музыка
тыңда**п** жатыр

жұмыс
істе**п** жатыр

ұйықта**п**
жатыр

ИСКЛЮЧЕНИЯ: БАРУ, КЕЛУ

бару - бар**а** жатыр

келу - кел**е** жатыр

Нақ Осы Шақ жалғастырушы деңгейде

ТОЛЫҚТЫР ЕТІСТІКТЕРДІ ҚОЛДАН

Мен қазір кітап ___ отырмын. (оқу)

Олар бақшада ___ жүр. (ойнау)

Сен бізбен бірге ___ отырсың ба? (қарау)

Мұғалім жаңа тақырыпты ___ жатыр. (түсіндіру)

Біз қазір сурет ___ жатырмыз. (салу)

Әкем теледидар ___ отыр. (көру)

Анам асүйде тамақ ___ жатыр. (дайындау)

Балалар спортзалға барып, жаттығу ___ жүр. (жасау)

Қыздар ән айтып, би ___ жатыр. (билеу)

Күн суық, мен үйде жылы шай ___ отырмын. (ішу)

Нақ Осы Шақ жалғастырушы деңгейде

ТОЛЫҚТЫР

Аян: Сәлем, Мадина! Сен не істеп отырсың?

Мадина: Сәлем, Аян! Мен бөлmemде кітап (оқу).

Аян: Қандай кітап оқып отырсың?

Мадина: "Ертегілер әлемін" оқып отырмын. Бұл өте қызық кітап!

Аян: Сен ертегіні жақсы көресің бе?

Мадина: Иә, әсіресе, батырлар туралы ертегілерді жақсы көремін.

Аян: Керемет! Мен де ертегі оқуды ұнатамын. Кейін маған да берші, оқып көрейін.

Мадина: Әрине, мен болған соң беремін!

Нақ Осы Шақ **жалғастырушы** деңгейде

ЖАУАП БЕР

- ✓ МАДИНА ҚАЙДА КІТАП ОҚЫП ОТЫР?
- ✓ МАДИНА ҚАНДАЙ КІТАП ОҚЫП ОТЫР?
- ✓ МАДИНА ҚАНДАЙ ЕРТЕГІЛЕРДІ ҰНАТАДЫ?
- ✓ АЯН МАДИНАНЫҢ КІТАБЫН НЕ ҮШІН СҰРАДЫ?
- ✓ МАДИНА КІТАБЫН АЯНҒА ҚАШАН БЕРЕДІ?

Нақ Осы Шақ орта деңгейде

Вспомогательный глагол ТҰР

действие происходит сейчас, стоя	Азат далаға қарап тұр. Айна ыдыс жуып тұр. Камила тамақ пісіріп тұр.
выражает эмоцию, состояние человека	ауырып тұр, басы ауырып тұр, шаршап тұр, ашуланып тұр, қарны ашып тұр, тойып тұр.
показывает состояние природы, погоду	жел соғып тұр, күн шығып тұр, жаңбыр жауып тұр.

Нақ Осы Шақ орта деңгейде

Суретке қарап, гл.+ып/іп/п+тұру
формасы арқылы ауа райын айтыңыз:

Жаңбыр
жауып
тұр.

Жел
соғу

боран
соғу

найзағай
ойнау

күн
шығу

күн
бұлтты
болу

Нақ Осы Шақ орта деңгейде

Төмендегі сөйлемдерді суреттермен сәйкестендіріңіз.

1. Қарны ашып тұр.
2. Тойып тұр.
3. Басы айналып тұр.
4. Тамағы ауырып тұр.
5. Қатты шаршап тұр.
6. Іші ауырып тұр.
7. Күліп тұр.
8. Ашуланып тұр.
9. Ойланып тұр.

Нақ Осы Шақ орта деңгейде

Вспомогательный глагол ЖҮР

действие происходит
сейчас, **на ходу**

Балалар далада ойнап жүр.
Спортшылар стадионда жүгіріп жүр.

действие происходит
длительное время,
периодически вы к
этому возвращаетесь.

Мен сериал қарап жүрмін [не
досмотрела весь сезон, еще буду
смотреть].
Университетте оқып жүрмін [не
закончил учебу, еще 2 курса
впереди].

Нақ Осы Шақ орта деңгейде

**Гл+ып/іп/п+жүру формасын пайдаланып,
адамдар туралы айтыңыз.**

Үлгі: Айдар/18 жас/студент/боксмен айналысу.

*Айдар 18 жаста. Қазақ Ұлттық университетінің
1-курсында оқып жүр. Қазір бокспен айналысып жүр.*

1. **Катя/5 жас/гимнастикамен айналысу.**
2. **Динара/25 жас/тұрмыста/ағылшын тілін оқу.**
3. **Айдана/4 жас/балетке бару.**
4. **Айым/16 жас/оқушы/емтиханға дайындалу.**
5. **Жанерке/12 жас/оқушы/бассейнге бару.**
6. **Настя/38 жас/тұрмыста/косметологқа бару.**
7. **Кирилл/ 13 жас/оқушы /күреске бару.**

Ұнау/Жақсы көру/Ұнату

Бастапқы деңгейде	Жалғастырушы деңгейде	Орта деңгейде
Маған етістік+у ұнайды	Мен етістік + ған/ген/ қан/кен + ды/ді жақсы көремін	Мен етістік + ған/ген/ қан/кен + ды/ді ұнатамын/жақсы көремін/маған ұнайды салыстыру.

Ұнау бастапқы деңгейде

Жаңа грамматика

Маған глагол + у ұнайды. +
Маған глагол + у ұнамайды. -
Саған глагол + у ұнай ма?

Маған кітап оқу ұнайды. - Мне нравится читать.
Маған ыдыс жуу ұнамайды. - Мне не нравится мыть посуду.
Саған дзюдомен айналысу ұнай ма? - Тебе нравится дзюдо
заниматься?

Ұнау бастапқы деңгейде

БАЛАЛАРҒА НЕ ІСТЕУ ҰНАЙДЫ?

Самал
Самалға жүзу
ұнайды

Әли/
стадионда
жүгіру

Мөлдір/
далада ойнау

Ұнау бастапқы деңгейде

**АЛСАҒАН НЕ
ІСТЕУ ҰНАЙДЫ?**

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Ұнау бастапқы деңгейде

ЖАУАП БЕР

Оның аты кім?

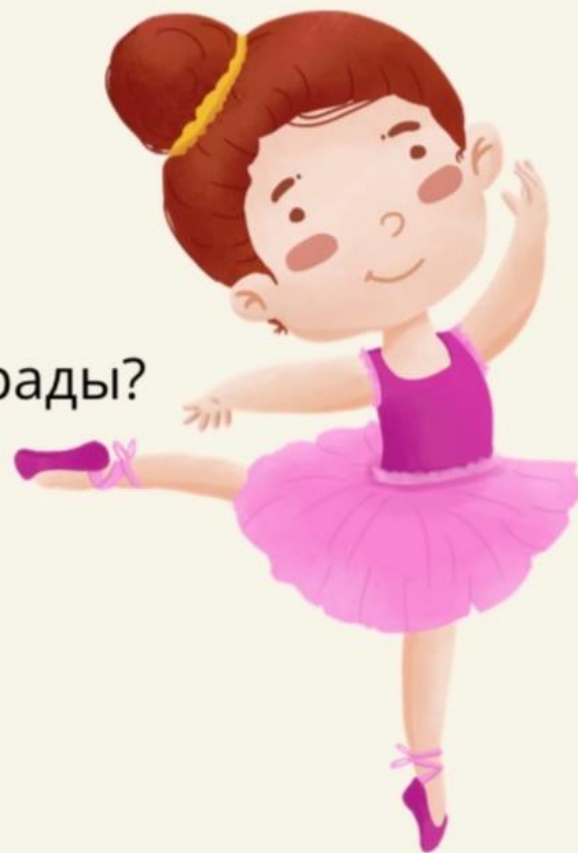
Оның бос уақыты көп пе?

Оған не ұнайды?

Ол гимнастикаға кіммен бірге барады?

Ал биге кіммен бірге барады?

Ал саған билеу ұнай ма?

Жақсы көру жалғастырушы деңгейде

ГЛАГОЛ
**МЕН +ҒАНДЫ/ГЕНДІ/
ҚАНДЫ/КЕНДІ**

**ЖАҚСЫ КӨРЕМІН/
ЖАҚСЫ КӨРМЕЙМІН**

	после остальных	после глухих согласных к, қ, п, с, т, ш, щ, ф, х, һ, ц, ч и звонких б, в, г, д
к твердым	-ғанды	-қанды
к мягким	-генді	-кенді

Жақсы көру жалғастырушы деңгейде

ЖАЛҒАУЛАРДЫ ДҰРЫС ЖАЛҒАҢЫЗ:

1. Сәбина бос уақытында (кітап оқу) _____ (жақсы көру) _____.
2. Мен бос уақытымда (сериал көру) _____ (жақсы көру) _____.
3. Артур бос уақытында (шахмат ойнау) _____ (жақсы көру) _____.
4. Жансая бос уақытында (шаңғы тебу) _____ (жақсы көру) _____.
5. Алексей бос уақытында (далаға шығу) _____ (жақсы көру) _____.
6. Анна бос уақытында (билеу) _____ (жақсы көру) _____.
7. Сен бос уақытыңда не (істеу) _____ (жақсы көру) _____?
8. Вадим бос уақытында (суретке түсіру) _____ (жақсы көру) _____?
9. Дариға бос уақытында (киім тоқу) _____ (жақсы көру) _____.
10. Сіз бос уақытыңызда (жүзу) _____ (жақсы көру) _____.

Жақсы көру жалғастырушы деңгейде

МЕНИҢ ДОСТАРЫМ

Менің атым Дана. Менің достарым бар. Олар: Ұлпан, Аида және Маржан.

Ұлпан бос уақытында тамақ істегенді, ән айтқанды жақсы көреді. Ал үй жинағанды жақсы көрмейді.

Аида бос уақытында үй жинағанды, пицца пісіргенді жақсы көреді. Ал серуендегенді жақсы көрмейді.

Ал Маржан бос уақытында кітап оқығанды ұнатады, бірақ тамақ істегенді ұнатпайды. Сол себепті күнде дәмханадан тамақ ішеді.

Ал маған билеу, спортпен айналысу ұнайды. Ал сурет салу, интернетте отыру ұнамайды.

Жақсы көру жалғастырушы деңгейде

СУРЕТТЕГІ АДАМДАР НЕ ІСТЕГЕНДІ ЖАҚСЫ КӨРЕДІ?

Үлгі: Әжесі мен немересі тоқығанды жақсы көреді

Ұнату+жақсы көру орта деңгейде

ҚАЙТАЛАУ.

📌 **Мен гл (без у) + ғанды/генді/қанды/кенді жақсы көремін –**

Я люблю что-то делать

📌 **Мен гл (без у) + ғанды/генді/қанды/кенді ұнатамын –**

Мне нравится что-то делать

📌 **Маған гл + у ұнайды –**

Мне нравится что-то делать (упрощенный вариант)

Ұнату+жақсы көру орта деңгейде

КЕСТЕНІ ТОЛТЫРЫҢЫЗ:

Етістіктер: сурет салу, ән айту, жүгіру, спортпен айналысу, серуендеу

	гл + ғанды/генді/ қанды/кенді жақсы көру	гл + ғанды/генді/ қанды/кенді ұнату	гл + у ұнайды
Мен			
Сен			
Сіз			
Ол			
Дастан			

Ұнату+жақсы көру орта деңгейде

Диалогты “ғанды/генді/қанды/кенді ұнату” формасымен толықтырыңыз:

Айдана: Сәлем, Нұржан! Сен бос уақытыңда немен (айналысу) _____ ?

Нұржан: Сәлем, Айдана! Мен әдетте кітап (оқу) _____ және сыртта (серуендеу) _____ . Әсіресе таза ауада жаяу (жүру) _____ . Ал сен ше?

Айдана: Мен де (серуендеу) _____ , бірақ кітаптан гөрі көбірек фильм (көру) _____ . Соңғы кезде шетелдік сериалдарды қызығып көріп жүрмін.

Нұржан: Қандай жанрдағы фильмдер мен сериалдарды ұнатасың?

Айдана: Мен драманы, тарихи сериалдарды және детектив жанрын ұнатамын. Өйткені мұндай жанрлар адамның ойын дамытады. Ал сен қандай жанрды ұнатасың?

Нұржан: Мен фантастиканы ұнатамын. Болашақ технологиялар туралы фильмдер ерекше әсер етеді. Бірақ кейде комедия (көру) _____ де _____ .

Айдана: Жақсы екен. Ал спортпен (айналысу) _____ ба?

Нұржан: Иә, мен (жүгіру), (жүзу) _____ . Спорт маған күш-қуат береді. Ал сен спорттың қандай түрін ұнатасың?

Айдана: Мен йогамен (айналысу) _____ . Йога мені тыныштандырады.

Ұнату+жақсы көру орта деңгейде

**СУРЕТТЕГІ АДАМДАРДЫ ҮШ ФОРМАДА
(ЖАҚСЫ КӨРУ, ҰНАТУ, ҰНАУ) СИПАТТАҢЫЗ:**

Ұнату+жақсы көру орта деңгейде

<u>Мен</u> ойнағанды жақсы көремін	<u>Мен</u> ойнағанды ұнатамын	<u>Маған</u> ойнау ұнайды
<u>Сен</u> ойнағанды жақсы көресің	<u>Сен</u> ойнағанды ұнатасың	<u>Саған</u> ойнау ұнайды
<u>Сіз</u> ойнағанды жақсы көресіз	<u>Сіз</u> ойнағанды ұнатасыз	<u>Сізге</u> ойнау ұнайды
<u>Ол</u> ойнағанды жақсы көреді	<u>Ол</u> ойнағанды ұнатады	<u>Оған</u> ойнау ұнайды
<u>Вадим</u> ойнағанды жақсы көреді	<u>Вадим</u> ойнағанды ұнатады	<u>Вадимге</u> ойнау ұнайды

Бастапқы деңгейде	Жалғастырушы деңгейде	Орта деңгейде
Мен ... жастамын	Менің жасым ...	Отыздан астым, қырыққа келіп қалдым, елу жас шамасында, алпысқа жетпеген.

Мұғалім кім?

✗ Ақпарат беруші емес

✓ Диагност

✓ Әдіскер

✓ Жол көрсетуші

Мұғалім дәрігер сияқты – мөлшерді дұрыс беруі керек.

3-КІМПА

Тілдің барлық аспектілерін
қамтамасыз ету.

Тілдің барлық аспектілерін қамтамасыз ету

Тыңдалым

Айтылым

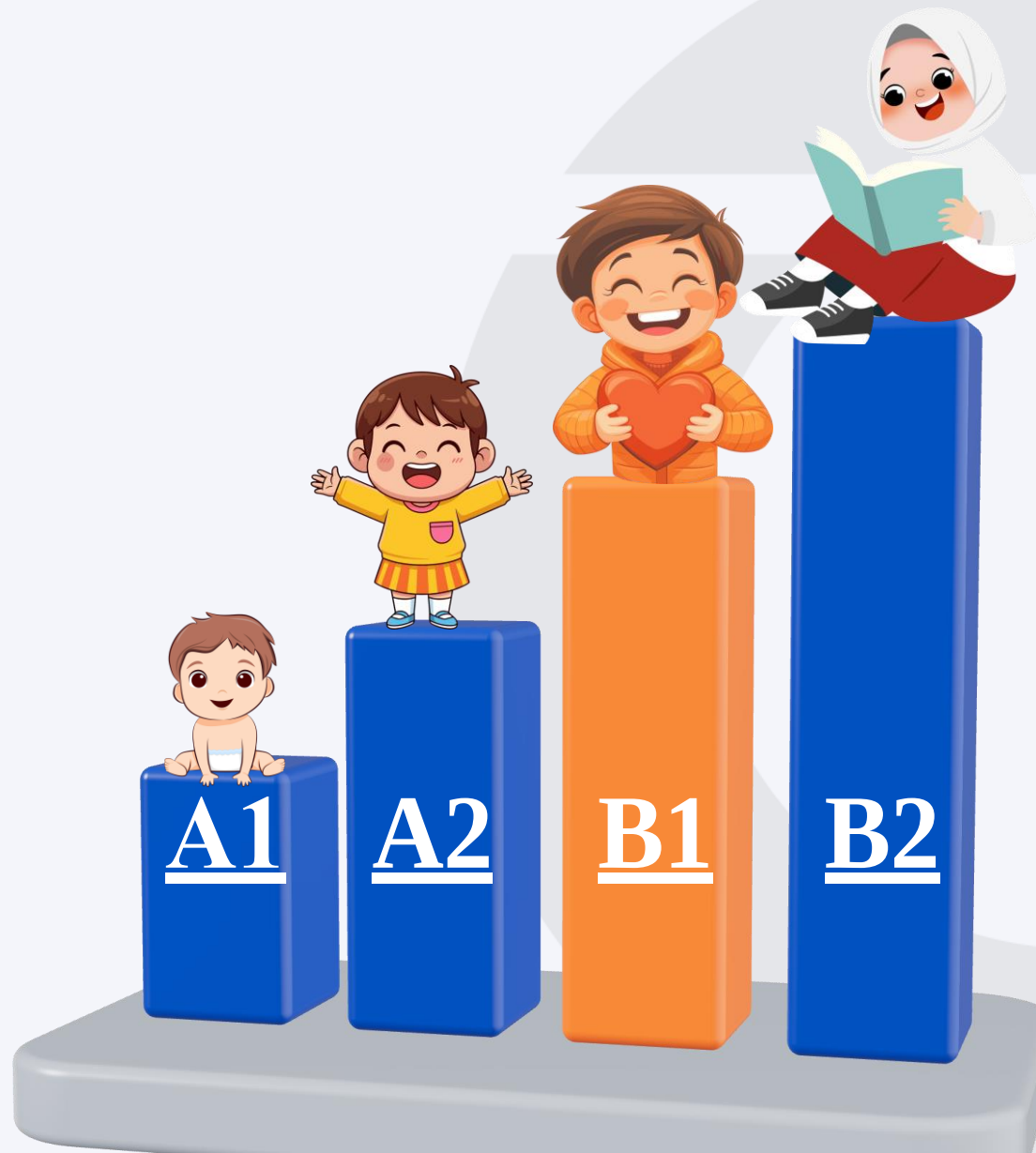

Оқылым

Жазылым

Тілдің барлық аспектілерін қамтамасыз ету

Сөйлеуге жеткізетін формула: **Нәтиже** =

қолданыс + мөлшер + кешенділік

Осы үш компонент бар жерде нәтиже міндетті түрде болады.

Қазақ тілін үйретудің жаңа кезеңі

- Ескі әдістерден шығу
- Нәтижеге бағытталу
- Қолданыс пен практикаға мән беру
- Қазақ тілін заманауи форматта ұсыну

Мақсат – Қазақ тілін қиындатпай, қолжетімді ету.

Назарларыңызға рақмет!

Динара Еселбаева

Qazline онлайн мектебінің негізін қал
филс

В1–В2 ДЕҢГЕЙІНДЕГІ ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫ ФУНКЦИОНАЛДЫ ТҰРҒЫДАН ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Зинедина Айерке Сағынғалиқызы

*Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ҰҒПО жетекші
қызметкері, PhD*

Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытуда грамматиканы меңгертудің нәтижелілігі тілдік формаларды қаншалықты көп түсіндірумен емес, сол формалардың нақты коммуникативтік қызметін тіл үйренушіге қаншалықты түсінікті әрі қолданбалы түрде жеткізумен өлшенеді. В1–В2 деңгейлері осы тұрғыдан ерекше кезең. Бұл деңгейлерде тіл үйренуші жекелеген сөздер мен қарапайым сөйлемдерді ғана қолданумен шектелмей, өз ойын жүйелі жеткізуге, себеп пен салдарды байланыстыруға, мақсатты білдіруге, пікірін дәлелдеуге, салыстыруға, бағалауға, болжам жасауға, келісу не келіспеу позициясын білдіруге тиіс. Демек, грамматика осы коммуникативтік міндеттерді іске асыратын мағыналық тетік ретінде қарастырылуы қажет.

Ұсынылып отырған баяндамада В1–В2 деңгейіндегі грамматикалық құрылымдарды функционалды тұрғыдан үйретудің әдістемелік негіздері қарастырылады. Негізгі назар грамматикалық форманы ереже ретінде жаттатуға емес, оның сөйлеушінің ниетін, ойын, бағасын және коммуникативтік мақсатын жеткізудегі қызметін танытуға бағытталады. Осы ұстанымға сәйкес оқыту үдерісі «не үйретеміз?», «қалай үйретеміз?», «қалай сөйлетеміз?» және «не үшін сөйлетуіміз керек?» деген өзара сабақтас сұрақтар негізінде ұйымдастырылады. Мұндай жүйеде грамматикалық құрылым тілдік білімнің дербес нысаны емес, сөйлеу әрекетінің құрылымдық-мазмұндық құралы болып саналады.

Функционалды бағыттың өзегінде қарапайым, бірақ әдістемелік маңызы зор қағида жатыр: тіл – құрал, ал грамматика – осы құралдың мағынаны ұйымдастыратын тетігі. Адам ойы тіл арқылы әрекетке айналады; сондықтан тіл үйренуші меңгерген грамматикалық бірлік оның нақты қажеттігіне жарауы керек. Мақсат, себеп, шарт, қарсылық, болжал, күмән, мүмкіндік, қажеттілік, жоспар, кеңес, бағалау сияқты мағыналарды жеткізбейтін грамматикалық білім сөйлеу дағдысына толық айналмайды. Осы себепті функционалды оқытудағы басты сұрақ «Бұл форма қалай жасалады?» деген сұрақпен аяқталмай, «Бұл форма адамға қандай мағынаны айтуға көмектеседі?» деген сұраққа ұласуы тиіс.

1. В1–В2 деңгейлерінің коммуникативтік сипаты

В1 және В2 деңгейлеріндегі оқыту мазмұны қолданыстағы ұлттық стандарттармен сабақтасады. Презентацияда В1 деңгейі үшін ҚР СТ 1929-2023, В2 деңгейі үшін ҚР СТ 1925-2023 стандарттары негізге алынған. В1 деңгейіндегі тіл үйренуші таныс тақырыптардағы негізгі мазмұнды түсінуге, күнделікті және оқу-кәсіби жағдаяттарда тілдесуге, өзінің тәжірибесі мен жоспары туралы жүйелі айтуға, пікір білдіріп, уәж келтіруге, байланысқан

мәтін құрастыруға қабілетті болуы керек. Бұл талаптардың әрқайсысы белгілі бір грамматикалық амалдарды қажет етеді. Мысалы, жоспар туралы айту ниет пен келер әрекетті білдіретін құрылымдарды, пікірді уәждеу себептік және салдарлық қатынастарды, ал байланысқан мәтін құрау мезгілдік, шарттық, салыстырмалы және қарсылықты байланыстарды меңгеруді талап етеді.

В2 деңгейінде бұл міндеттер күрделене түседі. Тіл үйренуші күрделірек мәтіндегі негізгі және жанама мағыналарды түсінуі, еркін әрі табиғи тілдесуі, көзқарасын дәлелдеп, салыстырып, бағалауы, мәселені бірнеше қырынан талдауы және анық, құрылымды, кеңейтілген мәтін жаза алуы қажет. Мұнда грамматикалық құрылымдардың қызметі бұрынғыдан да айқын байқалады. Себебі бірнеше қырынан талдау жасау үшін салыстыру, себеп-салдар, қарсылық, шарт, болжал, бағалау қатынастары қатар қолданылады; дәлелдеу үшін пікірдің негізін, салдарын және авторлық позицияны білдіретін тілдік амалдар қажет болады. Осыған байланысты В2 деңгейіндегі грамматикалық оқыту формалардың санын көбейтумен емес, олардың мағыналық жіктелуін және контекстік қолданысын тереңдетумен сипатталуы тиіс.

В1–В2 деңгейлеріне қойылатын бұл талаптар тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым әрекеттерінің бірлігінде жүзеге асады. Грамматикалық құрылымның өзі бір ғана сөйлесім әрекетіне тиесілі емес. Мәселен, тіл үйренуші «-ғандықтан/-гендіктен» құрылымын мәтіннен танып қана қоймай, тыңдалым барысында себептік қатынасты ажыратуы, айтылымда өз шешімінің себебін түсіндіруі, жазылымда оқиға мен әрекеттің уәжін байланыстыра алуы керек. Демек, функционалды грамматика сөйлесім әрекеттерін өзара кіріктіретін ортақ мағыналық негіз қызметін атқарады.

2. Тілдік әрекет және грамматикалық білімнің функционалды сипаты

Сөйлеу – бір ғана тілдік форманы механикалық түрде еске түсіру әрекеті емес. Презентацияда тілдік әрекет қабылдау, түсіну, жоспарлау және айту үдерістерінің бірлігі ретінде көрсетіледі. Сөйлеу кезінде префронталды аймақ ниет пен жоспарды ұйымдастыруға, Брока аймағы сөйлеуді жоспарлау мен айтуға, қимыл аймағы артикуляция мен дыбыстауға, Вернике аймағы тілдік ақпаратты түсінуге, есту қыртысы тыңдалымды қабылдауға, көру қыртысы оқылым мен жазба таңбаларды тануға қатысады. Әдістемелік тұрғыдан бұл мәліметтің мәні – тіл үйренушіге грамматикалық форманы тек танып қою жеткіліксіз екенін көрсету. Ол форманы қабылдап, мағынасын түсініп, сөйлеу ниетіне сәйкес жоспарлап, кейін өз айтылымында өндіруі керек.

Осы тұрғыдан грамматикалық құрылымның меңгерілуі бірнеше сатылы үдеріс ретінде қарастырылады. Алдымен тіл үйренуші форманы таниды; одан кейін оның қандай мағынаны білдіретінін түсінеді; келесі кезеңде құрылымды нақты контексте көреді; содан соң өз сөйлемін құрайды; соңында сол құрылымды белгілі бір коммуникативтік интенцияны жеткізу үшін еркін қолданады. Презентациядағы «Форма – Мағына – Контекст – Өндіру – Коммуникация» тізбегі осы әдістемелік логиканы жинақтап береді. Бұл жерде форма – бастапқы нүкте ғана, түпкі нәтиже – коммуникация.

Функционалды оқытуда сөз бен грамматикалық құрылымның

арақатынасын да жаңаша түсіндіру маңызды. Презентацияда бұл қатынас «Сөз – моншақ, грамматикалық құрылым – жіп» метафорасы арқылы берілген. Жеке сөздер қаншалықты көп болғанымен, олар белгілі бір құрылымға түспесе, тұтас мағына жасай алмайды. Моншақтарды біріктіретін жіп секілді грамматикалық құрылым да сөздерді мағыналық және синтаксистік байланысқа түсіреді. Нәтижесінде сөйлем, одан әрі мәтін пайда болады. Мысалы, «бардым» етістігі белгілі бір бағытты қажет етеді, ал «жұмысқа» сөзі сол бағыттық мағынаны толықтырады. «Жұмысқа бардым» тіркесінде екі компонент бір-бірін қажет етіп, толыққанды хабар құрайды. Бұл қарапайым мысалдың өзі грамматика мен лексиканы бөлек оқытудың шектеулі екенін аңғартады.

3. Стандарт – ЛГМ – оқу құралы – коммуникация сабақтастығы

В1–В2 деңгейлеріндегі функционалды грамматиканы жүйелі оқыту үшін оқу мазмұнының бірізділігі шешуші мәнге ие. Презентацияда бұл бірізділік «Стандарт → ЛГМ → Оқу құралы → Коммуникация» үлгісімен берілген. Стандарт белгілі бір деңгейде тіл үйренуші қандай коммуникативтік құзыреттерге ие болуы керектігін айқындайды. Лексика-грамматикалық минимум сол талаптарды тілдік материал деңгейінде нақтылайды, яғни деңгейге сай тілдік бірліктерді, олардың жиілігін, қолданыс аясын және коммуникативтік қажеттілігін іріктейді. Оқу құралы осы минимумды нақты тақырыптар, тапсырмалар, мәтіндер және сөйлесім жағдаяттары арқылы ұйымдастырады. Ал бүкіл жүйенің соңғы нүктесі – тіл үйренушінің шынайы коммуникацияға шығуы.

Лексика-грамматикалық минимумның қызметі осымен шектелмейді. Ол оқу мазмұнын жүйелейді, деңгейлік іріктеуді қамтамасыз етеді, коммуникативтік қажеттілікті айқындайды және функционалды қолданысқа бағыттайды. Бұл грамматикалық құрылымдарды кездейсоқ немесе тек морфологиялық күрделілігіне қарай емес, тіл үйренушінің сол деңгейдегі сөйлеу мақсатына сәйкес ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, В1 деңгейінде мақсат, себеп, мезгіл, салыстыру, болжал тәрізді мағыналарды білдіретін құрылымдар белсенді қолданысқа енгізілсе, В2 деңгейінде қарсылық, аспектуалдық мағына, ниет, жоспар, міндеттілік, күрделі объектілік қатынастар сияқты қызметтер кеңейтіледі.

Оқу құралдарының презентацияда көрсетілген ерекшеліктері де осы функционалды ұстаныммен тікелей байланысты: стандартқа сәйкестік, тақырыптық және функционалдық ұстаным, «Сөз түзім: форма + мағына + қолданыс» жүйесі, сөйлесім әрекеттерін кіріктіре дамыту және деңгейге сай сөйлеу ниетін қалыптастыру. Мұндай құрылым грамматиканы оқулықтың жеке тарауына қамап қоймайды. Керісінше, әрбір грамматикалық форма белгілі бір тақырыптық ортада, мәтінде, тапсырмада және нақты сөйлеу жағдаятында қайта-қайта мағыналық қызметімен ұштасып отырады. Соның нәтижесінде тіл үйренуші ережені жаттаудан қолданыс дағдысына өтеді.

4. Грамматикалық құрылым және адам интенциясы

Функционалды грамматиканың басты нысандарының бірі – адам

интенциясы, яғни сөйлеушінің не айтқысы келетіні және сол айтылым арқылы қандай мақсат көздейтіні. Презентацияда интенциялардың кең ауқымы көрсетіледі: мақсат, себеп, салдар, шарт, болжал, жорамал, күмән, сенімділік, мүмкіндік, қажеттілік, міндеттілік, қалау, ниет, жоспар, өтініш, кеңес, ұсыныс, қарсылық, салыстыру, бағалау, пікір білдіру, келісу, келіспеу, дәлелдеу. Бұл тізім B1–B2 деңгейлеріндегі грамматикалық оқытудың мазмұнын мағыналық тұрғыдан жүйелеуге мүмкіндік береді.

Дәстүрлі оқытуда грамматикалық материал көбіне тұлғалық белгілеріне қарай топтастырылып беріледі: есімше, көсемше, септік, көмекші етістік, модаль сөз және т.б. Функционалды бағыт мұндай жүйені жоққа шығармайды, бірақ оқыту орталығын форма атауынан сөйлеу қызметіне ауыстырады. Мысалы, «-у үшін» құрылымы оқушы үшін тек тұйық етістік пен септеулік элементтің тіркесі емес, мақсатты білдіру құралы ретінде меңгерілуі керек. «Жақсы баға алу үшін үнемі сабақ оқу керек» сөйлемінде негізгі назар құрылымның жасалу жолына ғана емес, сөйлеушінің әрекет пен мақсат арасындағы байланысты қалай білдіріп тұрғанына аударылады.

Сол сияқты «-ғандықтан/-гендіктен/-қандықтан/-кендіктен» тұлғалары себеп мағынасын жеткізеді. «Дәурен өзі жақсы көретін мамандықты таңдағандықтан сабағын жақсы оқиды» сөйлемінде тіл үйренуші форманың морфологиялық құрамын танып қана қоймай, бірінші әрекеттің екінші жағдайға себеп болып тұрғанын түсінуі тиіс. Егер мұндай құрылым кейін өз тәжірибесіне қатысты «Мен бұл мамандықты таңдағандықтан...», «Уақыт аз болғандықтан...» тәрізді айтылымдарда қолданылса, грамматикалық білім функционалды дағдыға айналады.

Интенцияға негізделген оқытудың тағы бір артықшылығы – бір мағынаны бірнеше құрылым арқылы салыстырып меңгертуге мүмкіндік беруі. Мәселен, болжал мағынасы B1 деңгейінде «-ған/-ген + шығар», «-ған/-ген + көрінеді», «-атын/-етін/-йтын/-йтін шығар» сияқты әртүрлі үлгілермен беріледі. Олардың барлығы болжалмен байланысты болғанымен, контекстік реңкі мен шақтық қатынасы бірдей емес. Сондықтан оқытуда «қай форма дұрыс?» деген біржақты сұрақтан гөрі «осы жағдаятта қай форма сөйлеушінің ойын дәлірек жеткізеді?» деген функционалды таңдау қалыптастыру маңызды.

5. B1 деңгейіндегі грамматикалық құрылымдарды функционалды меңгерту

B1 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар тіл үйренушінің күнделікті және оқу-кәсіби коммуникацияда жиі қажет ететін мағыналарын қамтиды. Мәселен, «-ған/-ген/-қан/-кен + емес/жоқ» өткен іс-әрекеттің болымсыз түрін білдіреді: «Ол кеше тойға барған жоқ», «Әмина әжесін туғалы көрген емес». Мұндай құрылымды оқытуда болымсыздықтың формасын атаумен шектелмей, өткен әрекетті жоққа шығару, бір оқиғаның болмағанын нақтылау, бұрынғы тәжірибені терістеу сияқты сөйлеу міндеттерімен байланыстыру қажет.

Мақсат мағынасын білдіретін «-у үшін» және «-у + барыс септігі» құрылымдары әрекеттің не үшін орындалатынын айтуға мүмкіндік береді.

«Жаксы баға алу үшін үнемі сабақ оқу керек» және «Мен театрға жаңа қойылымды тамашалауға бардым» сөйлемдерінің екеуінде де мақсат бар, бірақ құрылымдық берілуі бөлек. Мұндай мысалдарды салыстыру тіл үйренушінің мағыналық ұқсастықты және грамматикалық әртүрлілікті қатар аңғаруына жағдай жасайды. Одан кейін тіл үйренуші өз өмірінен мақсатқа құрылған сөйлемдер жасап, форманы жеке тәжірибесіне көшіруі тиіс.

В1 деңгейіндегі мезгілдік қатынастар да функционалды оқытуға қолайлы. «-ған/-ген + -да/-де» іс-әрекеттің орындалу мерзімін, «-ғаннан/-геннен бері» бұрын басталып, әлі жалғасып келе жатқан әрекетті, «-ған/-ген сайын» қайталанатын мезгілді, «-ған/-ген кезде» нақты уақытты, «-ғанша/-генше» белгілі бір шекке дейінгі мезгілді білдіреді. Бұл формаларды бір-бірінен бөлек жаттату орнына, уақыттық қатынастар жүйесі ретінде салыстырып беру тиімді. Мысалы, бір әрекеттің басталу нүктесін, қайталануын, нақты сәтін және аяқталу шегін бір жағдаят аясында сипаттатуға болады.

Салыстыру мен болжал В1 деңгейіндегі дербес коммуникативтік міндеттер ретінде де көрінеді. «-дан/-ден гөрі» құрылымы екі әрекет не нысан арасындағы таңдауды салыстыруға мүмкіндік береді: «Қазір дүкенге барғаннан гөрі үйге тапсырыс берген ыңғайлы». Ал «-ған шығар», «-ған көрінеді», «-атын шығар» формалары сөйлеушінің толық сенімді емес пікірін жеткізеді. Осындай формаларды оқытуда сөйлеушінің ақпаратқа қаншалықты сенімді екенін, оның болжамының қандай дерекке сүйенетінін талқылату маңызды. Бұл грамматикалық форманы прагматикалық реңкімен бірге меңгертеді.

В1 деңгейіндегі «сан есім + -лар/-лер + -да/-де» және «-даған/-деген» үлгілері шамамен, мөлшер, көптік мағыналарын жеткізеді: «Оның жасы қырықтарда», «Осы айдың ондарында кітап жәрмеңкесіне барамыз», «Мындаған адам банк қосымшалары арқылы ақшаларын депозитке аударады». Мұндай бірліктер тіл үйренушінің нақты санды білмеген жағдайда да ақпаратты табиғи түрде бере алуына көмектеседі. Бұл – функционалды грамматиканың негізгі белгісі: форма оқушының шынайы сөйлеу қажеттігін шешеді.

6. В2 деңгейіндегі құрылымдар: мағынаны күрделендіру және сөйлеуді кеңейту

В2 деңгейінде тіл үйренушінің сөйлеуі құрылымдық және мағыналық жағынан күрделене түседі. Бұл деңгейде грамматикалық құрылымдар жеке фактіні айтуға ғана емес, әрекеттің өту сипатын, қарсылықты, жоспарды, ниетті, міндеттілікті, нәтижені және объектілік қатынастарды дәл беруге қызмет етеді. Мысалы, «-ып/-іп/-п жатыр/жүр» құрылымы іс-әрекеттің өтуін, жалғасуын білдіреді: «Жас кәсіпкерлер өз брендтерін қалыптастырып жатыр», «Олар нарықты зерттеп жүр». Бұл жерде негізгі мәселе көмекші етістіктердің формасын тану ғана емес, әрекеттің динамикасын сөйлеуде көрсету.

Қарсылықты мағына «барыс септік + қарамастан» және «есімше + тәуелдік жалғау + барыс септік + қарамастан» құрылымдары арқылы беріледі:

«Ол кедергілерге қарамастан жеңіске жетті», «Ол оқығанына қарамастан сұраққа жауап бермеді». Бұл құрылымдар В2 деңгейіндегі пікірталас, бағалау, мәселені бірнеше қырынан талдау сияқты әрекеттер үшін өте маңызды. Себебі күрделі ой көбіне екі қарама-қарсы фактіні бір сөйлемде ұштастыруды талап етеді. Оқытуда осындай құрылымдарды әлеуметтік, кәсіби немесе тұрмыстық жағдаяттарды талқылау барысында қолдандыру тиімді.

Ниет пен жоспарды білдіретін «-ғалы/-гелі/-қалы/-келі + жүр/жатыр/отыр/тұр» және «-айын/-ейін/-йын/-йін + деп» құрылымдары да В2 деңгейіндегі сөйлеудің маңызды бөлігі. «Қазір үйден шыққалы жатырмын», «Биыл ауылға көшкелі жүрмін», «Ұлыма тұсаукесер тойын жасайын деп жатырмын» сияқты сөйлемдерде әрекет әлі орындалмағанымен, оған бағытталған шешім немесе дайындық бар. Мұндай мағыналық айырмашылықты тіл үйренуші нақты жағдаят арқылы жақсы түсінеді. Сондықтан грамматиканы жоспар құру, алдағы іс-шараны талқылау, шешім қабылдау сияқты коммуникативтік тапсырмалармен байланыстыру қажет.

В2 материалында аналитикалық форманттар мен көмекші етістіктердің мағыналық мүмкіндігі кең көрінеді. «-а/-е/-й баста» әрекеттің басталуын, «-а/-е/-й жөнел» кенет басталуды, «-ып/-іп/-п жібер» кенет не бірден болған әрекетті, «-ып/-іп/-п таста» әрекеттің тез әрі тиянақты орындалуын, «-ып/-іп/-п бер» біреуге көмектесу не қызмет ету реңкін, «-ып/-іп/-п қой» тиянақталған немесе кей контексте күтпеген әрекетті білдіреді. Мысалы, «Ол күтпеген жерден жүгіре жөнелді», «Ол досына қарап күліп жіберді», «Мен барлық жұмысты істеп тастадым», «Олар маған толық ақпаратты айтып берді» деген сөйлемдер әрекеттің өзін ғана емес, оның өту сипатын да көрсетеді. Функционалды оқытуда осы реңктер әрекет суретін нақтылаудың тілдік амалдары ретінде түсіндірілуі керек.

Міндеттілік пен мүмкіндік мағыналары да В2 деңгейінде өзара ұштасып беріледі. «-у + тәуелдік жалғау + керек/қажет/тиіс» құрылымы міндеттілікті білдірсе, «-а/-е/-й алу + керек/қажет/тиіс» мүмкіндікті міндеттілікпен байланыстырады. «Өз эмоцияңды басқаруың қажет», «БАҚ қоғамдағы өзекті мәселелерді халыққа жеткізе алуы керек» сөйлемдерінде сөйлеуші әрекетті жай атап қана қоймай, оның орындалу қажеттігін бағалап отыр. Мұндай құрылымдар кеңес беру, ереже ұсыну, кәсіби міндетті сипаттау, қоғамдық мәселе жөнінде пікір айту сияқты жағдаяттарда функционалды түрде игеріледі.

В2 деңгейіндегі кейбір құрылымдар сөйлеушінің уақытқа, болжалға немесе ақпараттың кейін анықталуына қатысты позициясын дәл береді. «-ған/-ген екен» өткен іс туралы кейін анықталған мәнді, «-атын/-етін еді» бұрын жиі қайталанған әрекетті, «-а/-е/-й жазда» толық орындалмай қалған, жүзеге асуға аз қалған қимылды білдіреді. «Ол қатты шаршап қалған екен», «Атам ұйқыдан күнде таң ата тұратын еді», «Кешегі жаттығуда құлап қала жаздадым» сөйлемдері грамматикалық құрылымның сөйлеушінің оқиғаға көзқарасын да білдіретінін көрсетеді. Сондықтан В2-де оқыту формалардың семантикалық реңкін ажыратуға бағытталуы тиіс.

Сондай-ақ «-са/-се екен» арман, тілек мағынасын, «...+мас бұрын» алдын ала шарт не кеңес мәнін, «-уға/-уге болу» мүмкіндік, рұқсат немесе тыйымды білдіреді. «Жобаны ұтып алсам екен», «Емтихан тапсырмас бұрын жақсы дайындалу керек», «GPT чатын жазба жұмысында қолдануға бола ма?» сияқты мысалдар тілдік құрылымның нақты әлеуметтік-коммуникативтік қызметін бірден аңғартады. Мұндай сөйлемдермен жұмыс істеу барысында тіл үйренуші грамматикалық бірлікті есте сақтаумен қатар, оны сұрау, кеңес беру, тілек айту, рұқсат сұрау сияқты әрекеттермен байланыстырады.

7. Функционалды грамматиканы оқытудың әдістемелік кезеңдері

B1–B2 деңгейіндегі грамматикалық құрылымды функционалды меңгертудің тиімді жолы – оқытуды бес кезеңге құру. Бірінші кезең – форманы тану. Бұл сатыда тіл үйренуші құрылымның сыртқы тұлғасын мәтіннен, диалогтен немесе мысалдан байқайды. Мұғалім бірден ұзақ ереже бермей, құрылымның бірнеше қолданысын ұсына алады. Екінші кезең – мағынаны түсіну. Тіл үйренуші «Бұл форма не білдіріп тұр?», «Сөйлеуші қандай ниет білдірді?» деген сұрақтарға жауап береді. Осы жерде грамматикалық атаудан гөрі мағыналық қызмет бірінші орынға шығады.

Үшінші кезең – контекст. Құрылым нақты жағдаят ішінде талданады. Мысалы, «-ғандықтан» тұлғасын себеп айту жағдаятында, «қарамастан» құрылымын пікірталаста, «-айын деп» құрылымын жоспар құруда, «-са екен» тұлғасын тілек білдіруде беру қажет. Контекст құрылымның неге дәл сол жерде қолданылғанын түсіндіреді. Төртінші кезең – өндіру. Тіл үйренуші дайын үлгіні өзгертіп, кейін өз тәжірибесіне қатысты сөйлем құрайды. Бұл кезеңде үлгіге сүйенген тапсырмадан еркін тапсырмаға біртіндеп көшу маңызды. Бесінші кезең – коммуникация. Мұнда грамматикалық құрылым тапсырманың мақсаты емес, тапсырманы орындаудың құралына айналады. Мәселен, тіл үйренушілер екі демалыс нұсқасын салыстырып, «-дан гөрі» құрылымын табиғи түрде қолданады; белгілі бір мәселенің себебін талқылап, «-ғандықтан» формасын пайдаланады; болашақ жоспарын айтып, «-ғалы жүр», «-айын деп» үлгілерін іске қосады; кеңес беруде «керек/қажет/тиіс» формаларын қолданады. Осы кезде грамматикалық дағды сөйлеу дағдысына айналады. Функционалды оқытуда тапсырма құрастырудың тағы бір маңызды қағидасы – бір ғана дұрыс сөйлемді іздетпей, мағыналық таңдау жасату. Тіл үйренушіге жағдаят ұсынылып, сол жағдаятқа қай құрылым сәйкес келетінін анықтау, бірнеше құрылымның реңкін салыстыру, бір ойды басқа құрылыммен қайта айту сияқты әрекеттер орындатылуы мүмкін. Бұл тәсіл грамматикалық білімді икемді етеді. Тіл үйренуші форманы оқулықтағы жалғыз мысалмен байланыстырмай, әртүрлі контексте қолдануға үйренеді.

8. Мұғалімнің әдістемелік ұстанымы

Функционалды грамматиканы жүзеге асыру мұғалімнің түсіндіру тәсіліне тікелей байланысты. Біріншіден, мұғалім грамматикалық құрылымды атаудан бұрын оның коммуникативтік қызметін айқындауы керек. Екіншіден, форма мен мағынаны контекст арқылы байланыстыруы қажет. Үшіншіден, тіл үйренушіні мүмкіндігінше ерте өз сөйлемін жасауға бағыттау керек.

Төртіншіден, бір мағынаны білдіретін бірнеше құрылымның айырмашылығын салыстырып отыру маңызды. Бесіншіден, грамматикалық материал айтылым, тыңдалым, оқылым және жазылым тапсырмаларында қайталанып, әртүрлі жағдаятта қолданылуы тиіс.

Мұғалімнің міндеті – грамматикалық ережені барынша көп айту емес, тіл үйренушінің сол құрылымды қолдануына жағдай жасау. Егер сабақ соңында білім алушы «ғандықтан» тұлғасының анықтамасын жатқа айта алғанымен, өз шешімінің себебін сол құрылыммен жеткізе алмаса, грамматикалық білім коммуникативтік деңгейге көтерілмеген болып саналады. Ал егер ол құрылымның атауын толық айтпаса да, нақты жағдаятта дұрыс мағынамен қолдана алса, функционалды нәтиже бар. Осы өлшем B1–B2 деңгейіндегі сабақтың нәтижесін бағалауда басшылыққа алынуы тиіс.

Бұл ұстаным грамматиканы жеңілдету немесе теориялық білімнен бас тарту дегенді білдірмейді. Керісінше, теориялық түсінік қолданысқа қызмет етуі керек. Форманың құрамы, жалғану ерекшелігі, мағыналық шектеуі, стильдік реңкі – бәрі қажет. Бірақ бұл білім тіл үйренушінің сөйлесу мақсатына бағынышты түрде беріледі. Яғни грамматикалық түсіндірудің көлемі мен тереңдігі деңгейге, құрылымның күрделілігіне және оны қолдану міндетіне қарай реттеледі.

Қорытынды

B1–B2 деңгейінде грамматикалық құрылымдарды функционалды тұрғыдан үйрету – грамматиканы сөйлеу әрекетінен бөліп қарамайтын, форманы мағына және коммуникативтік ниетпен сабақтастыратын әдістемелік бағыт. Бұл тәсілде тіл үйренуші «қандай форма бар?» деген білімнен «сол формамен қандай ойды жеткізе аламын?» деген әрекеттік деңгейге өтеді. Сондықтан грамматикалық құрылымдарды мақсат, себеп, шарт, болжал, салыстыру, қарсылық, ниет, жоспар, мүмкіндік, қажеттілік, бағалау және дәлелдеу сияқты адам интенцияларымен байланыстыра оқыту маңызды.

Презентацияда ұсынылған жүйе бірнеше өзара байланысты қағидаға сүйенеді: ұлттық стандарт талаптары оқу мазмұнын айқындайды; лексика-грамматикалық минимум деңгейлік материалды іріктейді; оқу құралы сол материалды форма, мағына және қолданыс бірлігінде ұйымдастырады; ал оқыту үдерісі түптеп келгенде коммуникацияға бағытталады. Әдістемелік деңгейде бұл «Форма → Мағына → Контекст → Өндіру → Коммуникация» тізбегі арқылы жүзеге асады. Осы тізбектің бір буыны түсіп қалса, грамматикалық білім толыққанды сөйлеу дағдысына айналмауы мүмкін.

B1 деңгейінде тіл үйренуші мақсатты, себепті, мезгілді, салыстыруды, болжалды және шаманы білдіретін құрылымдарды күнделікті коммуникацияда жүйелі қолдануға үйренеді. B2 деңгейінде бұл жүйе әрекеттің өту сипаты, қарсылық, жоспар, ниет, міндеттілік, мүмкіндік, күрделі уақыттық және объектілік қатынастар арқылы кеңейеді. Осылайша деңгей өскен сайын тек грамматикалық формалар саны емес, сөйлеушінің мағыналық таңдау мүмкіндігі де артады.

Қорыта айтқанда, функционалды грамматика – ережеден бас тарту емес, ережені сөйлеуге бағындыру. Тіл үйретудің түпкі мақсаты – грамматикалық терминдерді білу емес, сол грамматикалық тетіктер арқылы ойды дәл, түсінікті, табиғи және жағдаятқа сай жеткізе алу. Сондықтан В1–В2 деңгейіндегі грамматикалық құрылымдарды оқытуда әрбір форманың артында қандай мағына, қандай интенция және қандай коммуникативтік әрекет тұрғанын көрсету – нәтижелі тіл үйретудің негізгі шарттарының бірі.

В1-В2 деңгейіндегі грамматикалық құрылымдарды функционалды тұрғыдан үйрету әдістемесі

Айерке ЗИНЕДИНА

Ш.Шаяхметов атындағы «Тіл қазына» ҰҒПО қызметкері, PhD

А1 деңгейіндегі тіл
үйренуші

А2 деңгейіндегі тіл
үйренуші

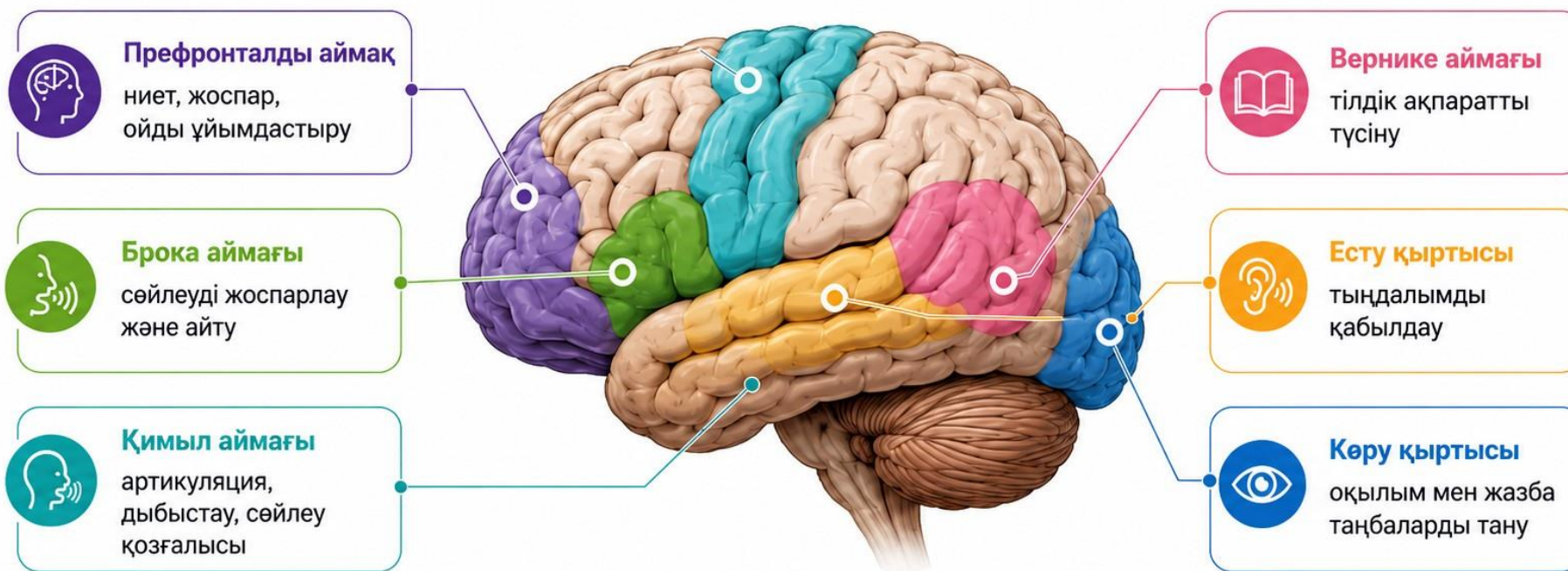

В1 деңгейіндегі тіл
үйренуші

В2 деңгейіндегі тіл
үйренуші

Сөйлеу және ми

Тілдік әрекет — қабылдау, түсіну, жоспарлау және айту үдерістерінің бірлігі.

В1 және В2 деңгейлері: стандарт негізі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ СТАНДАРТЫ

ҚР СТ
1929-2023

ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРУДІҢ
КОММУНИКАТИВТІК ТІЛДІК
ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІ

Орта деңгей.
Жалпы меңгеру

Ресми басылым

ҚР СТ 1929-2023

Қазақ тілін меңгерудің
коммуникативтік тілдік
құзыреттіліктері.

Орта деңгей.
Жалпы меңгеру

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ СТАНДАРТЫ

ҚР СТ
1925-2023

ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРУДІҢ
КОММУНИКАТИВТІК ТІЛДІК
ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІ

Ортадан жоғары деңгей.
Жалпы меңгеру

Ресми басылым

ҚР СТ 1925-2023

Қазақ тілін меңгерудің
коммуникативтік тілдік
құзыреттіліктері.

Ортадан жоғары деңгей.
Жалпы меңгеру

В1 деңгейіндегі коммуникативтік құзыреттіліктер

- ✓ таныс тақырыптар бойынша негізгі мазмұнды түсіну
- ✓ күнделікті және оқу-кәсіби жағдаяттарда тілдесу
- ✓ тәжірибесі мен жоспары туралы жүйелі айту
- ✓ қысқаша пікір білдіру және уәж келтіру
- ✓ байланысқан мәтін құрастыра жазу

В2 деңгейіндегі коммуникативтік құзыреттіліктер

- ✓ күрделірек мәтіндердің негізгі және жанама мағыналарын түсіну
- ✓ еркін әрі табиғи тілдесу
- ✓ көзқарасын дәлелдеп, салыстырып, бағалау
- ✓ мәселеге бірнеше қырынан талдау жасау
- ✓ анық, құрылымды, кеңейтілген мәтін жазу

Стандарт төрт әрекетке негізделеді:

 тыңдалым

 оқылым

 жазылым

 айтылым.

ЛГМ және оқу құралдары: бірізді әдістемелік жүйе

ЛГМ — лексика-грамматикалық минимум. Ол деңгейге сай тілдік бірліктерді, жиілік пен қолданыс аясын, коммуникативтік қажеттілікті және оқу материалын іріктеуге негіз болады.

Оқу құралдарының ерекшелігі

- ✓ стандартқа сәйкестік
- ✓ тақырыптық және функционалдық ұстаным
- ✓ "Сөз түзім" блоктары арқылы форма мен мағынаны ұштастыру
- ✓ сөйлесім әрекеттерін кіріктіре дамыту
- ✓ деңгейге сай сөйлеу ниеттерін қалыптастыру

ЛГМ стандарттарға қалай жауап береді?

→ оқу мазмұнын жүйелейді, деңгейлік іріктеуді қамтамасыз етеді, функционалды қолданысқа бағыттайды.

B1 оқу құралы

B2 оқу құралы

B1 ЛГМ

B2 ЛГМ

НЕ ҮЙРЕТЕМІЗ?

ҚАЛАЙ ҮЙРЕТЕМІЗ?

ҚАЛАЙ СӨЙЛЕТЕМІЗ?

НЕ ҮШІН СӨЙЛЕТУІМІЗ КЕРЕК?

Тіл— құрал

Грамматика — осы құралдың мағына ұйымдастыратын тетігі

Тіл— құрал.

Адам ойы тіл арқылы әрекетке айналады.

Тіл қажетке жарау керек.

Мақсат, себеп, шарт, қарсылық, болжал, күмән сияқты мағыналарды жеткізуі керек.

Іштегіні сыртқа шығару.

Тіл адамға өзінің ойын, сезімін, бағасын және ниетін білдіруге мүмкіндік береді.

Барлық тіл тең.

Тілдің жаманы жоқ. Өр тілдің өз құрылымдық және мәдени бірегейлігі бар.

Функционалдықытудағы басты сұрақ: «Бұл форма адамға қандай мағынаны айтуға көмектеседі?»

Сөз—моншақ, грамматикалық құрылым—жіп

Жеке сөздер құрылым арқылы байланысқанда ғана тұтас мағына туады

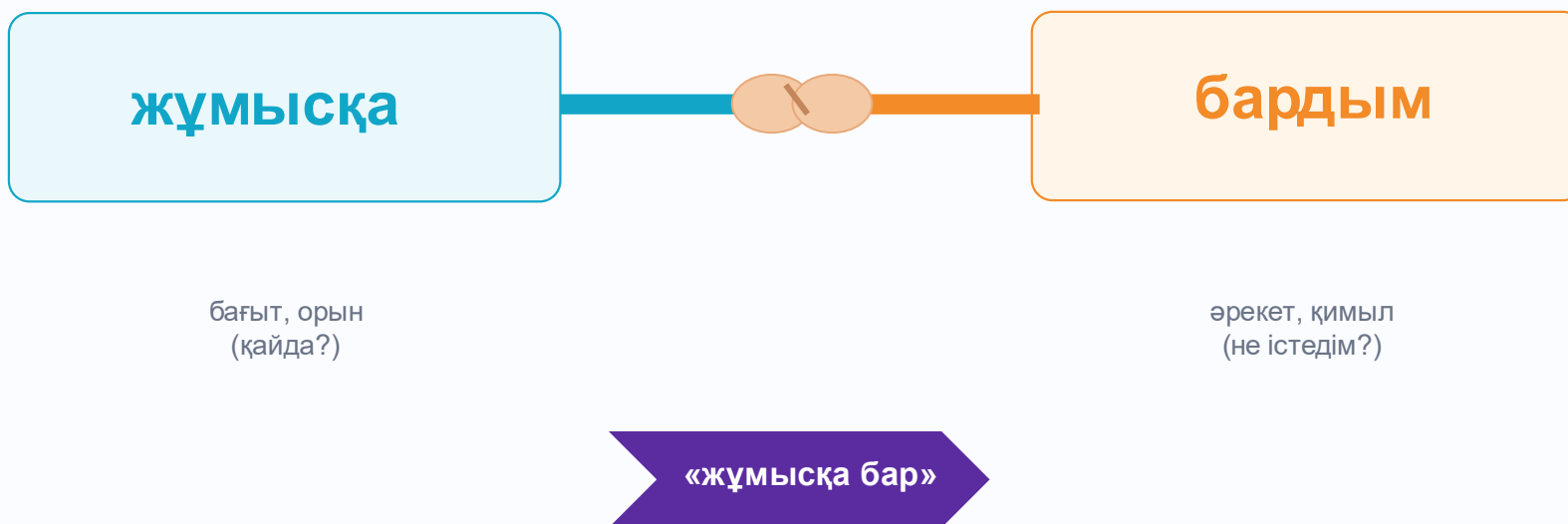

Моншақ	— сөз
Жіп	— грамматикалық құрылым
Алқа	— сөйлем, мәтін

Құрылым сөздерді жалғап, мағыналы тұтас айтылым жасайды.

Бір сөз екінші сөзді қажет етеді

Синтаксистік байланыс: мағыналық және грамматикалық сабақтастық

Адам интенциясының негізгі түрлері

Грамматикалық құрылымдар осы интенцияларды тілдік құралға айналдырады

01 мақсат	02 себеп	03 салдар	04 шарт	05 болжал	06 жорамал
07 күмән	08 сенімділік	09 мүмкіндік	10 қажеттілік	11 міндеттілік	12 қалау
13 ниет	14 жоспар	15 өтініш	16 кеңес	17 ұсыныс	18 қарсылық
19 салыстыру	20 бағалау	21 пікір білдіру	22 келісу	23 келіспеу	24 дәлелдеу

В1-В2 оқу құралдарының әдістемелік жүйесі

1-САБАҚ Онлайн платформалар тиімді ме?

Пән атаулары	Ойын түрлері	Сипаттаушы сөздер

СӨЗ ТҮЗІМ

-у үшін құрылғыны мақсат мағынасын білдіреді.
Жақсы баға алу үшін үнемі сабақ оқу керек.
Сабаққа уақытында бару үшін ерте ұйықтау керек.

4-тапсырма. Нұсқаулықты ретімен қойыңыз.

- Пән бойынша жүйелі түрде бағаларды көру үшін «журнал» бөліміне кіресіз. Платформаға кіру үшін ЖСН мен құпия сөзіңізді енгізіңіз.
- Қосымша ақпарат алу үшін электронды поштасына хат жазасыз.
- Өз зерттеулеріңіз бойынша платформадағы тапсырмаларды көру үшін сол жақтағы «сала» батырмасына басыңыз.
- Платформамен жұмыс істеу үшін өзіңіздің жеке кабинетіңізді ашасыз.
- Білім беру бағдарламасын, курс, семестр, тоңғы таңдайсыз.
- Сәулеттану, әлеуметтану, тарих сияқты негізгі пәндерді таңдау үшін оң жақтағы «негізгі пәндер» батырмасын басыңыз.
- Таңдау пәндері бойынша ақпарат алу үшін «сұрақ қою»/«жауап беру» бөліміне өтіңіз.
- Пән тапсырмаларын жүйелі түрде алып тұру үшін «белсенді хабарлама» тетігін басып қойыңыз.

Ескерту: техникалық жағынан мәселе болса, ақпараттық ресурстар орталығына хабарласыңыз. Орталық нөмірі: 999.

25

В1:-у үшін → мақсат

3-САБАҚ Жеке бренд

6. кәсіпкер ☐ ☐ 1) нақтылау, анықтау, бір нәрсені ашып көрсету
7. айқынды ☐ ☐ 2) тоқтамтайтын, үзіліссіз жүретін әрекет
7. тұтыну ☐ ☐ 3) өз ісінің маманы, кәсіби түрде шұғылданатын адам

4-тапсырма. Жауап беріңіз.

1. Білімді болу үшін не істеу керек?
2. Қандай кәсіпкер әйгілілерді білесіз?
3. Өз-өзіңді ынталандырасыз ба?
4. Әлеуметтік желіде оқырмандарыңыз көп пе?
5. Жаңа бизнес бастау үшін нарықты зерттеу қажет пе?
6. Жобаны мемлекет қаржыландыруы қажет пе?
7. Жеке бренд қалыптастыру қиын ба?

СӨЗ ТҮЗІМ

-ып, -іп, -п жатыр/жүр құрылғыны іс-әрекеттің отуі, жалғасуы
ҚР Үкіметі жеке кәсіпкерлерді қаржыландырып жатыр.
Жас кәсіпкерлер өз брендтерін қалыптастырып жатыр.
Олар нарықты зерттеп жүр.
Студенттер жобаны талқылап жатқан жоқ.

5-тапсырма. Үлгі бойынша өзгертіңіз.

Үлгі: Ол елшіханға дайындады. Ол елшіханға дайындап жүр.

1. Ол жеке бренд қалыптастыру үшін барынша тырысты.
2. Экономика күрт құлдырады.
3. Жоба мемлекет тарапынан қаржыландырылды.
4. Бұл бағдарлама кенінен насихатталды.

17

В2: -ып/-іп/-п жатыр/жүр

Әдістемелік логика

- 1 **Форма** құрылымды тану
- 2 **Мағына** не білдіретінін түсіну
- 3 **Контекст** нақты жағдаятта көру
- 4 **Өндіру** өз сөйлемін құрау
- 5 **Коммуникация** интенцияны жеткізу

В1 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
-ған, -ген, -қан, -кен + емес/жоқ	Өткен іс-әрекеттің болымсыз түрін білдіреді.	Ол кеше тойға барған жоқ. Әмина әжесін туғалы көрген емес.
-у үшін	Мақсат мағынасын білдіреді.	Жақсы баға алу үшін үнемі сабақ оқу керек.
-ғандықтан, -гендіктен, -қандықтан, -кендіктен	Іс-әрекеттің, оқиғаның себебін түсіндіруде қолданылады.	Дәурен өзі жақсы көретін мамандықты таңдағандықтан сабағын жақсы оқиды.
-ған, -ген, -қан, -кен + -да, -де	Іс-әрекеттің орындалу мерзімін айту үшін қолданылады.	Мектепке барғанда кітабыңды әкелуді ұмытып кетпе!
-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе + -с + -тан/-тен/-дан/-ден	Болымсыз формадағы іс-әрекеттің қалай іске асқанын білдіреді.	Сұхбатқа бармастан бұрын сырт келбетіңді де дұрыстауды ұмытпа.
-ған, -ген, -қан, -кен + шығыс септігі + бері	Іс-әрекеттің бұрын басталып, әлі жалғасуын білдіреді.	Университет бітіргеннен бері жұмыс іздемеді.

В1 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
-ған, -ген, -қан, -кен + шығар	Өткен шақтағы болжалды мағынаны беру үшін қолданылады.	Олар асханадан тамақтанған шығар.
-дан/-ден, -тан/-тен, -нан/-нен гөрі	Жағдайды не затты салыстыру үшін қолданылады.	Қазір дүкенге барғаннан гөрі үйге тапсырыс берген ыңғайлы.
-ған/-ген/-қан/-кен + табыс септігі	Нақты бір әрекеттің нәтижесін, істелген қимылды білдіреді.	Мен тілек айтқанды ұнатамын.
-ған, -ген + -ша, -ше	Қимыл-сынның мезгілдік мәнін білдіреді.	Наурыз айы келгенше күн жылып кетті.
-ған/-ген/-қан/-кен сайын; - ған/-ген/-қан/-кен кезде	Мезгілді білдіреді: «сайын» әрекеттің қайталануы; «кезде» нақты уақыт.	Дәурен саяхатқа шыққан сайын сыйлық әкеледі. Балалар саяхатқа дайындалған кезде барлығын ұмытып кетеді.
-ған, -ген + -дай бол	Салыстыру, болжау, ұқсату мағыналарын білдіреді.	Дәурен қала сыртында демалып саяхатқа барғандай болды.

B1 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
-ған, -ген + көрінеді	Іс-әрекетті болжалды мәнде жеткізеді.	Дәурен сыйлық алған көрінеді.
-у +-ға/-ге	Іс-әрекеттің мақсатын білдіреді.	Мен Абай атындағы Қазақ ұлттық опера және балет театрына жаңа қойылымды тамашалауға бардым.
-атын/-етін/-йтын/-йтін шығар	Іс-әрекеттің іске асуын болжау мағынасын білдіреді.	Олар бүгін концертке дайындалатын шығар.
сан есім +-лар/-лер +-да/-де	Болжалды, шамамен мағынаны білдіреді.	Оның жасы қырықтарда. Осы айдың ондарында кітап жәрмеңкесіне барамыз.
-атын/-етін/-йтын/-йтін еді	Өткен шақтағы әдетті, дағдылы немесе қайталанып тұрған іс әрекетті білдіреді.	Осы бөлмеде интернет жылдамдығы ылғи төмендейтін еді.
-ған/-ген/-қан/-кен + шығыс септігі + бері/кейін/бастап	Іс-әрекеттің басталу мерзімін білдіреді.	Жаңа парақша ашқаннан кейін құпия сөзді ешкімге айтпау керек.
-даған, -деген	Сан есімге жалғанып, шамамен, көп мөлшерде деген ұғымды білдіреді.	Мыңдаған адам банк қосымшалары арқылы ақшаларын депозитке аударады.

В2 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
есімше + көптік жалғау:ған/-ген/-қан/-кен + -дар/-дер; -атын/-етін/-йтын/-йтін + -дар/-дер	Адамдар тобын әрекетіне қарай атайды: -ғандар – өткен шақта әрекет еткендер; -атындар – келер шақта немесе әдетте әрекет ететіндер.	Кеше семинарға қатысқандар туралы ақпарат берілді. Онлайн жиналысқа ертең қосылатындардың тізімі қажет.
-ып/-іп/-п жатыр/жүр	Іс-әрекеттің өтуін, жалғасуын білдіреді.	Жас кәсіпкерлер өз брендтерін қалыптастырып жатыр. Олар нарықты зерттеп жүр.
барыс септік + қарамастан; есімше + тәуелдік жалғау + барыс септік + қарамастан	Қарсылықты мағына білдіреді.	Ол кедергілерге қарамастан жеңіске жетті. Ол оқығанына қарамастан сұраққа жауап бермеді.
-ғалы/-гелі/-қалы/-келі + жүр/жатыр/отыр/тұр	Келер шақтағы іске асқалы тұрған әрекетті немесе жоспарды білдіреді.	Қазір үйден шыққалы жатырмын. Биыл ауылға көшкелі жүрмін.
-айын/-ейін/-иын/-йын/-иін/-йін + деп	Келер шақтағы ниет, жоспар мағынасын білдіреді.	Ұлыма тұсаукесер тойын жасайын деп жатырмын.

В2 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
-а/-е/-и/-й баста	Оқиғаның, іс-әрекеттің басталуын білдіреді.	Қазақстанда жыл сайын сән апталығы өткізіле бастады. Асан сән үлгілерін таныстыра бастады.
-а/-е/-и/-й жөнел; -ып/-іп/-п жібер	Іс-әрекеттің бірден, кенеттен басталып, аяқталуын білдіреді; «жіберу» кейде екінші әрекеттің әсерінен болатын кенет әрекетті көрсетеді.	Ол күтпеген жерден жүгіре жөнелді. Ол досына қарап күліп жіберді.
-ып/-іп/-п таста; -ып/-іп/-п бер	«Тастау»-әрекеттің тез, тиянақты іске асуы; «беру»-көмектесу, біреуге қызмет ету, орындау.	Мен барлық жұмысты істеп тастадым. Олар маған толық ақпаратты айтып берді.
-ып/-іп/-п қой	Тиянақталған іс-әрекетті білдіреді.	Ол жаңа әнін шығарып қойыпты.
-ушы болма	Ескерту мағынасын жеткізеді.	Жаңа кәсіпке ойланбай ақша салушы болма!
-а/-е/-и/-й білу	Ескерту, бұйыру, еске салу мақсатында қолданылады.	Өз өміріңді жоспарлай біл!
-у + тәуелдік жалғау + керек/қажет/тиіс	Іс-әрекеттің міндеттілігін білдіреді.	Өз эмоцияңды басқаруың қажет! Өзгені де түсінуің керек!

В2 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
-ғалы/-гелі/-қалы/-келі бері	Іс-әрекеттің мезгілін, белгілі бір уақыттан бері жалғасуын білдіреді.	Сәбиттің жаңа жұмысқа орналасқалы бері өмірге құлшынысы артқан секілді.
-атын/-етін/-йтын/-йтін/-итін/-итын (анықтауыштық қызмет)	Есімшенің анықтауыштық сипатын көрсетеді.	Күйзелісті төмендететін медитация бақыт гормонын бөледі.
-ған/-ген/-қан/-кен екен	Өткен іс туралы болжалды, кейін анықталған мәнде баяндау.	Ол қатты шаршап қалған екен.
-атын/-етін/-йтын/-йтін/-итін/-итын еді	Жиі қайталанып тұрған өткен іс-әрекетті нақтылап айту.	Атам ұйқыдан күнде таң ата тұратын еді.
-а/-е/-и/-й жазда + жедел өткен шақ + жіктік жалғау	Толық орындалмаған, жүзеге асуға аз қалған іс-әрекетті сипаттайды.	Кешегі жаттығуда құлап қала жаздадым
-қасын/-ғасын/-кесін/-гесін	«ған соң» құрылымының біріккен түрі; ауызекі сөйлеу тілінде қолданылады.	Тамақ ішкесін міндетті түрде ауызды шаю керек.
-са/-се екен; -са/-се екен + деп	Арман, тілек және автордың ойын жеткізу үшін қолданылады.	Жобаны ұтып алсам екен. Оларда бәрі жақсы болса екен. Бүгін ол сол туралы айтса екен деп едім.
етістік + -ушы/-уші еді	Шарттың нәтижесін және өткен шақтағы қайталанған әрекетті еске алуды білдіреді.	Егер қомақты қаржы бөлінсе, сайт сапалы жұмыс істеуші еді. Анам маған қазақ ертегілерін оқып беруші еді.
...+мас бұрын; ...+уға/-уге болу	«Мас бұрын»–алдын ала шарт/кеңес; «уға болу»–мүмкіндік, рұқсат/тыйымды білдіру.	Емтихан тапсырмас бұрын жақсы дайындалу керек. GPT чатын жазба жұмысында қолдануға бола ма?

В2 оқу құралындағы грамматикалық құрылымдар

Сөз түзім / форма	Мағынасы / қолданысы	Мысалы
...+ған соң	Себепті немесе екінші әрекеттің іске асу себебін/ретін білдіреді.	Мәселе көкейкесті болған соң осы тақырыпты таңдадық. Қонақтар келген соң эфирімізді бастаймыз.
-а/-е/-й(-и) алу + керек/қажет/тиіс	Мүмкіндікті міндеттілікпен ұштастырады.	БАҚ қоғамдағы өзекті мәселелерді халыққа жеткізе алуы керек.
-ып/-іп/-п + көмекші етістіктер: таста, ал, көр	Әрекеттің аяқталуы/үзілуі; нәтижеге қол жеткізу; байқап көру мағыналарын білдіреді.	Ол барлық жазбаны өшіріп тастады. Ол блогерлік курс оқып алды. Бүгін хат жазып көремін.
-ып/-іп/-п + қой	Орындалмауы тиіс (құпия) әрекеттің орындалуын білдіреді.	Ол жалған ақпаратты біліп қойды.
-ып/-іп/-п + қой/сал/еді	«Қою» – абайсызда орындау; «салу» – әдейі/қасақана орындау; «еді» – әрекет, ақпаратты эмоциямен жеткізу.	Ол барлық ақпаратты айтып қояды. Ол барлық шындықты айтып салды. Бірен-саран адам келіп еді.
-ған + тәуелдік жалғау +-ды	Іс-әрекеттің объектілік мағынасын өткен шақта білдіреді.	Онлайн дүкен арқылы сатып алғанымды көрсетейін. Ол тапсырыс бергенімді білмейді.
-атын + тәуелдік жалғау +-ды	Іс-әрекеттің объектілік мағынасын өткен шақтағы келер шақ мәнінде білдіреді.	Ол салық төлейтінін ұмытып кетті. Мен қалаға ертең келетінімді ескерттім.

В1–В2 ДЕҢГЕЙІНДЕ ТАПСЫРМА ҚҰРАСТЫРУ: ТІЛДІК ДЕҢГЕЙДІ АЖЫРАТУ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫНЫ БАҒАЛАУ ҰСТАНЫМДАРЫ

Балабеков Айдар Қалайбердіұлы

*Назарбаев университетінің оқытушысы, филология ғылымдарының
магистрі*

Тілді деңгейлеп оқыту жүйесінде тапсырма құрастыру – тек жаттығу әзірлеу емес, тіл үйренушінің нақты коммуникативтік мүмкіндігін өлшейтін әдістемелік құрал қалыптастыру үдерісі. Әсіресе В1 және В2 деңгейлерінің шекарасын ажырату кезінде тапсырманың мазмұны, күрделілігі, орындау шарты, күтілетін тілдік өнім және бағалау өлшемдері өзара сабақтас болуы қажет. Презентацияда қойылған «В1 немесе В2?», «Қай деңгейдің сипаттамасы?», «Неге ол деңгей деп санайсыз?» деген сұрақтар осы мәселенің өзегін дәл көрсетеді. Демек, деңгей анықтау бір ғана грамматикалық ережеге, жекелеген сөздік қорға немесе тест баллына сүйенбеуі керек; ол тілдік әрекеттің сапасы, дербестігі, икемділігі және тұрақтылығы арқылы бағалануға тиіс.

В1 мен В2 аралығындағы айырмашылық көбіне сандық емес, сапалық сипатта көрінеді. Тіл үйренуші В2 деңгейіне тән кейбір күрделі грамматикалық құрылымдарды қолдануы мүмкін, бірақ ойын жүйелі ұйымдастыру, қарым-қатынасты дербес жалғастыру, дәлел келтіру, түрлі жағдаятқа бейімделу жағынан В1 деңгейінде қалуы ықтимал. Керісінше, грамматикалық қателері бар тіл үйренуші ойын еркін жеткізіп, коммуникативтік міндетті тиімді орындап, пікірін негіздеп, сұхбатты икемді жүргізсе, оның функционалдық нәтижесі В2 деңгейіне жақындайды. Сондықтан тапсырма құрастыруда форманы ғана емес, тілдің әрекеттегі қызметін өлшеу маңызды.

Тілдік деңгейді анықтауда ең алдымен төрт негізгі әрекетке – тыңдалым, оқылым, айтылым және жазылымға – жеке-жеке емес, өзара байланыста қарау қажет. Презентацияда тыңдалым мен оқылымға қатысты сипаттамалар тіл үйренушінің таныс және кәсіби тақырыптардағы ақпаратты түсінуі, негізгі мазмұнды анықтауы, қажетті ақпаратты іріктеуі және мәтіндегі ойды белгілі бір дәрежеде пайымдай алуы арқылы беріледі. Мұнда В1 деңгейінде негізгі мазмұнды түсіну, күнделікті және оқу-кәсіби жағдаятта әрекет ету алдыңғы орынға шықса, В2 деңгейінде ақпаратты кеңірек қамту, астарлы мағынаны аңғару, пікірді салыстыру, дәлелдеу және талдау қабілеті күшейеді.

Деңгейлік айырмашылықты анықтаудың маңызды өлшемі – тіл үйренушінің дербестігі. В1 деңгейінде адам таныс тақырыпқа сүйеніп, алдын ала белгілі құрылымдармен сөйлесе алады; кей жағдайда кідіріс, сөз іздеу, құрылымды қайта құру байқалады. В2 деңгейінде тілдік әрекет неғұрлым еркін, тұрақты және контекстке бейім болады. Тіл үйренуші сұраққа ғана жауап беріп қоймай, әңгімені өзі жалғастырады, пікірталасқа бастама көтереді, ойды нақтылайды, салыстырады, себеп-салдарлық байланыс орнатады. Яғни

В2 деңгейін сипаттайтын басты белгі – тілдік құралдардың көбеюінен гөрі оларды коммуникативтік міндетке қарай саналы әрі икемді пайдалану.

Осы тұрғыдан тапсырманың деңгейін белгілеуде үш сұрақ жетекші болуы тиіс: тіл үйренуші нені түсінеді немесе өндіреді; оны қаншалықты дербес орындайды; тілдік нәтижесінің сапасы қандай. Егер тапсырмада тек дайын үлгіні қайталау, бір дұрыс жауапты таңдау немесе қысқа фактілік жауап беру ғана көзделсе, ол В2 құзыретін толық ашпайды. Ал мәселені талдау, позицияны қорғау, себеп пен салдарды байланыстыру, бірнеше шешімнің арасынан таңдау жасап, таңдауын негіздеу сияқты міндеттер В2 деңгейінің функционалдық табиғатына жақын келеді.

Презентацияда тілдік деңгейді бағалауда екі негізгі ұстаным көрсетіледі. Біріншісі – лексикалық және грамматикалық бірліктерді негізге алу. Екіншісі – тіл үйренушінің жеке қабілетін, ақпаратты қабылдау жылдамдығын және психофизиологиялық ерекшелігін ескеру. Бұл екі бағыт бір-біріне қарсы емес, керісінше, өзара толықтырушы. Тілдік бірліктер деңгейлік сипаттаманы нақтылауға мүмкіндік берсе, жеке ерекшеліктер бағалаудың әділ болуын қамтамасыз етеді.

Сөйлеу жылдамдығы немесе тапсырманы орындау қарқыны тілдік деңгейді біржақты анықтай алмайды. Бір адам ақпаратты тез қабылдап, тез жауап береді, екіншісі ойлануға көбірек уақыт жұмсайды. Баяу сөйлеу міндетті түрде төмен деңгейдің белгісі емес. Бағалау кезінде мазмұнды түсіну, ойды жеткізу сапасы, тілдік бірліктерді орынды қолдану және коммуникативтік міндетті орындау қабілеті маңыздырақ. Бұл қағида әсіресе ауызша тапсырмаларды бағалауда қажет: жылдамдық пен тілдік сапаны шатастырмау керек.

Осыдан бағалау критерийлері көпөлшемді болуы тиіс деген қорытынды шығады. Лексикалық қор, грамматикалық дұрыстық, айтылымның тұтастығы, байланыстыру құралдары, тақырыпты дамыту, дәлелдеу, сұхбатқа қатысу, стратегия қолдану, жауаптың дербестігі және коммуникативтік нәтижелілік қатар қарастырылғанда ғана тілдік деңгей шынайы көрінеді. Мұндай жүйе бір ғана қатені асыра бағалаудан немесе бір ғана күшті дағдыға сүйеніп деңгей көтеріп жіберуден сақтайды.

В1–В2 деңгейлеріне тапсырма құрастырғанда оның мазмұны тіл үйренушінің өмірлік, оқу және кәсіби тәжірибесімен ұштасуы қажет. Презентацияда қазіргі білім беру үдерісіндегі жаңа тәсілдер, цифрлық технологияның оқу үдерісіндегі рөлі, уақытты тиімді басқару, коммуникативтік дағдылар, жасанды интеллект және білім беру, академиялық адалдық, көпшілік алдында сөйлеу, стресті басқару, медиа сауаттылық, командалық жұмыс пен көшбасшылық сияқты тақырыптар ұсынылған. Бұл тақырыптардың ортақ сипаты – олар жай ақпаратты қайта айтудан гөрі пікір білдіру, салыстыру, бағалау, дәлелдеу және шешім ұсынуға мүмкіндік береді.

В1 деңгейіндегі тапсырма көбіне тіл үйренушіні нақты, таныс жағдаятта әрекет етуге жетелеуі керек. Мысалы, берілген ақпаратты қысқаша түсіндіру, өз тәжірибесінен мысал келтіру, артықшылық пен кемшіліктің бір-екі түрін

атау, қарапайым себепті түсіндіру, жоспар айту сияқты міндеттер орынды. В2 деңгейінде осы тақырыптардың өзі күрделеніп, мәселенің бірнеше қырын салыстыру, дәлелдерге сүйеніп позиция ұсыну, қарсы пікірге жауап беру, мәселенің себебі мен салдарын талдау және нақты шешім ұсыну түрінде берілуі мүмкін.

Тапсырманың күрделілігі тек мәтіннің ұзындығымен немесе сөздердің сиректігімен өлшенбеуі керек. Когнитивтік жүктеме, коммуникациялық мақсат және тілдік өнімнің құрылымы маңызды. Бір тақырыпқа екі түрлі деңгейде тапсырма жасауға болады: В1-де «Цифрлық технологияның оқу үдерісіндегі бір пайдасын түсіндіріп, өз тәжірибеңізден мысал келтіріңіз» десе, В2-де «Цифрлық технологияның оқу сапасына ықпалын екі қырынан бағалап, ықтимал тәуекелдерін атап, өз позицияңызды дәлелдеңіз» деп күрделендіруге болады. Тақырып бір болғанымен, талап етілетін ойлау әрекеті өзгереді.

Уақыт пен мақсатқа қарай біртіндеп күрделену үлгісі берілген. Алғашқы кезеңде 2 минуттық сөздің мақсаты – ақпаратпен таныстыру. Кейін 3 минуттық сөйлеу барысында ақпаратты түсіндіру міндеті қосылады. Одан соң 4 минуттық нұсқада таныстыру, түсіндіру және мысал келтіру қатар орындалады. Соңғы 5 минуттық презентацияда мәселе, оның шығу себебі, салдары, шешу жолы, ұсыныс және нәтиже сияқты құрамдас бөліктер беріледі. Бұл – тапсырманы көлем арқылы ғана емес, коммуникативтік және логикалық міндеттерді көбейту арқылы күрделендірудің тиімді үлгісі.

Мұндай кезеңдеу В1-ден В2-ге өтудің табиғи траекториясын көрсетеді. В1 деңгейінде тіл үйренуші ақпаратты таныстырып, негізгі ойын жеткізіп, мысал келтіруге үйренеді. В2 деңгейінде сол ақпаратты проблемалық құрылымға айналдырып, себеп-салдарлық байланыс құрады және шешім ұсынады. Осылайша сөйлеу тапсырмасы тілдік формаға емес, ойды ұйымдастыруға бағытталады. Бұл әдіс академиялық және кәсіби коммуникацияға дайындықта да маңызды.

Айтылымды бағалау кезінде тапсырма орындаушыға сөйлеп тұрған уақытта қажетсіз кедергі жасамау да әдістемелік мәнге ие. Презентацияда 2–3 минут бойы студенттің сөзін бөлмеу, түзетпеу; 4-минутта сұрақ қою ниетін білдіру; 5-минутта тұтқиылдан сұрақ беру үлгісі көрсетіледі. Мұнда тіл үйренушінің дайын монологты ғана емес, күтпеген коммуникативтік жағдайға реакциясын байқауға мүмкіндік туады. В2 деңгейінде мұндай икемділік пен спонтанды жауап беру қабілеті ерекше маңызды.

Презентациядағы «Азат жол жазу» сызбасы жазылымның функционалдық құрылымын айқын көрсетеді: мәселе, шығу себебі, салдары, қадамдар, шешу жолы және нәтижесі. Бұл үлгі тіл үйренушінің жай сөйлемдер тізбегін емес, логикалық ұйымдасқан мәтін құрастыруына жағдай жасайды. Жазылымды осындай мазмұндық компоненттерге бөлу мәтіннің ішкі байланысын қалыптастырып, ойды жоспарлау дағдысын дамытады.

В1 деңгейінде азат жол бір негізгі ойдың төңірегінде құрылып, қарапайым себеп, мысал және қорытынды арқылы берілуі мүмкін. В2

деңгейінде мәселені нақтылау, бірнеше себепті салыстыру, салдарын бағалау, шешімнің тиімділігін негіздеу және нәтижені болжап көрсету талап етіледі. Осы кезде байланыстырушы құралдардың сапасы, ойдың сабақтастығы және абзацтардың қызметі маңызды болады. Демек, жазылым тапсырмасы тілдік қатені табу емес, мәтіндік құзыреттілікті қалыптастыру құралына айналады.

Жазба тапсырманы құрастырғанда нұсқаулықтың айқындығы ерекше маңызды. «Осы тақырыпта эссе жазыңыз» деген жалпылама тапсырманың орнына күтілетін әрекеттер нақты көрсетілгені жөн: мәселені атау, екі себеп келтіру, салдарын түсіндіру, бір шешім ұсыну, өз таңдауыңызды негіздеу. Бұл талаптар тіл үйренушіге де, бағалаушыға да түсінікті өлшем береді. Сонымен қатар тапсырма деңгейін бақылауға мүмкіндік береді: В1-де компонент саны мен дәлелдеу тереңдігі шектеулі болса, В2-де олардың өзара байланысы мен мазмұндық дербестігі күшейеді.

Презентацияда «Мәтін қандай болуы керек? Қандай талапқа жауап беру қажет? Қалай таңдаймыз?» деген үш сұрақ қойылады. Бұл сұрақтар мәтін іріктеудің әдістемелік өзегін құрайды. Тіл үйретуге арналған мәтін тек тақырыпқа сай болуы жеткіліксіз; ол деңгейге сәйкес көлемде, лексика-грамматикалық тұрғыдан қолжетімді, мазмұны жағынан мағыналы және тапсырма жасауға әлеуетті болуы керек. Ең бастысы – мәтін тіл үйренушіні әрекетке итермелеуі тиіс.

В1 үшін мәтіннің құрылымы айқын, негізгі ойы анық, ақпараттық тығыздығы орташа болғаны тиімді. В2 мәтіні күрделірек аргументация, бірнеше көзқарас, себеп-салдарлық байланыс немесе талдауды қажет ететін ақпарат ұсына алады. Бірақ «күрделі мәтін» дегенді тек ұзын сөйлемдермен немесе сирек сөздермен теңестіруге болмайды. Мәтіннің когнитивтік және коммуникативтік әлеуеті басты өлшем болып қала береді. Тіл үйренуші мәтінді оқып қана қоймай, одан ақпарат іріктеп, түсіндіріп, бағалап, өз сөзімен қайта құра алуы қажет.

Мәтінмен жұмыс істеу барысында тапсырмалар да кезеңделуі керек. Алдымен жалпы мазмұнды түсіну, кейін нақты ақпаратты табу, одан соң мәтіндегі ойды түсіндіру, автор ұстанымын анықтау, дәлелдерді бағалау және өз позициясын айтуға көшуге болады. Осындай сатылық жүйе қабылдаудан өндіруге қарай жылжиды және В1–В2 деңгейлеріндегі оқылым мен айтылымды табиғи түрде кіріктіреді.

«Менгерту» моделі тыңдау, көшіру, оқу, дыбыстау, түсіну/түсіндіру және нәтиже ұғымдарын бір жүйеге біріктіреді. Бұл жерде тілдік материалды механикалық қайталау мен шынайы менгерудің айырмасы анық көрінеді. Тыңдау, көшіру немесе оқу өздігінен түпкі нәтиже емес. Олар түсіну, қайта құру, түсіндіру және дербес қолдану кезеңдеріне жеткізгенде ғана тілдік дағдыға айналады.

Тіл үйретуде репродуктивтік әрекеттердің орны бар: тыңдау дыбыстық үлгіні қабылдауға, көшіру жазба форманы бекітуге, оқу тілдік материалмен танысуға көмектеседі. Алайда В1–В2 деңгейінде бұлардың соңынан міндетті түрде өнімді әрекет келуі керек. Мысалы, мәтінді оқығаннан кейін мазмұнын

басқа жағдаятқа бейімдеу, тыңдалымнан соң пікір білдіру, үлгі сөйлемдерді көшіргеннен кейін сол құрылыммен өзінің ойын жазу, дыбыстаудан кейін мағынаны түсіндіріп беру – меңгерудің нақты көрсеткіштері.

Осы қағида бағалау жүйесіне де қатысты. Егер тапсырма тек дұрыс қайталауды немесе механикалық орындауды тексерсе, ол тіл үйренушінің коммуникативтік құзыретін толық ашпайды. Нәтижелі тапсырма тілдік материалды жаңа контексте қолдануға, мәселені шешуге, пікір білдіруге немесе нақты өнім жасауға бағытталуы керек. Сондықтан «не істеді?» деген сұрақпен қатар «нені түсінді?», «қандай мағына жеткізді?», «қандай нәтиже шығарды?» деген сұрақтар да қойылуы қажет.

Ұсынылған тақырыптар қазіргі тіл үйренушінің коммуникативтік кеңістігін кең қамтиды. Цифрлық технология, жасанды интеллект, медиа сауаттылық, академиялық адалдық, уақытты басқару, көпшілік алдында сөйлеу және командалық жұмыс – B1–B2 деңгейінде тек лексикалық тақырып емес, функционалдық әрекет алаңы. Бұл тақырыптар бойынша тіл үйренуші ақпарат іздейді, сұрыптайды, бағалайды, пікірлеседі, шешім қабылдайды және нәтижесін ұсынады.

B1–B2 деңгейінде тапсырма құрастырудың басты қағидасы – тілдік форманы коммуникативтік әрекетпен байланыстыру. Деңгей айырмашылығы бір грамматикалық құрылымнан немесе бір тест нәтижесінен емес, тіл үйренушінің мағынаны түсіну, ойды дербес ұйымдастыру, контекстке бейімделу, дәлелдеу және коммуникативтік міндетті тұрақты орындау сапасынан көрінеді. Сондықтан бағалау да, оқыту тапсырмасы да көпөлшемді болуы тиіс.

Тапсырма құрастыруда деңгейге сай мәтін таңдау, міндетті нақты тұжырымдау, тілдік өнімнің құрылымын белгілеу, репродуктивтік әрекеттен өнімді әрекетке көшу және нәтижені түсінікті критерийлермен бағалау қажет. Айтылымда ақпаратпен таныстырудан мәселені талдау мен шешім ұсынуға, жазылымда қарапайым азат жолдан себеп-салдарлық және аргументативтік мәтінге, оқылым мен тыңдалымда жалпы түсінуден ақпаратты бағалау мен интерпретациялауға дейінгі сатылық жүйе B1-ден B2-ге өтудің әдістемелік логикасын көрсетеді. Осы тұрғыдан алғанда, сапалы тапсырма тіл үйренушіге «дұрыс жауапты табуды» ғана емес, тілді нақты мақсатқа жұмсауды үйретеді. Тілді деңгейлеп оқытудың түпкі нәтижесі де осы: білім алушы грамматикалық форманы танып қана қоймай, оны ойды ұйымдастыру, мәселені түсіндіру, пікірін қорғау, шешім ұсыну және басқа адаммен нәтижелі әрекеттесу құралы ретінде пайдалана алуы керек.

ТЫҢДАЛЫМ	Тіл үйренуші ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы бірқалыпты анық берілген кәсібіне, қызметіне, елтанымға қатысты және өзін қызықтыратын ақпараттар мен мәліметтерді, таныс тақырыптар бойынша дәрістер мен сұхбаттарды түсінеді.
ОҚЫЛЫМ	Тіл үйренуші күнделікті өмірде, ресми және кәсіби салаларда қолданылатын материалдарды (жеке хаттар, реттеуші қызметтік хаттар, ақпараттық-жарнамалық мәтіндер), таныс тақырыптар және елтаным бойынша мерзімді басылымдардағы көлемі шағын мәтіндерді оқып, өзіне қажетті ақпаратты алады, жалпы мазмұнын түсінеді және оны баяндап береді, біршама қорытынды жасай алады.
	Жалпы бағдар мақсатындағы оқылым
	Тіл үйренуші орта деңгейге арналған лексикалық, грамматикалық тілдік бірліктер толық қамтылған бейімделген көлемді мәтіннен және шағын көлемді түпнұсқа мәтіннен өзіне қажетті ақпаратты таба алады.
	Ақпарат және дәлел, негіздеме алу мақсатындағы оқылым
	Тіл үйренуші белгілі бір көзқарасты дәлелдеуге бағытталған негізгі қорытындыларды мәтіннен таба алуы қажет. Мәтінде баяндалатын ақпаратты талдаулар ретін түсіне алады.

ТЫҢДАЛЫМ

Тіл үйренуші әдеби нормаларды сақтап, қалыпты қарқынмен айтылған, осы деңгейге арналған нақты және жалпы тақырыптағы ақпараттарды түсіне алуы, қазақтілділермен (ұлт өкілімен) алдын ала дайындықсыз сұхбатқа түсе алуы керек.

Тіл үйренуші ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы анық берілген, кәсібіне, қызметіне, елтанымға қатысты және өзін қызықтыратын ақпараттар мен мәліметтерді, таныс тақырыптар бойынша дәрістер мен сұхбаттарды біршама көлемде түсінеді. Қоғамдық-өлеуметтік, қоғамдық-саяси, ресми-іскери тақырыптар бойынша диалогтерге белгілі бір көлемде алдын ала дайындықсыз қатыса алады. Бірнеше адам қатысатын сұхбат (полилог) үдерісіне ішінара қатысады.

Тіл үйренуші ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы бірқалыпты қарқынмен берілген, кәсібіне, елтанымға қатысты және өзін қызықтыратын тақырыптар бойынша дәрістер мен сұхбаттардың мазмұнын жақсы түсінеді, сауатты баяндап жеткізеді.

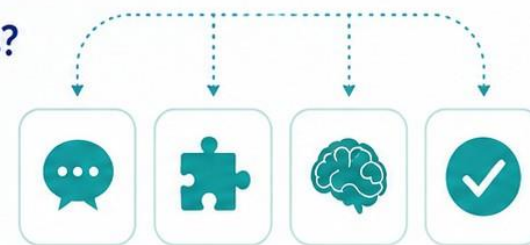
Тіл үйренуші тыңдалымға арналған мәтіндердегі терминдік тіркестердің, тұрақты тіркестердің, мақал-мәтелдердің мағыналарын біршама түсіне алады.

1. Қай деңгейдің сипаттамасы?
2. Неге ол деңгей деп санайсыз? дәлел, мысал

- 1** B1 мен B2 деңгейін анықтаудың нақты шкаласы бар ма?

- 2** B1/B2 деңгейін анықтау үшін неге сүйенесіз?

- 3** Қандай құжаттары атай аласыз?

- 4** Анықтауда қандай форманы пайдаланасыз?
Тест, сұхбат т.б.

It is difficult to distinguish **B1 from B2** because the difference is not based on one grammar rule or one test score. The main difference is the **quality, independence, flexibility, and consistency of language use**

A student may use some B2 grammar but still communicate at B1 level. Another student may make grammatical mistakes but speak fluently and effectively enough to perform at B2.

Тілдік деңгейді бағалауда ескерілетін факторлар

1 Негізгі ұстанымдар

1. Лексикалық және грамматикалық бірліктерді негізге алу

2. Тіл үйренушінің жеке қабілеті, ақпаратты қабылдау жылдамдығы және психофизиологиялық ерекшеліктері

2 Мысал

Мысалы, бір адам ақпаратты тез қабылдап, оған жылдам жауап бере алады, ал екінші адамға ойлануға көбірек уақыт қажет болуы мүмкін. Сол сияқты кейбір тіл үйренушілер жылдам әрі еркін сөйлесе, енді біреулер баяу сөйлегенімен, ойын дұрыс, жүйелі және мазмұнды жеткізе алады.

3 Бағалауда назар аудару керек

Сөйлеу жылдамдығы немесе тапсырманы орындау қарқыны

Мазмұнды түсіну, ойды жеткізу сапасы, тілдік бірліктерді орынды қолдану

Коммуникативтік міндетті орындау қабілеті

Студентке жадынама
АУЫЗША ПРЕЗЕНТАЦИЯ
5 студент ауызша презентация жасайды

- А) 12-23 қаңтар, 2 минут сөйлеу. Мақсат: ақпаратпен таныстыру
Ә) 26-қаңтар – 6 ақпан, 3 минут сөйлеу. Мақсат: ақпаратты түсіндіру
Б) 9-20 ақпан, 4 минут сөйлеу. Мақсат: таныстыру, түсіндіру, мысал беру

3 студент ауызша 5 минут презентация жасайды

В) 23-ақпан-10 сәуір. Мақсат: мәселе, шығу себебі, салдары, шешу, ұсыныс, нәтиже

ТІЛДІК ПРАКТИКА ЖҰМЫСЫ
32 КҮН ЖАЗУ, АЙТУ, ТЫҢДАУ

250 сөзден тұратын 32 мәтінді ДӘПТЕРГЕ КӨШІРУ, АУДИОҒА ЖАЗУ, ГУГЛ ДИСКТЕ АУДИО САҚТАУ, WORD ҚҰЖАТТА ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІН ЖАСАУ.

КУРС СОҢЫНДА ӨТКІЗУ

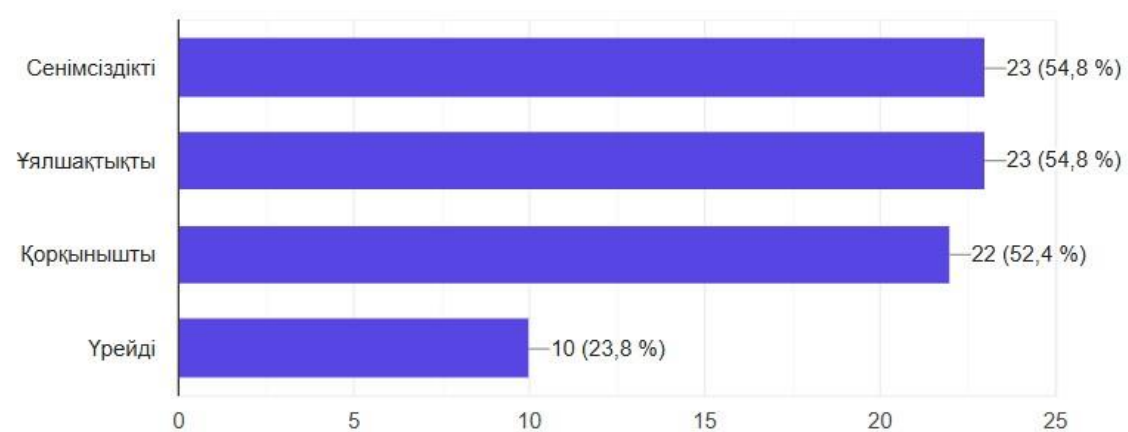
ГУГЛ ДИСКТЕ БЕРІЛГЕН 32 АУДИОНЫ МӘТІНГЕ АЙНАЛДЫРЫП ДӘПТЕРГЕ ЖАЗУ|

КУРС СОҢЫНДА ӨТКІЗУ

6. Бұл тапсырма сөйлеуші бойындағы нені жоюға көмектеседі?

 Копировать диаграмму

42 ответа

	1	Тақырыпты дұрыс түсінді.	☐	☐
	2	Тақырыптан ауытқымай сөйледі.	☐	☐
	3	Ойын анық және түсінікті жеткізді.	☐	☐
	4	Сөйлеу құрылымын сақтады: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды.	☐	☐
	5	Негізгі ойын мысалдармен толықтырды.	☐	☐
	6	Сөздік қорды тақырыпқа сай қолданды.	☐	☐
	7	Грамматикалық құрылымдарды орынды қолданды.	☐	☐
	8	Сөйлемдерді бір-бірімен байланыстыра алды.	☐	☐

Қазіргі білім беру
үдерісіндегі жаңа тәсілдер

Цифрлық технологияның
оқу үдерісіндегі рөлі

Уақытты тиімді
басқару жолдары

Коммуникативтік
дағдыларды дамыту

Жасанды интеллект
және білім беру

Жұмыс, жұмыс деп бе!?

Ойын уақыты

1

«Ориңызды
ауыстырыңыз, егер...»

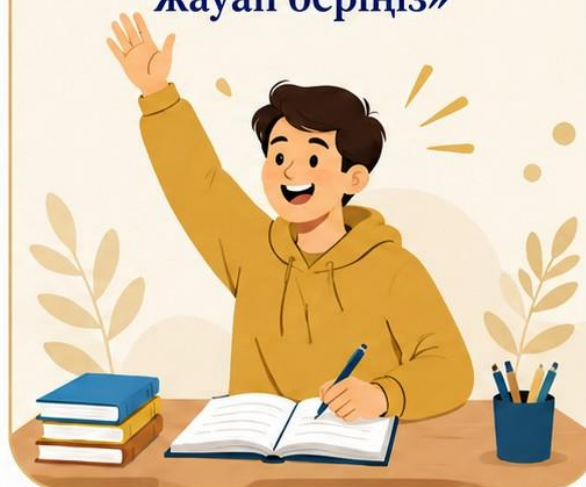
2

Комплимент

3

«Студент сияқты
жауап беріңіз»

1	Біз кешке барармыз.	
2	Ол үйде болар.	
3	Бұл – есте қалар оқиға болды.	
4	Ол үш жасар қызымен келді.	
5	Айтар сөзіңді қазір айт.	

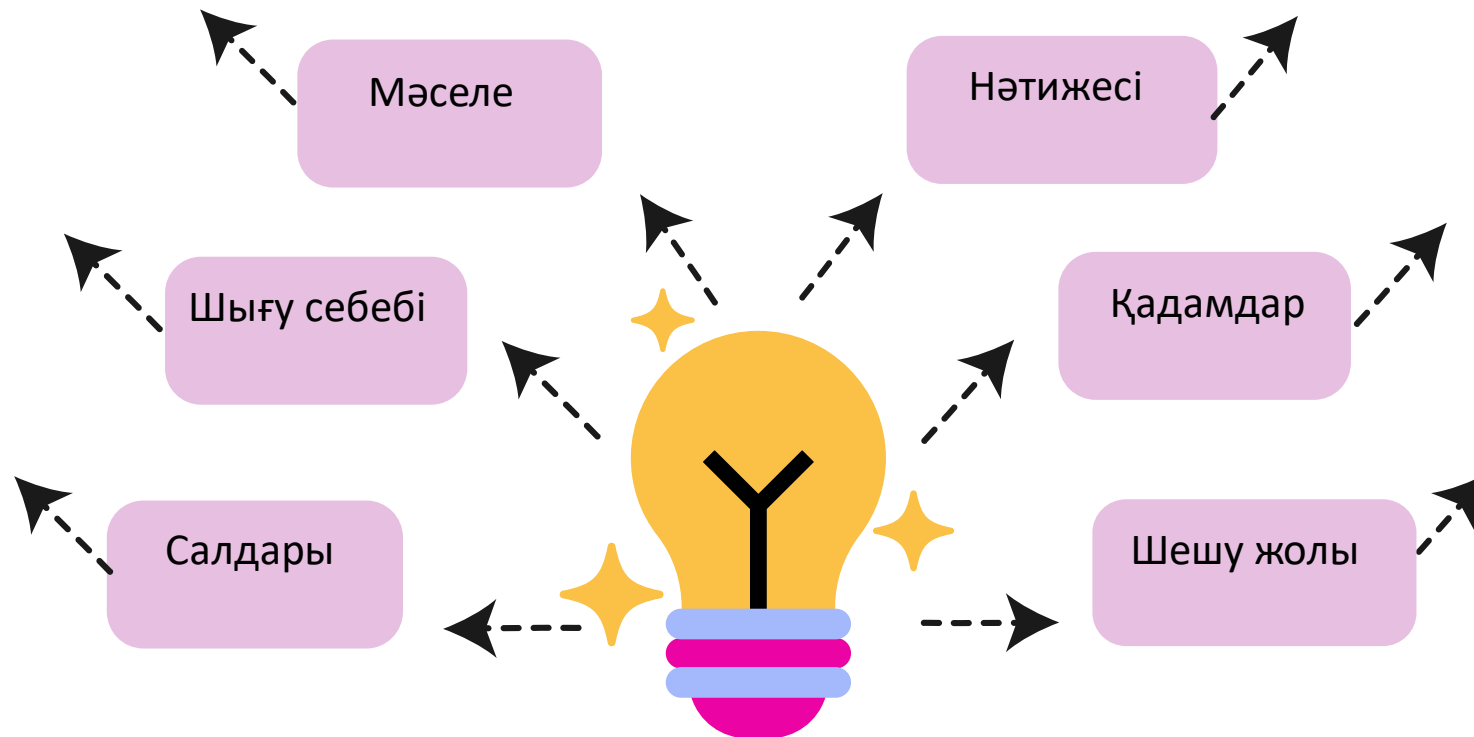
	Тауға барғанша, ән айтып бардық.	
	Тауға дейін ән айтып бардық.	
	Тауға барғанға дейін ән айтып бардық.	
	Жол бойы ән айтып бардық.	

	Мен бара сала	
	Мен барған бойда	
	Мен бара салысымен	
	Мен барған соң бірден	

Азат жол жазу

Жұмыс, жұмыс деп бе!?

Ойын уақыты

1

«Ориңызды
ауыстырыңыз, егер...»

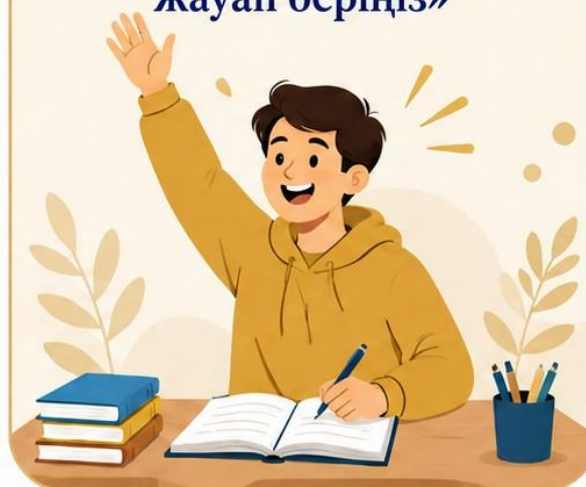
2

Комплимент

3

«Студент сияқты
жауап беріңіз»

8-тапсырма. Мәтінді бағалаңыз.

Ақпарат ✗ немесе ✓	1-мәтін	2-мәтін
Түсіндім	☐	☐
Түсінбедім	☐	☐
Жеңіл	☐	☐
Күрделі	☐	☐
Ұзақ	☐	☐
Қысқа	☐	☐
Қызықты	☐	☐
Қызықсыз	☐	☐
Пайдалы	☐	☐
Пайдалы емес	☐	☐

11-тапсырма. Оқыңыз.

Жеке брендті қалыптастырудағы ең оңай жол қандай?

1. Жеке брендтің қандай түрін таңдайтыныңызды айқындаңыз (профиліңізді әдемі суреттермен толтыру, қызықты анимациялар мен күлкілі видеолар салу, карикатуралар арнау, стиль-имидж, мэйкап, сұлулық, лайфхактар, асхана немесе қоғамдағы өзекті мәселелер туралы ақпараттық посттар жазу);

2. Парақшаңызды ақы төлеп немесе бартер арқылы үздіксіз жарнамалаңыз;

3. Белгілі бір аудиторияны тарту үшін оны зерттеп, сараптама жүргізуге тырысыңыз (сіздің оқырмандарыңыз кімдер, олар неше жаста, оларға не қызық, қандай дүниелерді жиі жариялағанды жақсы көреді? т.б.);

4. Жариялаған дүниелеріңізге қарай аудиторияңыз ауысып отыра ма? Оқырмандар саны азайды немесе артты ма, соны бақылаңыз.

5. Сонымен қатар тәуекел етуден қашпаңыз. Өрдайым қызықты жерлерге барып, кәсіпқой адамдармен танысыңыз.

6. Шынайы болыңыз. Жазба немесе бейнеролик сәтсіз шықса да, оқырман сіздің шынайы болмысыңызды жақсы көреді. Түрлі сын-пікірді ескере отырып, өзіңізді ынталандыруды да ұмытпаңыз. Орынсыз айтылған сын болса, мән бермеуге тырысыңыз.

7. Іс-әрекетіңізді өз атыңызбен байланыстыруға тырысыңыз. Мысалы, сіз визажист болсаңыз, брендіңізді өз атыңызбен атап, кәсіп атауын қасына тіркеніз. Ойдан шығарылған жалған есім сіздің имиджіңізді қалыптастыра алмайды. Оның үстіне «лақап ат» қазіргі уақытта сәннен қалып барады.

Мәтін қандай болуы керек?
Қандай талапқа жауап беру қажет?
Қалай таңдаймыз?

ҚАЗАҚ ТІЛІН C1 ДЕҢГЕЙІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ CEFR-ГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕСІ

Күзекова Зейнехан Сейітханқызы

Назарбаев университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы

Қазақ тілін жоғары деңгейде оқыту мәселесі бүгінгі тілдік білім беру кеңістігінде оқу мазмұнын жаңартумен ғана шектелмейді. Негізгі мәселе – тілді меңгерудің нәтижесін қандай өлшеммен анықтайтынымызда және сол нәтижеге жеткізетін оқу әрекетін қалай ұйымдастыратынымызда. Осы тұрғыдан алғанда Тілдерді меңгерудің жалпыеуропалық құзыреттер жүйесі – CEFR тіл үйренушінің нені білгенін тізбелеуден гөрі, оның нақты коммуникативтік жағдайда нені істей алатынын сипаттауға мүмкіндік беретін әдістемелік шеңбер. Мұндай ұстаным қазақ тілін C1 деңгейінде оқытудың мазмұнын грамматикалық тақырыптар мен лексикалық бірліктер жиынтығы ретінде емес, күрделі коммуникативтік әрекеттер жүйесі ретінде қайта қарауды қажет етеді.

CEFR қағидаттарының бірі – оқу мақсаты мен оқу нәтижесін оң сипатта тұжырымдау. «Істей алады» үлгісіндегі дескрипторлар білім алушыға да, оқытушыға да ортақ бағдар береді. Бұл тәсіл ілгерілеуді тек тест ұпайымен немесе грамматикалық қатенің санымен бағалаудан анағұрлым кең. Мұнда тілдік білімнің өзі түпкі нәтиже емес; тілдік білім әлеуметтік, кәсіби, академиялық және тұлғалық міндеттерді орындаудың құралы ретінде қарастырылады. Сондықтан C1 деңгейінің сапасын анықтағанда тек грамматикалық күрделілікке емес, тілдік әрекеттің дербестігіне, дәлдігіне, икемділігіне, жанр мен регистрді таңдау қабілетіне, дәлелді және жүйелі дискурс құра алуына назар аударылады.

C1 деңгейі CEFR жүйесінде жоғары деңгейдегі тіл пайдаланушысының құзыретін сипаттайды. Бұл деңгейде тіл үйренуші көлемді әрі күрделі мәтіндерді түсініп, негізгі мазмұнмен бірге астарлы мағынаны, автордың бағалау ұстанымын, коммуникативтік мақсатын ажырата алады; ойын алдын ала дайындалған қарапайым үлгіге тәуелсіз еркін жеткізеді; тілді әлеуметтік, кәсіби және академиялық ортада тиімді қолданады; ақпаратты құрылымдап, салыстырып, дәлелдеп, қорытындылайды; логикалық және тілдік байланысы мықты мәтін құрады; абстрактілі лексиканы, салалық терминдерді, тұрақты тіркестерді және стильдік құралдарды адресат пен жағдаятқа сай таңдайды. Демек, C1 – «күрделі грамматиканы білу» деңгейі емес, күрделі коммуникативтік міндеттерді саналы орындау деңгейі.

CEFR ең алдымен оқу бағдарламасы, оқыту және бағалау арасындағы ашықтық пен үйлесімділікті қамтамасыз ететін шеңбер ретінде маңызды. Оның деңгейлері қатаң әрі бір-бірінен оқшауланған шекаралар емес. A1–A2 негізгі пайдаланушыны, B1–B2 тәуелсіз пайдаланушыны, C1–C2 жоғары құзыретті пайдаланушыны сипаттағанымен, әр деңгейдің ішінде әрекет күрделілігі біртіндеп кеңейіп отырады. Сондықтан C1-ді B2-ден ажырататын белгі жеке грамматикалық ереже емес. Негізгі айырмашылық – күрделі мазмұнмен жұмыс істеу, астарды тану, регистрді басқару, дәлелді дискурс

кұру, бірнеше дереккөзді салыстыру және кәсіби-академиялық міндеттерді дербес орындау сапасы.

CEFR дәстүрлі төрт дағдыны қабылдау, өнімді әрекет, өзара әрекеттесу және медиация сияқты кеңірек коммуникативтік әрекеттер жүйесінде қарастырады. Қабылдау тек тыңдау мен оқудан тұрмайды: C1 деңгейінде тіл үйренуші ұзақ әрі күрделі ауызша мәтінді, бірнеше көзқарас тоғысқан пікірталасты, табиғи қарқындағы сөйлеуді, жанама мағынаны, идиомалық және ауызекі қолданыстарды түсінуі керек. Оқылымда ғылыми-көпшілік, кәсіби, публицистикалық, аналитикалық, әлеуметтік-саяси және академиялық мәтіндермен жұмыс істеп, негізгі ақпаратты анықтау, автор позициясын тану, факт пен пікірді ажырату, аргумент құрылымын талдау, астарлы мағынаны түсіндіру сияқты әрекеттер орындалады.

Өнімді әрекетте тіл үйренуші күрделі тақырыпты ұзақ әрі жүйелі баяндап, негізгі ойды бөліп, дәлелдер мен мысалдарды ретімен ұсынады, мәтіннің кіріспесі мен қорытындысын құрады, жанр мен регистрді адресатқа қарай бейімдейді. Ауызша өнімге дәлелді монолог, кәсіби баяндама, академиялық түсіндіру, қоғамдық мәселе бойынша жүйелі сөз сөйлеу жатса, жазбаша өнімге эссе, есеп, мақала, рецензия, аналитикалық мәтін секілді жанрлар енеді. C1 деңгейіндегі басты өлшем – күрделі ойды анық, жүйелі, дәлелді және адресатқа сай жеткізу.

Өзара әрекеттесу барысында тіл үйренуші тек өз ойын айтуға емес, басқа қатысушылардың пікірін түсінуге, сөз кезегін орынды алуға, сұрақ қоюға, нақтылауға, қарсы уәжге жауап беруге және келіссөз жүргізуге қабілетті болуы керек. Бұл ресми талқылаудан бастап онлайн академиялық пікірлесуге дейінгі түрлі ортада іске асады. Ал медиация – қазіргі CEFR жүйесіндегі маңызды бағыттардың бірі. Медиация мәтінді немесе ойды бір адресаттан екінші адресатқа жай аударып жеткізу емес; ақпаратты түсіндіру, қысқарту, қайта құрылымдау, синтездеу, басқа аудитория мен мақсатқа бейімдеу әрекеттерін қамтиды. Осы арқылы C1 деңгейіндегі тілдік құзырет жеке дағдылардың қосындысы емес, өзара байланысты әрекеттер кешені ретінде көрінеді.

Қазақ тілін C1 деңгейінде заманауи оқытудың әдістемелік жүйесін жеті өзара байланысты саты арқылы көрсетуге болады: CEFR деңгейлік негізі → коммуникативтік мақсат → функционалдық-семантикалық өріс → тілдік құралдар → дискурс/жанр → коммуникативтік әрекет → нәтиже. Бұл модельдің бастапқы нүктесі – «қандай грамматиканы береміз?» деген сұрақ емес, «тіл үйренуші қандай күрделі әрекетті орындай алуы керек?» деген сұрақ. CEFR дескрипторы сол әрекеттің жалпы бағытын анықтайды, ал қазақ тіліндегі оқу мазмұны оны нақты коммуникативтік жағдаятқа айналдырады.

Коммуникативтік мақсат оқу материалының ұйымдастырушы өзегіне айналады. Тіл үйренуші тілдік материалды білу үшін емес, ақпарат беру, түсіндіру, дәлелдеу, пікір білдіру, бағалау, салыстыру, қорытындылау, болжам жасау, келісу немесе келіспеу, мәселе көтеру сияқты нақты міндетті орындау үшін қолданады. Бұл ретте оқыту бір грамматикалық форманың мағынасын

түсіндірумен аяқталмайды. Мысалы, себеп-салдар мәнін меңгеру дегеніміз себеп бағыныңқылы сабақтастың ережесін атау емес; себепті түсіндіру, салдарды көрсету, себеп пен салдарды байланыстыру, пікірді негіздеу, ғылыми мәтінде логикалық байланыс орнату және қорытынды жасау қабілетін қалыптастыру.

Функционалдық-семантикалық өріс грамматиканы дәстүрлі морфологиялық ретпен ғана емес, мағына мен коммуникативтік қызмет негізінде ұйымдастыруды көздейді. Зат есім, сын есім, етістік, құрмалас сөйлем тәрізді тілдік категориялар өз маңызын сақтайды, бірақ оқу жүйесінің түпкі өзегі болмайды. Оның орнына себеп, салдар, шарт, мақсат, салыстыру, қарсылық, мүмкіндік, болжам, бағалау, қорытынды, анықтау, сипаттау, дәлелдеу секілді мағыналық өрістер алдыңғы қатарға шығады. Осылайша грамматика коммуникацияны ұйымдастыратын құралға айналады.

Келесі саты – коммуникативтік міндетті жүзеге асыратын грамматикалық, лексикалық, синтаксистік және дискурстық құралдарды анықтау. С1 деңгейінде тілдік құралды таңдау «дұрыс немесе бұрыс» өлшемімен ғана шектелмейді. Тіл үйренуші кімге, не үшін, қандай жағдайда, қандай жанрда және қандай стильде сөйлеп немесе жазып отырғанын ескеруге тиіс. Осы себепті оқыту «бір тілдік құрылым – бір грамматикалық ереже» логикасынан «коммуникативтік мақсат – мағына – тілдік таңдау» логикасына көшеді. Мұндай жүйеде грамматикалық дәлдік прагматикалық және дискурстық дәлдікпен ұштасады.

С1 деңгейінде тілдік материал міндетті түрде мәтін мен дискурста іске асуы қажет. Кәсіби мәтін, іскери хат, ғылыми мақала, аналитикалық мәтін, эссе, сұхбат, есеп, ұсыныс, пікірталас сияқты жанрлар тіл үйренушіні шынайы тілдік әрекетке енгізеді. Жанр оқу материалының сыртқы формасы ғана емес; ол қандай құрылым қолданылатынын, ақпараттың қалай ұйымдастырылатынын, қандай регистр мен стиль таңдалатынын, дәлелдің қалай берілетінін және адресатпен қандай қатынас орнатылатынын айқындайды.

Мысалы, күрделі мәтінді түсіну дескрипторын қазақ тілі бағдарламасына енгізгенде «ұзақ мәтінді оқиды» деген жалпы тұжырым жеткіліксіз. Оқу әрекеті ғылыми-көпшілік, кәсіби, публицистикалық, аналитикалық, әлеуметтік-саяси немесе академиялық мәтіннен негізгі және қосымша ақпаратты табу, автор ұстанымын айқындау, астарлы мағынаны түсіну, аргументтерді саралау, факт пен пікірді ажырату, мәтін құрылымын анықтау және бағалау позициясын түсіндіру сияқты нақты әрекеттерге бөлінеді. Осы әрекеттерді орындау үшін лексика, күрделі синтаксистік құрылымдар, модальдік құралдар, себеп-салдарлық қатынастар, салыстыру мен қарсылық, қорытындылау және дискурстық байланыстыру құралдары қажет болады.

Еркін сөйлеу дескрипторы да нақты әрекеттер арқылы өлшенеді. С1 деңгейіндегі тіл үйренуші пікір білдіреді, өз позициясын нақтылайды, дәлел келтіреді, қарсы пікірді ескереді, салыстырады, мысал келтіреді және

қорытынды жасайды. Бұл коммуникативтік интенциялар жүйесінің өзара байланысын көрсетеді. Мұндай әрекеттерді орындау барысында тіл үйренуші дайын сөйлеу үлгісін қайталап қана қоймайды, өз ойын ұйымдастырады және тілдік ресурстарды дербес таңдайды. Сондықтан С1 деңгейіндегі сөйлеу еркіндігі сөз ағынының жылдамдығымен ғана емес, логикалық тұтастықпен, дәлел сапасымен және тілдік таңдаудың саналығымен бағаланады.

Қазақ тілін кәсіби және іскери бағытта оқыту тәжірибесінде қалыптасқан тиімді шешімдер қазіргі әрекеттік-коммуникативтік модельмен табиғи түрде ұштасады. Тақырыптың өмірлік және кәсіби мазмұны, оқылым–тыңдалым–сөйлесім–жазылым сабақтастығы, пікір білдіру, талдау, бағалау, тілдік материалды мәтін ішінде меңгерту және білім алушының өз ойын өндіруі – сақталуға тиіс маңызды әдістемелік ұстанымдар. Алайда С1 деңгейіне көтерілу материалды механикалық түрде қиындату арқылы емес, танымдық және коммуникативтік әрекетті күрделендіру арқылы іске асады.

Мәселен, кәсіби тақырыптағы «Брендинг» мазмұнын қарастырғанда тіл үйренуші бренд, репутация, құндылық, сапа, көшбасшылық, мамандану, ерекшелік, бәсекелестік сияқты ұғымдармен жұмыс істейді. Бұл тақырыптың құндылығы терминдерді жаттатуда емес, тілдік білімді кәсіби мазмұн арқылы меңгертуде. Алдымен мәтін мен аудиоматериал арқылы ақпарат қабылданады, кейін негізгі ой мен автор көзқарасы талданады, тілдік құрылымдар байқалады, сөйлесімде қолданылады, соңында білім алушы өзі таңдаған нысан туралы ауызша не жазбаша өнім жасайды. Мұнда «алдымен мағына мен коммуникация → тілдік құралды саналы байқау → оны жаңа жағдаятта қолдану» логикасы сақталады.

С1 талабына көтеру кезінде қарапайым әрекет сапалық тұрғыдан өзгереді: брендке анықтама беру бірнеше анықтаманы салыстырып, өз анықтамасын негіздеуге; мәтіндегі негізгі ойды табу автордың ұстанымын, аргументін және бағалау позициясын талдауға; сұраққа жауап беру позиция + дәлел + мысал + қарсы уәж құрылымында жауап құруға; екі кәсіпкерді салыстыру салыстыру критерийлерін өзі анықтап, аналитикалық қорытынды жасауға; пікірлесу бір ұстанымды қорғап, қарсы пікірге жауап беруге; қарапайым жазылым құрылымды эссе не аналитикалық мәтін құруға айналады. Осы өзгеріс С1 деңгейіндегі күрделіліктің мазмұнын айқындайды.

Салыстыру әрекетін мысалға алсақ, «Екі кәсіпкерді салыстырыңыз» деген тапсырма С1 деңгейінде «Екі кәсіпкердің кәсіби стратегиясын кемінде үш критерий бойынша салыстырып, қай стратегияның ұзақ мерзімді бренд қалыптастыруға тиімді екенін дәлелдермен негіздеңіз» түріне көтеріледі. Айырмашылық сөз санының көбеюінде емес, салыстыру критерийін дербес анықтау, дәлелді шешім шығару және аналитикалық қорытынды жасау қажеттілігінде. Демек, қарапайым салыстыру аналитикалық салыстыруға, қарапайым пікір дәлелді позицияға, мәтінді түсіну авторлық ұстанымды интерпретациялауға айналады.

С1 деңгейінде грамматикадан бас тарту емес, оны коммуникативтік нәтижеге бағындыру маңызды. Грамматикалық категория оқыту мазмұнында

сақталады, бірақ оның қызметі тілдік әрекетпен байланыста айқындалады. Мысалы, есім предикативтік құрылымдарды меңгерту «студент есім предикатты біледі» деген нәтижемен шектелмеуі тиіс. Нәтиже «студент кәсіби нысанды анықтау, сипаттау және бағалау кезінде есім предикативтік құрылымдарды коммуникативтік мақсатқа сай қолдана алады» деп тұжырымдалғанда грамматикалық категория функционалдық қызметке ауысады.

Функционалдық-семантикалық тұрғыдан бір ғана кәсіби тақырыптың ішінде анықтау, сипаттау, салыстыру, бағалау, себеп-салдар, дәлелдеу және қорытындылау сияқты бірнеше өріс қатар іске қосылады. «Бренд дегеніміз – ...» анықтау қызметін, «Компания ... репутациясына ие» сипаттауды, «Екі кәсіпкердің ...» салыстыруды, «Бұл шешім тиімді деп санаймын» бағалауды, «... сондықтан ...» себеп-салдарды, «Бұл пікірді ... мысалымен негіздеуге болады» дәлелдеуді, «Осыған байланысты ... деген қорытындыға келемін» қорытындылауды жүзеге асырады. Осы мағыналарды жеткізетін нақты грамматикалық және лексикалық құралдар функционалдық минимумның құрамына енеді.

Бұл бағыт грамматиканы контексте беруді талап етеді. Тілдік құрылым алдымен мағыналы мәтіннің ішінде кездеседі, білім алушы оны коммуникативтік міндет аясында байқайды, кейін қызметін түсінеді және жаңа жағдаятта қолданады. Мұнда формаға назар аудару жойылмайды, керісінше, мағына мен қолданыс арқылы саналы меңгеріледі. Сондықтан C1 грамматикалық минимумын құрастыруда жиілікпен қатар функционалдық қажеттілік, жанрлық таралым, дискурстық қызмет, стильдік-регистрлік сәйкестік және коммуникативтік өнімге қосатын үлес ескерілуі керек.

6. Бағдарламаны коммуникативтік нәтижеден кері жобалау

Дәстүрлі оқу жүйесінде сабақ көбіне тақырып → мәтін → тілдік материал → жаттығу → сөйлесім → жазылым ретімен ұйымдастырылады. Бұл логика практикалық тұрғыдан тиімді болғанымен, CEFR негізіндегі C1 бағдарламасында оны коммуникативтік нәтижеден бастап кері жобалау қажет. Алдымен қандай әрекет нәтижесі күтілетіні анықталады, содан кейін сол нәтижеге жеткізетін коммуникативтік мақсат, функционалдық мағына, тілдік құрал, дискурс/жанр және тапсырма таңдалады. Негізгі сұрақ: «Тіл үйренуші осы сабақтың соңында қандай күрделі коммуникативтік міндетті орындай алады?» Осы сұраққа жауап берілгеннен кейін ғана қажетті грамматика мен лексика іріктеледі.

Мұндай кері жобалау CEFR дескрипторын қазақ тіліне тікелей көшіру емес. CEFR дайын қазақ тілі бағдарламасын ұсынбайды; ол тіл меңгеру деңгейін сипаттайтын және оқыту жүйесін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін шеңбер. Сондықтан дескриптор педагогикалық мазмұнға бірнеше кезең арқылы айналады: CEFR дескрипторы → қазақ тіліндегі коммуникативтік әрекет → оны жүзеге асыратын тілдік құралдар → мәтін/дискурс/жанр → оқу тапсырмасы → бағаланатын нәтиже. Осы алгоритм деңгейлік сипаттаманы нақты оқу әрекетіне айналдырады.

Бағалау да осы логикаға сәйкес өзгереді. С1 деңгейінде қате санын есептеу жеткіліксіз. Бағалау нысанына дәлдік, логика, когезия, аргументация, регистрді сақтау, жанр талабына сәйкестік, адресатқа бейімдеу, тілдік құралдың орынды таңдалуы және коммуникативтік міндеттің орындалу сапасы кіреді. Мысалы, ғылыми мақаладағы автор ұстанымын анықтау тапсырмасы бірнеше дереккөзді салыстыру және дәлел сапасын бағалаумен ұштасса, нәтижеде тіл үйренушінің тек мәтінді түсінгені емес, ақпаратты интерпретациялап, бағалай алғаны көрінеді.

Осы тұрғыдан оқу тапсырмасы «жаттығу» деңгейінен коммуникативтік әрекет деңгейіне көтеріледі. Тапсырмада дереккөз, жанр, рөл, адресат және мақсат мүмкіндігінше анық көрсетілуі тиіс. Бұл білім алушыға тілдік таңдау жасауға жағдай туғызады. Мәселен, бір ақпаратты әріптеске арналған қысқа түсіндірме, ресми есеп немесе академиялық мәтін түрінде беру бірдей лексика мен синтаксисті талап етпейді. С1 пайдаланушысының маңызды сапасы – бір мазмұнды әртүрлі адресат пен жағдайға қарай қайта құра білуі.

Әрекеттік-коммуникативтік модель оқытушының рөлін де өзгертеді. Оқытушы тек ақпарат беруші немесе грамматикалық ережені түсіндіруші емес, тілдік әрекетті ұйымдастырушы, фасилитатор және коммуникативтік ортаны құрастырушы қызметін атқарады. Ол білім алушыға дайын сөйлемді қайталауды емес, пікір қалыптастыруды, дәлел іздеуді, бірнеше дереккөзді салыстыруды, тілдік құралды мақсатына қарай таңдауды және өз мәтінін құруды ұсынады. Мұндай ортада оқытушы тілдік қателерді түзетумен қатар, ойдың логикасын, дәлелдің жеткіліктілігін, регистр мен жанрдың сәйкестігін, коммуникативтік нәтиженің орындалуын бақылайды.

С1 сабағының қызықтылығы да осыдан туындайды: тіл үйренуші тіл туралы ғана емес, өзіне қажет кәсіби немесе әлеуметтік мәселе туралы сөйлейді; грамматиканы жаттамайды, оны ойын жеткізу үшін қолданады; мәтінді оқып қана қоймай, автор ұстанымын талдайды және оған жауап береді; пікір айтумен шектелмей, ауызша немесе жазбаша өнім жасайды. Бұл оқу үдерісін білімді қабылдаудан әрекетке, грамматикадан функцияға, тақырыптан коммуникативтік мақсатқа, сөйлемнен дискурсқа, білім нәтижесінен әрекет нәтижесіне қарай бағыттайды.

Қазақ тілін С1 деңгейінде оқытудың заманауи әдістемелік жүйесі ұзақ мерзімді практикалық тәжірибені CEFR-дің әрекеттік-коммуникативтік қағидалары негізінде қайта жүйелеу арқылы қалыптасады. Оның ғылыми өзегі мына сабақтастықпен айқындалады: CEFR дескрипторы → коммуникативтік әрекет → функционалдық-семантикалық мағына → грамматикалық және лексикалық құрал → дискурс/жанр → С1 нәтижесі. Бұл жүйе тілдік білімді жоққа шығармайды; керісінше, оны нақты әрекетке қызмет ететіндей етіп ұйымдастырады.

Біріншіден, С1 деңгейі күрделі грамматиканы білу деңгейі емес, күрделі мәтінді терең түсіну, астар мен позицияны тану, ойды жүйелі дәлелдеу, жанр мен регистрді саналы таңдау және академиялық-кәсіби ортада дербес әрекет ету деңгейі. Екіншіден, оқу бағдарламасының өзегі тақырыптар тізбегі емес,

коммуникативтік мақсат пен әрекет нәтижесі болуы тиіс. Үшіншіден, грамматикалық минимум функционалдық-семантикалық өрістермен және дискурстық қажеттілікпен байланыста беріледі. Төртіншіден, C1-ге көтеру материалды жай қиындату емес, танымдық және коммуникативтік әрекетті күрделендіру. Бесіншіден, бағалау қате санымен ғана емес, дәлдік, логика, аргументация, регистр, дискурс және коммуникативтік нәтижемен өлшенуі қажет.

Осы қағидалар сақталған жағдайда қазақ тілін жоғары деңгейде оқыту ережені меңгеру шеңберінен шығып, тілді кәсіби, академиялық және әлеуметтік әрекетте дәл, икемді және саналы қолдануға бағытталған тұтас жүйеге айналады. Нәтижесінде тіл үйренушінің жетістігі «қандай ережені біледі?» деген сұрақпен емес, «қазақ тілінде қандай күрделі коммуникативтік әрекетті орындай алады?» деген өлшеммен анықталады. Бұл – C1 деңгейін оқытудың мазмұнын, тапсырмасын, бағалауын және оқытушы қызметін бір ортақ нәтижеге біріктіретін негізгі әдістемелік ұстаным.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Strasbourg: Council of Europe, 2001.
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
3. Күзекова З.С. Қазақ тілінің функционалды практикалық грамматикасы. – Астана: Фолиант, 2015.
4. Күзекова З.С. Қазақ тілі. Іскери әлем. Жоғары деңгей C1. – Астана, 2020.
5. Murphy R. English Grammar in Use. 5th ed. Cambridge University Press, 2019.

CEFR ҚАҒИДАТТАРЫ ЖӘНЕ C1 ДЕҢГЕЙ ІНІҢ ДЕСКРИПТОРЛАРЫ

1. CEFR-дің негізгі қағидаттары

CEFR-дің негізгі қағидаттарының бірі – барлық деңгейлерде білім беру мақсаттары мен оқу нәтижелерін оң сипатта тұжырымдау.

Құзыреттілікті «істей алады» түрінде сипаттайтын дескрипторлар білім алушыға оқу барысының айқын әрі ортақ бағдарын ұсынады және ілгерілеуді тек тест немесе емтихан ұпайларымен бағалауға қарағанда анағұрлым мазмұнды бағалауға мүмкіндік береді.

CEFR Еуропадан тыс жерлерде де айтарлықтай әсер етті және бұл үздіксіз процесс.

CEFR бағалауда ашықтық пен ортақ өлшемдерді қамтамасыз ету үшін ғана емес, оқу бағдарламаларын жаңарту, оқыту әдістемесін жетілдіру және білім беру жүйелеріндегі сабақтастықты күшейту үшін де қолданылады.

- **CEFR ең алдымен тіл үйрену мен оқытуға бағытталған.**
- Ол бір оқу орны шеңберінде **оқу бағдарламасы, оқыту және бағалау арасындағы ашықтық пен үйлесімділікті қамтамасыз етуге**, сондай-ақ мекемелер, білім беру секторлары, өңірлер мен елдер арасындағы сабақтастықты жеңілдетуге арналған.
- **CEFR мақсаттары:**
 - әртүрлі елдердегі білім беру мекемелері арасындағы ынтымақтастықты дамыту және жеңілдету;
 - тілдік біліктілікті өзара тану үшін сенімді негіз қалыптастыру;
 - **білім алушыларға, мұғалімдерге, оқу курсы әзірлеушілерге, емтихан ұйымдарына және білім беру әкімшілеріне өз жұмысын бағдарлауға және үйлестіруге көмектесу (CEFR, 1.4-бөлім).**

- **1.2. Медиация**

- CEFR-дің сипаттамалық жүйесінде медиация дәстүрлі төрт дағды моделінің шеңберінен шығып, коммуникативтік тілдік әрекеттің төрт негізгі түрінің бірі ретінде қарастырылады: **қабылдау, өнімді әрекет, өзара әрекеттесу және медиация**. Нақты коммуникацияда бұл әрекеттер көбіне өзара ұштасады; медиация қабылдау, өнімді әрекет және өзара әрекеттесу үдерістерін біріктіреді.

- CEFR қағидаттары және C1 деңгейінің дескрипторлары және Қазақ тілін жоғары деңгейде оқытуға арналған оқу-әдістемелік жүйе

Негізгі идея

CEFR тілдік деңгейді “не біледі? емес, не істей алады? қағидасы арқылы сипаттайды.

- CEFR архитектурасы
- Деңгейлер, әрекет түрлері және дескрипторлар бір жүйеге бірігеді.
- C2 деңгейі кейде «жетік меңгеру» деп аталғанымен, ол ана тілінде сөйлеушімен тең немесе соған жуық құзыреттілікті білдірмейді.

C1 мәні – күрделі мәтін, дәлел, регистр, жанр және академиялық/кәсіби дискурс.

- C2 – жетік меңгеру
- C1 – жоғары деңгей
- B1-B2 – тәуелсіз пайдаланушы
- A1- A2 – негізгі пайдаланушы
-
- **CEFR деңгейлері**
- CEFR-дің алты деңгейі қатаң әрі абсолютті шекаралар ретінде қарастырылмайды. Олар үш ірі санатқа біріктіріледі: негізгі пайдаланушы (A1–A2), тәуелсіз пайдаланушы (B1–B2) және жетік пайдаланушы (C1–C2).

- **Деңгейлер абсолютті қабырға емес тілдік әрекет күрделілігінің біртіндеп кеңейуі**
- **CEFR дәстүрлі төрт дағдыны кеңейтеді**
- **Қабылдау** : тыңдалым, оқылым, аудиовизуалды түсіну
- **Өзара әрекеттесу**: диалог, пікірталас, онлайн коммуникация
- **Өнімді әрекет**: ауызша және жазбаша өнім
- **Медиация**: ақпаратты жеткізу, түсіндіру, қайта құрылымдау

4. Қабылдау әрекеттері

- **C1 деңгейінде түсіну** – мазмұнды ғана емес, астар мен позицияны тану;
- Кеңейтілген сөйлеуді, күрделі талқылауды және жанама мағынаны түсіну.
- **Оқылым:** Ұзын және күрделі мәтіндерді, бірнеше дереккөзді, пікір мен дәлелді талдау.
- **Аудиовизуалды қабылдау:** Фильм, телехабар, видео арқылы нюанс, идиома және астарлы мағынаны түсіну.
- **C1 қабылдау нәтижесі:** ақпаратты табу → көзқарасты ажырату → дәлелді бағалау → жасырын мағынаны түсіну;
- **Бұл дегеніңіз – қазақ тілі сабақтарындағы : ғылыми мақала, дәріс, пікірталас, видео және бірнеше дереккөзбен жұмыс.**

• 2.1. Ауызшатүсіну

Деңгей	Дескриптор
C1	• Өз саласынан тыс абстрактілі және күрделі тақырыптардағы ұзақ сөйлеудің мазмұнына ілесе алатындай түсіне алады, бірақ әсіресе екпін таныс емес болса, анда-санда жекелеген тұстарды нақтылау қажет болуы мүмкін. • Регистр ауысымдарын бағалай отырып, идиоматикалық тіркестер мен ауызекі қолданыстардың кең ауқымын тани алады. • Кеңейтілген сөйлеуді тіпті анық құрылымдалмаған және қарым-қатынас тек қана меңзелген және ашық түрде көрсетілмеген кезде де қадағалай алады.

БАСҚА АДАМДАР АРАСЫНДАҒЫ ӘНГІМЕНІ ТҮСІНУ

Деңгей	Дескриптор
C1	• Топтық талқылау мен пікірталаста үшінші тараптар арасындағы күрделі өзара әрекеттесуді, тіпті абстрактілі, күрделі, таныс емес тақырыптарда да оңай қадағалай алады. • Тыңдаушыға таныс екпіндермен табиғи жылдамдықпен жеткізілетін, сөз кезегінің қабаттасуымен, тақырыптан ауытқулармен және ауызекі тілдермен сипатталатын қызу талқылауда әрбір сөйлеушінің көзқарасын анықтай алады. • Мақсатты тілде сөйлейтіндер арасындағы қызу әңгімеге ілесе алады.

Тікелей аудиторияда тыңдау

Деңгей	Дескриптор
C1	• Көптеген дәрістерді, талқылаулар мен пікірталастарды салыстырмалы түрде оңай тыңдай алады. • Дәрістердің, баяндамалардың, есептердің және басқа да академиялық немесе кәсіби презентациялардың мазмұнын, олар мазмұндық және тілдік тұрғыдан күрделі болса да, түсіне алады. • Сөйлеушінің қазіргі қызығушылық тудыратын немесе оның мамандандырылған саласына қатысты тақырыптар бойынша көзқарасын түсіне алады.

Хабарландыру мен нұсқауларды тыңдау

Деңгей	Дескриптор
C1	• Сапасы нашар, дыбысы едәуір бұрмаланған қоғамдық хабарландырулардан нақты ақпаратты ала алады, мысалы, станцияда, спорт стадионында және т.б. • Пайдалану нұсқаулары, таныс өнімдер мен қызметтерге арналған сипаттамалар сияқты күрделі техникалық ақпаратты түсіне алады.

Аудиоматериалдар мен жазбаларды тыңдау

Деңгей	Дескриптор
C1	Жазылған және эфирге шығарылған аудиоматериалдардың кең ауқымын, соның ішінде кейбір стандартты емес қолданысты түсіне алады және сөйлеушілер арасындағы жасырын көзқарастар мен қарым-қатынастарды қоса алғанда, егжей-тегжейлі мәліметтерді анықтай алады.

Жалпы оқылымды түсіну

Деңгей	Дескриптор
C1	• Қиын бөлімдерді қайта оқи алатын болса, өз мамандығының саласына қатысты болсын, болмасын, ұзын, күрделі мәтіндерді егжей-тегжейлі түсіне алады. • Қайта оқуға мүмкіндік болса және анықтамалық құралдарға қол жеткізе алатын болса, көркем мәтіндерді, газет немесе журнал мақалаларын және мамандандырылған академиялық немесе кәсіби басылымдарды қоса алғанда, әртүрлі мәтіндерді түсіне алады.

Хат- хабарды оқу

Деңгей	Дескриптор
C2	Күрделі тақырып бойынша мамандандырылған, ресми хат алмасуды түсіне алады.
C1	• Сөздікті анда-санда қолданған кезде кез келген хат алмасуды түсіне алады. • Қайта оқуға мүмкіндік болған жағдайда және анықтамалық құралдарға қол жеткізе алатын жағдайда электрондық пошталарда, талқылау форумдарында, блогтарда және т.б. көрсетілген жасырын және айқын көзқарастарды, эмоциялар мен пікірлерді түсіне алады. • Жеке хат алмасудағы жаргондарды, идиоматикалық сөз тіркестерін және әзілдерді түсіне алады.

Ақпарат пен дәлелді түсіну үшін оқу

Деңгей	Дескриптор
C1	• Әлеуметтік, кәсіби немесе академиялық өмірде кездесетін кең ауқымды ұзын, күрделі мәтіндерді егжей-тегжейлі түсіне алады, көзқарастар мен жанама және айтылған пікірлерді қоса алғанда, ұсақ түйіндер мен бөлшектерді анықтай алады. • Ұзын, күрделі мәтіндерді, олар өзінің мамандану саласына қатысты ма, жоқ па, егер қиын бөлімдерді қайта оқи алса, егжей-тегжейлі түсіне алады. • Өз саласы бойынша жоғары мамандандырылған дереккөздерден ақпарат, идеялар мен пікірлер ала алады. • Өз саласынан тыс мамандандырылған мақалаларды түсіне алады, егер терминологияның мағынасын нақтылау үшін сөздікті анда-санда пайдалана алса.

нұсқаулықтарды оқу

C1	Жаңа машинадағы немесе жаңа процедурадағы ұзың, күрделі нұсқауларды, нұсқаулықтар өзінің мамандық саласына қатысты ма, жоқ па, егжей-тегжейлі түсіне алады
-----------	---

5. Өнімді тілдік әрекеттер

- Ауызша және жазбаша өнім: ойды құрылымдау, дәлелдеу, жанрға бейімдеу
- **Ауызша өнім**
- күрделі тақырып бойынша презентация
- дәлелді монолог
- ақпаратты ұзақ әрі жүйелі түсіндіру
- аудиторияға бейімдеу
- негізгі ойды екпінмен бөлу

5. Өнімді тілдік әрекеттер

- Ауызша және жазбаша өнім: ойды құрылымдау, дәлелдеу, жанрға бейімдеу
- **Ауызша өнім**
- күрделі тақырып бойынша презентация
- дәлелді монолог
- ақпаратты ұзақ әрі жүйелі түсіндіру
- аудиторияға бейімдеу
- негізгі ойды екпінмен бөлу

- **Жазбаша өнім**

- эссе, есеп, мақала, рецензия
- кіріспе мен қорытынды құру
- себеп, мысал, дәлелмен дамыту
- регистр мен стильді өзгерту
- мәтінді қайта қарау және түзету

С1 үшін басты өлшем – күрделі ойды анық, көркем, жүйелі, дәлелді адресатқа сай жеткізу

6. Өзара әрекет (екеуара сөйлесу, топта сөйлеу)

- **C1:** пікірталасқа қатысу, келіссөз жүргізу, онлайн ортада әрекет ету
- **Ауызша:** ресми талқылау, сұхбат
- **Жазбаша:** хат алмасу, хабарлама,
- **Олайн:** чат, академиялық талқылау, транзакция
- **Стратегия:** сөз кезегін алу, нақтылау, сұрау
- **Өзара әрекеттесу** – тек сөйлеу емес, басқа қатысушылардың пікірін түсіну, жауап беру,

7. Медиация – CEFR-дің өзегі

түсіндіру, қысқарту, бейімдеу, синтездеу

• А Дереккөз• Мәтін, дәріс, график,• пікірталас, мәдени жағдаят	• В адресат• Басқа тіл, басқа аудитория,
басқа мақсат |
|--|---|

8. Дескрипторды оқу бағдарламасына айналдыру

- **Дескриптор**
- 1.С1 деңгейіндегі әрекетті анықтау
- **2 Оқу мақсаты**
- Қазақ тілі курсына бейімдеу
- **3. Тапсырма**
- Нақты жанр және жағдаят беру
- **4 Бағалау**
- Дәлдік, нәтижені бағалау

Мысал: Күрделі мәтінді түсінеді → ғылыми мақаладағы автор ұстанымын анықтайды → екі дереккөзді салыстырады → дәлел сапасын бағалайды.

9. CEFR- дің қазақ тілін C1- C2 деңгейінде оқытуға әсері **CEFR қағидаттары бағдарламаны нәтижеге бағдарлайды**

Бағдарлама –

Тақырып пен грамматика емес, әрекет нәтижесі бойынша құрылады

Тапсырмада –

Дереккөз, жанр рөл, адресат нақты көрсетіледі.

Бағалауда –

Қате санынан бөлек: дәлдік, логика, регистр, дикурс бағаланып өлшенеді;

Материалдарға –

Аутентті мәтін, академиялық сөйлеу, онлайн және медиация енгізіледі.

Қорытынды: CEFR қазақ тілін ережені білу деңгейінен
академиялық және кәсіби әрекетке қолдану деңгейіне көтереді

Талқылауға арналған сұрақтар:

- 1. C1 деңгейінде грамматикалық минимум қандай принциппен берілуі керек ?
- 2. CEFR дескрипторларын қазақ тілі бағдарламасына қалай бейімдейміз ?

Дереккөз:

Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.

C1 деңгейі тілді заманауи оқытудың әдістемелік жүйесі

З.С. Күзекова

Назарбаев университеті

C1 деңгейінің негізгі сипатын CEFR-ді пайдалана отырып, қазақ тілін оқытуға бейімдеп былай жүйелеуге болады:

CEFR-дегі C1 деңгейін тірек етіп аламыз:

CEFR бойынша C1 Proficient User, яғни тілді жоғары деңгейде меңгерген тіл пайдаланушының деңгейі.

C1 деңгейінің негізгі сипаты	Қазақ тілін оқытудағы көрінісі
Күрделі мәтіндерді түсіну	Ғылыми, кәсіби, қоғамдық-саяси, публицистикалық мәтіндердің күрделі мазмұнын түсіну
Жасырын/астарлы мағынаны тану	Автор ұстанымын, бағалауын, коммуникативтік мақсатын ажырату
Еркін және спонтанды сөйлеу	Сөйлеуді алдын ала дайындалған қарапайым үлгіге тәуелсіз ұйымдастыру
Тілді әлеуметтік, кәсіби және академиялық мақсатта тиімді қолдану	Кәсіби, іскери, академиялық коммуникацияға қатысу
Күрделі тақырыптарды жүйелі баяндау	Ақпаратты құрылымдау, дәлелдеу, салыстыру, қорытындылау
Байланысты мәтін құру	Логикалық, құрылымдық және тілдік байланысы мықты мәтін жазу
Лексикалық қорды кеңінен пайдалану	Салалық терминдерді, абстрактілі лексиканы, тұрақты тіркестерді орынды қолдану
Тілдік құралдарды мақсатқа сай таңдау	Регистрге, адресатқа, жағдаятқа қарай тілдік бірліктерді саралау

Бірақ мұнда өте маңызды бір ғылыми тұжырым бар:

- C1 жай ғана «күрделі грамматиканы білу» деңгейі емес;
- ол тілді күрделі коммуникативтік, кәсіби, академиялық және
- әлеуметтік міндеттерді шешу үшін еркін әрі саналы қолдану деңгейі.

- C1 деңгейі: тілді заманауи оқытудың әдістемелік жүйесін» қалай құруға болады?

- Біз оны мынадай 7 сатылы модель ретінде көрсетуімізге болады:
- **CEFR → Коммуникативтік мақсат → Функционалдық-семантикалық өріс →**
Тілдік құралдар → Дискурс/жанр → Коммуникативтік әрекет → Нәтиже

- 1. CEFR - деңгейлік негіз
- C1 тіл үйренушісі нені істей алуы керек?
- Мұнда CEFR дескрипторлары бастапқы нүкте болады.

2. Коммуникативтік мақсат

■ Оқушы тілдік материалды «білу» үшін емес, бір нақты коммуникативтік міндетті орындау үшін қолданады.

■ Мысалы:

- ақпарат беру;
- түсіндіру;
- дәлелдеу;
- пікір білдіру;
- бағалау;
- салыстыру;
- қорытындылау;
- болжам жасау;
- келісу/келіспеу;
- мәселе көтеру.

3. Функционалдық-семантикалық өріс

■ Грамматиканы:

- зат есім → сын есім → етістік → құрмалас сөйлем
- тәрізді дәстүрлі морфологиялық жүйемен ғана емес,
- себеп → салдар → шарт → мақсат → салыстыру → қарсылық → мүмкіндік → болжам → бағалау → қорытынды
- сияқты мағына мен коммуникативтік қызмет негізінде ұйымдастыру.
- Бұл - «грамматиканы оқыту» ұғымынан «грамматиканы коммуникацияны ұйымдастыру құралы ретінде оқытуға» көшу.

4. Тілдік құралдар

- коммуникативтік міндетті орындау үшін қандай:
 - грамматикалық; лексикалық; синтаксистік; дискурстық құралдар қажет?

5. Дискурс және жанр

■ C1-де тілдік материал міндетті түрде мәтін мен дискурста іске асуы керек.

Мысалы:

- кәсіби мәтін;
- іскери хат;
- баяндама;
- пікірталас;
- аналитикалық мәтін;
- эссе;
- мақала;
- сұхбат;
- презентация;
- есеп;
- ұсыныс.

6. Коммуникативтік әрекет

- Тілді үйренуші:
- түсінеді → талдайды → таңдайды → құрастырады → дәлелдейді → бағалайды → әрекет етеді.

7. Нәтиже

- Ең соңында:
- Тіл үйренуші қандай тілдік білім алды?
- емес,
- Оқушы қазақ тілінде қандай күрделі коммуникативтік әрекетті орындай алады?
- деген сұрақ қойылады.
- Бұл - заманауи оқытудың басты айырмашылығы.

➤ Іскери әлем – бизнес қазақ тілі оқу құралынан бір сабағының үзіндісі (Күзекова З.С.)

Бұны теориядан практикаға өтетін көпірі ретінде қолданып көрелік.

Бірнеше жыл бойы жинақталған практикалық тәжірибені CEFR талаптарымен және қазіргі тіл оқыту әдістемесімен қайта жүйелеп, C1 деңгейінің жаңа моделін ұсынып көрелік

➤ **I. «Қазіргі C1 деңгейі бізден нені талап етеді?»**
қазақ тілін деңгейлеп оқыту қажеттілігі;
дәстүрлі және заманауи оқыту арасындағы айырмашылық;

➤ **II. CEFR және C1**
• CEFR деңгейлік жүйесі;
• C1 дескрипторлары;
• C1 пайдаланушысының тілдік портреті;
• C1-дің B2-ден айырмашылығы.

➤ **III. C1-ді оқытудағы әдістемелік парадигма**
➤ Білім беруден → әрекетке
➤ Грамматикадан → функцияға
➤ Тақырыптан → коммуникативтік мақсатқа
➤ Сөйлемнен → дискурсқа
➤ Білім нәтижесінен → әрекет нәтижесіне

IV. C1 бағдарлама моделі

Коммуникативтік мақсат

Дискурстық функция

Грамматикалық/лексикалық құралдар

Мәтін және жанр

Коммуникативтік әрекет

CEFR нәтижесі

V. Практикалық бөлім

➤ Бір ғана нақты тақырып алып, осы модельдің қалай жұмыс істейтінін көрсету.

➤ Мысалы:

➤ Себеп-салдар

➤ Тақырып → мақсат → грамматика → лексика → мәтін → тапсырма → C1 нәтижесі.

➤ VI. Іскери әлем – бизнес қазақ тілі тәжірибесі
бұрынғы оқу құралынан:

- қандай қажеттілік туындады;
- C1 деңгейінде қандай тілдік әрекеттер маңызды болды;
- тәжірибеден қандай қорытынды шығарылды.

➤ VII. Заманауи C1 оқытушысының рөлі

➤ Оқытушы:

➤ ақпарат беруші → тілдік әрекетті ұйымдастырушы → фасилитатор → коммуникативтік
ортаны құрастырушы.

➤ (Фасилитатор (англ. facilitator, от лат. facilis «лёгкий, удобный») – топтық қарым қатынасты қамтамасыз етуші))

VIII. Практикалық тапсырма / пікірталас

- Аудиторияға бір С1 тапсырмасын ұсынып, оны бірге талдау.
- IX. Қорытынды -
- Негізгі 5 қорытынды тезис.

- Ең маңыздысы оқу құралының мазмұнын қазіргі С1 бағдарламасымен (жаңғыртылған бағдарлама КЗС) салыстырып, бұрынғы тәжірибеден бүгінгі жаңа әдістемелік жүйеге қалай келгенімізді көрсетуге болады.
- Мысалы, оқу құралында:
 - оқылым → тыңдалым → сөйлесім → жазылым жүйесі бар;
 - тақырыптық мазмұн кәсіби және әлеуметтік коммуникацияға бағытталған;

- **грамматика нақты мәтін мен сөйлеу әрекетімен байланыстырылған;**
- **пікір айту, талдау, бағалау, дәлелдеу сияқты әрекеттер қамтылған;**
- **байланыстырушы құралдар, есім предикаттар сияқты тілдік материалдар қолданыс үстінде беріледі.**

■ Мысалы, «Брендинг» тақырыбында оқушы алдымен мәтінмен жұмыс істейді, кейін тыңдалымға өтеді, пікір білдіреді, грамматикалық құбылысты байқайды, сөйлесімде қолданады, соңында жазылымға шығады. Яғни грамматика оқшау берілмей, **коммуникативтік тақырып пен әрекеттің ішінде** орналасқан.

■ Ал «Қайырымдылық» бөлімінде байланыстырушы, дәнекерлеуші құралдар арнайы тілдік материал ретінде беріліп, кейін мәтін құрастыруда қолданылады.

оқу құралын тақырыптар тізбегі ретінде емес, ішкі әдістемелік жүйе ретінде қайта қарадық

■ **Байқалған жүйе:**

Өмірлік/кәсіби мәселе

Коммуникативтік мақсат

Мәтін / дискурс

Оқылым немесе тыңдалым арқылы ақпаратты қабылдау

Талдау, пікір айту, бағалау

Функционалдық тілдік құралды меңгеру

Сөйлесімде қолдану

Жазылымда өнім жасау

Рефлексия / өзіндік бағалау

Бұл бүгін біз С1 бағдарламасында жасап жатқан «коммуникативтік мақсат → функционалдық-семантикалық өріс → тілдік құрал → дискурс → әрекет → нәтиже» логикасына өте жақын.

- Бірақ бір маңызды айырмашылық бар: Оқу құралы практикалық оқыту жүйесі, Жаңғыртылған С1 бағдарламасы (З.К) - сол тәжірибені ғылыми-әдістемелік деңгейде концептуализациялаған жүйе.
- Студенттерге ұнайтын сабақтың бірі. Оны әдістемелік тұрғыдан түсіндіруге болады.
- Неліктен қызықты?
- Өйткені студент: тіл туралы емес, өзіне қажет мәселе туралы сөйлейді; грамматиканы жаттамайды, оны нақты ойды жеткізу үшін қолданады; мәтінді оқып қана қоймайды, одан кейін пікір айтады; пікір айтумен шектелмей, өз мәтінін жасайды.

Мысалы, «Брендинг» бөлімінде студент бренд, репутация, құндылық, лидерлік, мамандану туралы ойлануға, сұрақтарға жауап беруге, пікірталасқа және соңында өзі таңдаған бренд туралы жазуға көшеді.

■ Бұл - C1 деңгейіне тән танымдық және коммуникативтік күрделілікті көрсету тұрғысынан өте жақсы материал.

Алдымен оқу құралының ішкі жүйесін ашып талдап алуға болады.

- Яғни біз әр сабақты мына 8 өлшеммен қарап шығамыз:
- Тақырыптық проблема
- Коммуникативтік мақсат
- Тілдік әрекет
- Функционалдық тілдік мағына
- Грамматикалық/лексикалық құрал
- Дискурстық әрекет
- Өнім (ауызша/жазбаша)
- C1 деңгейіндегі нәтиже

■ Осындай өлшеммен қарасақ, оның өзегінде жатқан әдістемелік модель көрінеді.

оқу құралын, оның жүйесін ашып алғанымыз тиімді

- Содан кейін ғана: *Осы тәжірибеде не сақталады? Нені C1 деңгейіне көтереміз? Нені қазіргі CEFR логикасымен қайта ұйымдастырамыз?* деген үш сұраққа жауап береміз.
- C1 деңгейін заманауи оқыту жүйесі дайын теориядан ғана туындамайды;
- ол ұзақ мерзімді практикалық тәжірибені CEFR-дің әрекеттік-коммуникативтік қағидалары негізінде қайта жүйелеу арқылы қалыптасады.
- CEFR-де сипатталған C1 деңгейінің талаптарын қазақ тілін оқыту мазмұнына қалай айналдырамыз?
- түсінікті етіп көрсету үшін CEFR → қазақ тілін оқыту трансформациясының нақты алгоритмін ұсынуға болады:

1. CEFR бізге дайын қазақ тілі бағдарламасын бермейді

Бірінші айтылатын маңызды қағида осы:

- **CEFR - тіл үйретудің дайын мазмұны емес, тіл меңгеру деңгейін сипаттайтын және оқыту жүйесін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін шеңбер.**
- **Сондықтан біз CEFR-дегі C1 сипаттамасын қазақ тіліне тікелей көшірмейміз.**

- Оны үш кезеңмен педагогикалық мазмұнға аударамыз:

- CEFR дескрипторы

- Қазақ тіліндегі коммуникативтік әрекет

- Оны жүзеге асыратын тілдік құралдар

- Мәтін / дискурс / жанр

- Оқыту тапсырмасы

- Нәтиже

2. Мысалы, C1-дегі (CEFR) күрделі мәтінді түсіну дегенді қалай қазақ тіліне енгіземіз?

- **CEFR деңгейінде:**
- **Күрделі, көлемді мәтіндерді түсіну, астарлы мағынаны тану, стильдік ерекшеліктерді ажырату деген сипаттама бар.**
- **Бұл – әлі қазақ тілі бағдарламасының мазмұны емес.**
- **Бұл дегеніңіз:**
- **Коммуникативтік әрекет:**
- **күрделі қазақша мәтінді түсіну және интерпретациялау**

Мәтіндер:

- ғылыми-көпшілік;
- кәсіби;
- публицистикалық;
- аналитикалық;
- әлеуметтік-саяси;
- академиялық мәтіндер.

► Оқушы не істейді?

- негізгі ақпаратты анықтайды;
- автор позициясын таниды;
- астарлы мағынаны ажыратады;
- аргументтерді талдайды;
- факт пен пікірді ажыратады;
- мәтіннің құрылымын анықтайды;
- автордың бағалау ұстанымын түсіндіреді.

Тілдік құралдар:

Осы әрекеттерді жүзеге асыруға қажетті:

- лексика;
- грамматикалық құрылымдар;
- модальдік құралдар;
- себеп-салдарлық қатынастар;
- салыстыру;
- қарсылық;
- қорытындылау;
- бағалау;
- дискурстық байланыстыру құралдары.

➡ Яғни **CEFR** дескрипторы → нақты қазақ тіліндегі әрекетке айналады.

3. Екінші мысал – еркін сөйлеу

CEFR C1-де оқушының ойын еркін, жүйелі жеткізуі маңызды.

- Қазақ тіліндегі бағдарламада біз мұны:
- **еркін сөйлейді** деп қана жазбаймыз.
- Оны **бақыланатын тілдік әрекеттерге** айналдырамыз:
- пікір білдіру → позициясын нақтылау → дәлел келтіру → қарсы пікірді ескеру → салыстыру → мысал келтіру → қорытынды жасау.
- Міне, бұл жерде **«Коммуникативтік интенциялар»** жүйесі өте жақсы көрінеді.
- Осылайша CEFR-дің абстрактілі **«can do»** дескрипторы қазақ тіліндегі нақты сөйлеу әрекетіне айналады.

4. Үшінші мысал – C1-дегі «тілдік құралдарды жағдайға қарай таңдау»

- Бұл өте маңызды.
- C1 оқушысы тек: грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлем құрайды
- дегенмен шектелмейді.
- Ол:
- кімге? не үшін? қандай жағдайда? қандай жанрда? қандай стильде?
- сөйлеп/жазып отырғанын ескереді.

- Сондықтан қазақ тіліндегі оқытуда:
- **бір тілдік құрылым → бір грамматикалық ереже**
- деген жүйеден:
- **коммуникативтік мақсат → мағына → тілдік таңдау**
- **жүйесіне көшеміз.**

Осы тұста үнемі айтып жүрген **функционалдық-семантикалық өрістер** ерекше маңызды.

➤ Мысалы:

➤ **Себеп–салдар мәні**

➤ жай ғана себеп бағыныңқылы сабақтас деп оқытылмайды.

➤ Оқушы:

- себепті түсіндіреді;
- салдарды көрсетеді;
- себеп пен салдарды байланыстырады;
- дәлелдейді;
- ғылыми мәтінде себеп-салдарлық байланыс орнатады;
- қорытынды жасайды.

➤ **Сонда грамматика мақсат емес, коммуникативтік әрекетті жүзеге асыратын құрал болады.**

CEFR-ді қазақ тіліне енгізу механизмі

CEFR C1 сипаттамасы	Қазақ тіліндегі коммуникативтік әрекет	Тілдік мазмұн	Мәтін/дикурс	Нәтиже
Күрделі мәтінді түсіну	Талдау, интерпретациялау	Лексика, синтаксис, дикурс құралдары	Ғылыми, кәсіби, публицистикалық мәтін	Мәтінді терең түсіндіреді
Ойын еркін жеткізу	Пікір білдіру, дәлелдеу	Модальдік, аргументтік құрылымдар	Пікірталас, баяндама	Позициясын жүйелі қорғайды
Күрделі тақырыпты жүйелі баяндау	Ақпаратты құрылымдау	Байланыстыру құралдары, логикалық құрылым	Баяндама, презентация	Жүйелі дикурс құрады
Тілді жағдайға сай қолдану	Стильді, регистрді таңдау	Лексикалық- грамматикалық таңдау	Кәсіби, академиялық, әлеуметтік орта	Адресат пен мақсатқа сай сөйлейді
Жазбаша күрделі мәтін құру	Талдау, негіздеу, қорытындылау	Когезия, аргументация, синтаксис	Эссе, аналитикалық мәтін	Байланысты әрі дәл мәтін жазады

- Ал оқу құралынан көрсететін болсақ:
- оқу құралында бұл практикалық деңгейде жасалған.
- Мысалы, «Брендинг» бөлімінде оқушы:
- мәтінді оқиды → тыңдайды → сұрақтарға жауап береді → пікір білдіреді → грамматикалық құралды меңгереді → сөйлеседі → жазылым орындайды.
- Ал кейінгі жаңартылған C1 бағдарламасында біз осы тәжірибені теориялық тұрғыдан қайта түсіндіреміз:
- Коммуникативтік мақсат → функционалдық-семантикалық мағына → тілдік құрал → дискурс → әрекет → CEFR нәтижесі.
- Зер салсақ, жақсы бір логикалық желіні аңғаруға болады:
- **Бұрын:**
- **Практикалық тәжірибе**
- ↓
- **Қазір:**
- **Тәжірибені ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қайта жүйелеу**
- ↓
- **Нәтижесінде:**
- **CEFR-ге негізделген C1 қазақ тілін оқыту моделі**

Осы оқу құралындағы тәжірибеден нені сақтаймыз?

2. Нені C1 деңгейінің талаптарына көтереміз?

3. Нені қазіргі CEFR логикасымен қайта ұйымдастырамыз?

- осы үш сұрақты оқу құралының нақты бір-екі сабағына қолданып көру.
- 1. Бір нақты сабақты аламыз
- Мысалы, «Брендинг» немесе «Қайырымдылық» сабағын.
- 2. Оны үш сұрақ арқылы талдаймыз

1) Нені сақтаймыз?

Оқу құралындағы сәтті қалыптасқан әдістемелік шешімдерді анықтаймыз:

- тақырыптың өмірлік/кәсіби мазмұны;
- оқылым–тыңдалым–сөйлесім–жазылым сабақтастығы;
- пікір білдіру;
- талдау және бағалау;
- тілдік материалды мәтін ішінде меңгерту;
- студенттің өз ойын өндіруі.
- Мысалы, «Брендинг» бөлімінде мәтін, тыңдалым, грамматика, сөйлесім және жазылым бір сабақтың ішінде бір-бірімен сабақтасып тұр.

2) Нені C1 деңгейіне көтереміз?

Мұнда мәселе «қиындатуда» емес, **танымдық және коммуникативтік әрекетті** күрделендіруде.

- Мысалы:
- пікір айту → позицияны негіздеу
мәтінді түсіну → автор ұстанымын интерпретациялау
сұраққа жауап беру → дәлелді жауап құру
әңгімелесу → пікірталас жүргізу
мәтін жазу → құрылымды аналитикалық мәтін жасау

➤ 3) Нені CEFR логикасымен қайта ұйымдастырамыз?

ең маңызды кезең осы:

- Тақырып → коммуникативтік мақсат → әрекет → функционалдық мағына → тілдік құрал → дискурс/жанр → нәтиже
- Алдымен:
- «Студент осы сабақта қандай коммуникативтік міндетті орындайды?»
- деген сұрақ қоямыз.
- Содан кейін ғана сол міндетті орындауға қажетті грамматика мен лексиканы анықтаймыз.

бұрынғы оқу құралында әдістемелік интуиция арқылы қалыптасқан жүйе бар.

- **бірінші талдауды «Брендинг» сабағынан бастаймыз:** онда кәсіби тақырып, мәтін, тыңдалым, пікір білдіру, грамматикалық материал, сөйлесім және жазылым бір жерде жинақталған.

■ «БРЕНДИНГ» САБАҒЫН ҮШ СҰРАҚ АРҚЫЛЫ ТАЛДАУ

1. Осы оқу құралындағы тәжірибеден НЕНІ САҚТАЙМЫЗ?

- Ең бастысы — оқу құралының өмірлік және кәсіби мазмұнды тілдік әрекетпен байланыстыру тәсілі.
- 1.1. Кәсіби мазмұнды сақтау
- «Брендинг» студентке жай тілдік тақырып емес.
- Ол: бренд; репутация; құндылық; сапа; көшбасшылық; мамандану; ерекшелік; бәсекелестік
- сияқты кәсіби ұғымдармен жұмыс істейді. Оқу мәтінінде брендтің уәде, репутация, құндылық ретінде түсіндірілетіні көрінеді.
- Демек, сақталатын қағида:
- Тілдік білім кәсіби мазмұн арқылы беріледі.

1.2. Төрт дағдының сабақтастығын сақтау

➤ Сабақ:

➤ **ОҚЫЛЫМ → ТЫҢДАЛЫМ → ГРАММАТИКА →
СӨЙЛЕСІМ → ЖАЗЫЛЫМ**

бағытында дамиды.

➤ Мысалы, студент алдымен бренд туралы ақпарат алады, кейін бренд репутациясы туралы сұхбат тыңдайды, есім предикаттарды байқайды, сол материалды сөйлесімде қолданады, соңында өзі таңдаған бренд туралы жазады.

➤ Мұны міндетті түрде сақтаған жөн.

➤ Бірақ кейін оның ішкі логикасын тереңдетеміз.

1.3. Тілдік материалды контексте беру

- Мысалы, **есім предикаттар** жеке грамматикалық ереже ретінде ғана берілмейді. Алдымен студент бренд, сапа, репутация туралы мәтін мен сұхбатпен жұмыс істейді, содан кейін сол мәтіндегі тілдік құрылымдарға назар аударады.
- **Сақтаймыз:**
- **алдымен мағына мен коммуникация → содан кейін тілдік құралды саналы байқау → кейін оны қолдану.**

1.4. Студенттің өз позициясын білдіруін сақтау

- Бұл сабақта студент дайын ақпаратты қайталамайды.
- Оған:
- Жеке брендіңізді қандай ұстанымға құрар едіңіз?,
Сіздегі құндылықтар қатары қандай болар еді?,
Адамдар сіздің компанияңызды қалай таныстырады?
- сияқты жеке позицияны талап ететін сұрақтар қойылады.
- Бұл өте жақсы негіз.

2. НЕНІ С1 ДЕҢГЕЙІНЕ КӨТЕРЕМІЗ?

- Мұндағы өте маңыздысы:
- С1-ге көтеру = материалды жай ғана қиындату емес.
- С1-ге көтеру дегеніміз тілдік және танымдық әрекетті күрделендіру.

Қазіргі оқу құралындағы әрекет C1 деңгейіне көтерілген нұсқа

Брендке анықтама беру	Бірнеше анықтаманы салыстырып, өз анықтамасын негіздеу
Мәтіндегі негізгі ойды табу	Автордың ұстанымын, аргументін және бағалау позициясын талдау
Сұраққа жауап беру	Позиция білдіру + дәлел + мысал + қарсы уәж
Екі кәсіпкерді салыстыру	Салыстыру критерийлерін өзі анықтап, аналитикалық қорытынды жасау
Брендинг заңдары туралы сөйлесу	Бір ұстанымды қорғау, қарсы пікірге жауап беру
Бренд туралы жазу	Бренд туралы жазу (ЭССЕ)
Есім предикатты қолдану	Тілдік құрылымның мағыналық және стильдік қызметін саналы таңдау

Мысалы, оқу құралында :

- **Екі кәсіпкерді салыстырыңыз** деген тапсырма бар.
- С1-де оны былай көтеруге болады:
- **Екі кәсіпкердің кәсіби стратегиясын кемінде үш критерий бойынша салыстырыңыз.**
- **Қай стратегияның ұзақ мерзімді бренд қалыптастыруға тиімді екенін дәлелдермен негіздеңіз.**
- Міне, айырмашылық осы жерде.
- **Салыстыру → аналитикалық салыстыру.**

3. НЕНІ CEFR ЛОГИКАСЫМЕН ҚАЙТА ҰЙЫМДАСТЫРАМЫЗ?

- Қазіргі оқу құралында ұйымдастырудың табиғи
логикасы:
- тақырып → мәтін → тілдік материал →
жаттығу → сөйлесім → жазылым.

Ал CEFR негізіндегі C1 бағдарламасында оны коммуникативтік нәтижеден бастап кері жобалаймыз:

- Коммуникативтік мақсат
- ↓
- Коммуникативтік әрекет
- ↓
- Функционалды семантикалық мағына
- ↓
- Тілдік құралдар
- ↓
- Дискурс/жанр
- ↓
- Тапсырма
- ↓
- C1 нәтижесі

Енді «Брендингті» осы модельге салып көрейік

➤ **1. Коммуникативтік мақсат**

➤ Кәсіби ортада бренд, репутация және кәсіби құндылықтар туралы пікір білдіру, талдау және дәлелдеу.

➤ Бұл жерде сабақтың негізгі мақсаты «брендинг сөзін үйрену» емес.

➤ **2. Коммуникативтік әрекеттер**

➤ Студент: анықтама береді; түсіндіреді; салыстырады; сипаттайды;

➤ пікір білдіреді; бағалайды; дәлелдейді; мысал келтіреді;

➤ қорытындылайды.

➤ Оқу құралындағы материал бұлардың біразын қазірдің өзінде қамтып тұр.

■ 3. Функционалдық-семантикалық мағыналар

Осы жерде қазіргі С1 бағдарламасымен (жаңғыртылғанымен З.К)) байланыс пайда болады.

■ «Брендинг» сабағынан біз кемінде мына өрістерді көреміз:

■ Анықтау

→ *Бренд дегеніміз – ...*

■ Сипаттау

→ *Компания ... репутациясына ие.*

■ Салыстыру

→ *Екі кәсіпкердің ...*

■ Бағалау

→ *Бұл шешім тиімді/тиімсіз деп санаймын.*

■ Себеп-салдар

→ *... сондықтан ...*

■ Дәлелдеу

→ *Бұл пікірді ... мысалымен негіздеуге болады.*

■ Қорытындылау

→ *Осыған байланысты ... деген қорытындыға келемін.*

■ Яғни бір ғана «Брендинг» тақырыбының ішінде бірнеше функционалдық-семантикалық өріс табиғи түрде жұмыс істеп тұр.

4. Ал грамматика қайда орналасады?

Мұнда бұрынғы және жаңа жүйенің айырмашылығы өте анық көрінеді.

- Қазіргі оқу құралында:
- **Грамматика: қазақ тіліндегі есім предикаттардың берілуі** деп беріледі.
- Бұл – дұрыс.
- **Бірақ CEFR негізіндегі жаңа жүйеде біз бұдан бір қадам әрі барамыз.**
- Біз:
- **Студент есім предикатты білуі керек** демейміз.
- Біз: **Студент кәсіби нысанды анықтау, сипаттау, бағалау кезінде есім предикативтік құрылымдарды коммуникативтік мақсатқа сай қолдана алады** дейміз.
- Яғни:
- **Грамматикалық категория → функционалдық қызметке** ауысады.

■ 5. Үш сұрақтың нәтижесін бір кестеге түсірсек

Нені сақтаймыз?	Кәсіби мазмұн; төрт дағды сабақтастығы; мәтін арқылы тіл үйрету; пікір білдіру; грамматиканы контексте меңгерту; студенттің жеке позициясы
Нені C1-ге көтеріміз?	Ақпаратты түсінуден → интерпретацияға; пікірден → дәлелді позицияға; салыстырудан → аналитикалық салыстыруға; жазудан → құрылымды кәсіби/аналитикалық мәтінге
Нені CEFR логикасымен қайта ұйымдастырамыз?	Тақырыптан бастау емес, коммуникативтік нәтижеден бастау; грамматиканы категория ретінде емес, функция ретінде беру; тапсырманы «жаттығу» емес, коммуникативтік әрекет ретінде жобалау; соңында CEFR нәтижесін көрсету

ҚОРЫТЫНДЫ тұжырым

- Менің бұрынғы оқу құралымдағы тәжірибеге қайта қараған кезде, оның көптеген әдістемелік шешімдерінің бүгінгі CEFR-дің әрекеттік-коммуникативтік қағидаларымен үндесетінін байқалды.
- Бірақ қазіргі міндет – сол тәжірибені жай сақтау емес, оның ішкі жүйесін ашып, C1 деңгейінің (CEFR) дескрипторларымен байланыстырып, коммуникативтік мақсат, функционалдық-семантикалық мағына, тілдік құрал, дискурс және нәтиже арасындағы байланысты айқын көрсету болды.
- **CEFR грамматиканы жоққа шығармайды; керісінше, грамматикалық мазмұнды коммуникативтік нәтижеге бағындырып ұйымдастыруды талап етеді.**

Мұны былай көрсетуге болады:

CEFR → C1 бағдарламасына көшу	«Брендинг» сабағы	C1 тілдік қүзыреті
Коммуникативтік әрекет	анықтау, сипаттау, салыстыру, бағалау, дәлелдеу	осы әрекеттерді қамтамасыз ететін тілдік құралдар
Функционалдық мағына	анықтау, салыстыру, бағалау, себеп-салдар	функционалдық-семантикалық өрістер
Тілдік құрал	есім предикативтік құрылымдар	грамматикалық минимум
Дискурс	кәсіби тақырыпта жүйелі пікір білдіру	тілдік құралдарды мақсатқа сай, дәл және саналы қолдану
C1 нәтижесі	кәсіби тақырыпта жүйелі пікір білдіру	тілдік құралдарды мақсатқа сай, дәл және саналы қолдану

-
- Баяндамамыздың ғылыми өзегі:
 - **CEFR** дескрипторы → коммуникативтік әрекет → функционалдық-семантикалық мағына → грамматикалық/лексикалық құрал → дискурс → **C1 нәтижесі.**

Әдебиеттер:

1. Common European Framework of Reference for languages: Learning, Teaching, Volume with new descriptors. Council of Europe, 2001, 2020.
2. Күзекова З.С. Оқу құралы. Қазақ тілінің функционалды практикалық грамматикасы. – Астана: «Фолиант» баспасы, 2015.
3. Күзекова З.С. Қазақ тілі. Іскери әлем. Жоғарғы деңгей C1 – оқулық. Астана. – 2020.
4. Raymond Murphy. English Grammar in Use. fifth Edition. 2019.

II МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ЖӘНЕ АНДРАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ҮЙРЕТУДІҢ АНДРАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Ермекова Тыныштық Нұрдаулетқызы

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің профессоры,
филология ғылымдарының докторы*

Қазіргі қоғамдағы тілдік саясаттың нәтижелілігі мемлекеттік тілді оқыту жүйесінің тек мазмұнына ғана емес, оны қандай аудиторияға, қандай мақсатпен және қандай әдістемелік қағидатпен ұсынатынына тікелей байланысты. Ересек адамға тіл үйрету баланы оқытудың жай ғана ықшамдалған немесе жеделдетілген нұсқасы емес. Ересек білім алушы оқу үдерісіне қалыптасқан әлеуметтік мәртебесімен, кәсіби тәжірибесімен, бұрынғы білім қорымен, нақты қажеттілігімен және уақыттық шектеулерімен келеді. Сондықтан мемлекеттік тілді ересектерге үйретудің тиімді жүйесі олардың өмірлік және кәсіби тәжірибесін оқу ресурсына айналдыратын, дербестігін қолдайтын, нақты коммуникативтік міндеттерге бағытталған андрагогикалық модельге сүйенуі қажет.

Андрагогикалық оқытуда негізгі сұрақ «білім алушы қандай ережені біледі?» дегеннен «ол қазақ тілінде қандай әрекетті орындай алады?» дегенге ауысады. Мұндай ұстаным тілдік білімді практикалық әрекетпен ұштастырады. Мемлекеттік қызметші үшін ресми хат жазу, жиналыста баяндама жасау, азаматтың өтінішіне жауап беру, телефон арқылы ресми сөйлесу немесе келіссөзге қатысу – тілдік құзыреттіліктің нақты көріністері. Осыған сәйкес сабақтың мақсаты да тілдік бірліктерді меңгертумен шектелмей, білім алушыны нақты жағдаятта еркін әрекет етуге жеткізуі тиіс.

Ересектерге мемлекеттік тілді үйретудегі андрагогикалық тәсілдердің ғылыми-әдістемелік маңызы бірнеше бағытта көрінеді: білім алушының қажеттілігін алдын ала талдау; оқыту мақсатын өлшенетін әрекет түрінде тұжырымдау; әдісті деңгей мен кәсіби мақсатқа сәйкес таңдау; тәжірибеге сүйенген тапсырмалар құрастыру; психологиялық қауіпсіз орта қалыптастыру; формативті бағалау мен дамытушы кері байланысты жүйелі қолдану. Осындай бірізділік мемлекеттік тілді үйретуді мазмұнды, икемді және нәтижеге бағдарланған үдеріске айналдырады.

Андрагогика – ересектердің үйрену ерекшеліктерін, білім алу уәждерін, әлеуметтік және кәсіби тәжірибесін ескере отырып оқытуды ұйымдастырудың қағидаттары мен тәсілдерін зерттейтін педагогикалық бағыт. Бұл ұғымның қалыптасуы ересектерді оқытудың дербес табиғаты бар екенін мойындаумен байланысты. Ересек адамның оқу әрекеті көбіне өзекті қажеттіліктен басталады: кәсіби міндетті атқару, жаңа қызметтік талапқа бейімделу, мансаптық өсу, әлеуметтік ортада еркін қарым-қатынас жасау немесе өзіндік даму. Сондықтан ересек білім алушы үшін оқу материалының өмірмен байланысы, оның қолданыстық құндылығы шешуші мәнге ие.

Андрагогикалық көзқараста Малкольм Ноулз ұсынған қағидаттар ерекше орын алады. Біріншіден, ересек адам не үшін үйреніп жатқанын білуі керек. Әр сабақтың басында тілдік материалдың кәсіби немесе өмірлік мәнін

түсіндіру білім алушының оқу уәжін нақтылайды. Екіншіден, ересек білім алушы өзін-өзі басқаруға бейім: ол мақсат қоюға, тапсырма таңдауға, өз нәтижесін бағалауға қатысқысы келеді. Үшіншіден, оның өмірлік және кәсіби тәжірибесі оқу үдерісінің маңызды ресурсы болып саналады. Бұл тәжірибе жаңа тілдік материалды түсіндірудің, салыстырудың, талдаудың және қолданудың негізіне айналуы мүмкін.

Төртіншіден, ересектің үйренуге дайындығы нақты міндетпен байланысты. Мысалы, жаңа лауазымға ауысу, аттестаттаудан өту немесе ресми құжаттарды қазақ тілінде жүргізу қажеттілігі оқу белсенділігін күшейтеді. Бесіншіден, ересектерге практикалық бағыт басым болуы керек: ережеден емес, жағдаяттан, әрекеттен, проблемадан бастау тиімді. Алтыншыдан, ішкі мотивация – мансап, өзіндік даму, кәсіби сенімділік, қоғамдық ортада өзін еркін сезіну – ұзақ мерзімді нәтижеге ықпал етеді. Демек, андрагогикалық модельде оқыту мазмұны білім алушының өмірлік шындығына жақын болуы шарт.

Педагогика мен андрагогиканың айырмашылығы ең алдымен білім алушының оқу субъектісі ретіндегі мәртебесінен көрінеді. Баланы оқытуда сыртқы мотивация – баға, ата-ана талабы, оқу бағдарламасының міндеттілігі – шешуші орын алуы мүмкін. Ересек адамда керісінше, ішкі мотивтер: кәсіби міндет, мансап, жеке мақсат, әлеуметтік қажеттілік маңызды. Сонымен қатар баланың өмірлік тәжірибесі шектеулі болса, ересек адамның тәжірибесі бай әрі алуан түрлі. Сондықтан ересектерді оқытуда оқытушы сол тәжірибені айналып өтпеуі, керісінше сабақ мазмұнына белсенді енгізуі керек.

Оқытушының рөлі де өзгереді. Дәстүрлі педагогикалық модельде ол жетекші, түсіндіруші және бақылаушы ретінде көрінсе, андрагогикалық модельде фасилитатор, серіктес, оқу үдерісін ұйымдастырушы қызметін атқарады. Ол білімді тек жеткізбейді, білім алушының өз тәжірибесін талдауына, жаңа біліммен байланыстыруына және оны нақты әрекетте пайдалануына жағдай жасайды. Бағалау да тек мұғалімнің шешімімен шектелмейді: өзін-өзі бағалау, қатарластар пікірі, оқу портфолиосы, рефлексия сияқты құралдар білім алушыны өз ілгерілеуіне жауапты етеді.

Мемлекеттік тілді ересектерге үйретуде осы айырмашылықтарды елемей оқу уәжінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Мысалы, кәсіби тәжірибесі мол адамға балалық сипаттағы жаттығуларды көптеп ұсыну оның әлеуметтік мәртебесін ескермегендік ретінде қабылдануы ықтимал. Сондықтан ойын, карточка, қайталау сияқты тәсілдер де ересек аудиторияға бейімделіп, кәсіби контекстпен, нақты проблемамен немесе бәсекелестік емес, ынтымақтастыққа негізделген мақсатпен берілуі қажет.

Ересек тыңдаушы мемлекеттік тіл курсына әртүрлі себеппен келеді. Бірі мемлекеттік қызмет талаптарына байланысты, екіншісі мансаптық өсу үшін, үшіншісі ресми хат, баяндама, келіссөз сияқты кәсіби міндеттерді қазақ тілінде орындағысы келеді, төртіншісі қоғамдық немесе отбасылық ортада еркін қатынас орнатуды мақсат етеді. Мақсаттардың мұндай әртүрлілігі бір топтың өзінде оқу қажеттіліктерінің бірдей болмайтынын көрсетеді. Сондықтан

алғашқы сабақтарда қысқа диагностикалық сауалнама немесе сұхбат жүргізіп, әр тыңдаушының тілдік мақсатын айқындау маңызды.

Ересек адамның оқуына кедергі келтіретін факторлар да ерекше назарды қажет етеді. Уақыт тапшылығы, жұмыс пен отбасы міндеттерінің қатар жүруі, қателесуден қорқу, бұрынғы сәтсіз оқу тәжірибесі, топтағы деңгей айырмашылығы – ең жиі кездесетін мәселелердің қатарында. Кейбір тыңдаушы қазақ тілін түсінгенімен, «қате сөйлесем, ұят болады» деген ішкі тосқауылдан сөйлеуге қатыспайды. Мұндай жағдайда мәселе тілдік білімнің жеткіліксіздігінде ғана емес, психологиялық қауіпсіздік деңгейінде де жатыр.

Оқытушы қатені жазалау немесе кемшілік ретінде емес, тілдік дамудың табиғи кезеңі ретінде ұсынуы тиіс. Қателерді әр сөзден кейін тоқтатып түзету сөйлеу еркіндігін тежейді. Сондықтан коммуникативтік тапсырма кезінде ойды жеткізуге мүмкіндік беріп, кейін арнайы талдау блогында мағынаға әсер еткен негізгі қателерді көрсету тиімді. Қауіпсіз ортада білім алушы қателесуге құқылы екенін сезінеді, бұл оның сөйлеу белсенділігін арттырады. Уақыт тапшылығына байланысты тапсырмалар да икемді болуы керек: қысқа аудио, мобильді жаттығу, кәсіби мәтіннің шағын бөлігі, күнделікті жұмысқа енгізілетін микро-тапсырмалар дәстүрлі көлемді үй жұмысына қарағанда нәтижелі болуы мүмкін.

Ересек аудиторияға арналған әдісті таңдауда «қашан, кімге, қалай?» деген үш сұрақ басшылыққа алынуы тиіс. Әдіс өздігінен мақсат емес; ол оқу мақсатына, білім алушының деңгейіне, топ құрамына, уақыт пен ресурсқа бағынады. Коммуникативтік тәсіл сөйлеу қатынасын дамыту қажет болғанда тиімді. Мұнда сабақ ережеден емес, қатынастан басталады. Тыңдаушы сұрау, түсіндіру, келісу, нақтылау, өтініш білдіру, дәлелдеу сияқты әрекеттерді орындайды. Тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдылары бір-бірінен бөлінбей, бір тапсырма аясында ұштасады.

Тапсырмалық оқытуда тіл нақты іс-әрекетті орындаудың құралына айналады. Мысалы, В1 деңгейіндегі тыңдаушыға мекемеге қоңырау шалып, құжат тапсыру күнін және тәртібін нақтылау ұсынылады. Тапсырма алдында қажетті сөздік пен тіркесімдер дайындалады, кейін телефон диалогы орындалады, рөлдер ауысады, одан соң тілдік талдау жасалып, дұрыс нұсқалар мен негізгі қателер анықталады. Соңында тапсырма екінші рет орындалып, білім алушы алғашқы және кейінгі нұсқасын салыстырады. Бұл цикл әрекет, талдау және қайта қолдану байланысын күшейтеді.

Кейс-әдіс кәсіби жағдаятты талдап, шешім ұсыну қажет болғанда тиімді. Мысалы, мекемеге жолданған ресми хаттың екі нұсқасын салыстырып, дұрысын таңдау, таңдау себебін негіздеу – тілдік және кәсіби құзыреттілікті қатар дамытады. Рөлдік ойын қарым-қатынасты қауіпсіз ортада жаттықтыруға мүмкіндік береді. «Азамат – мемлекеттік қызметші», «өтініш беруші – маман», «басшы – қызметкер» сияқты рөлдер арқылы ресми диалогтың тілдік үлгілері меңгеріледі. Пікірталас болса, тезис ұсыну, дәлел келтіру, қарсы пікірді тыңдау және қорытынды жасау дағдыларын дамытады.

Аралас оқыту ересек адамның уақыттық шектеулерін ескеретін икемді

модель ретінде маңызды. Сабақтағы тікелей жұмыс онлайн тапсырмалармен, қысқа бейнематериалдармен, аудио жазбалармен, электронды портфолиомен немесе рефлексия күнделігімен толықтырылады. Бұл формат білім алушыға өз қарқынымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге аралас оқытуда онлайн тапсырмалар сабақтағы негізгі коммуникативтік әрекетті алмастырмай, оған дайындық немесе кейінгі бекіту қызметін атқарғаны жөн.

Андрагогикалық тәсілдердің тиімділігі білім алушының тілдік деңгейіне сәйкестігімен де анықталады. А1–А2 деңгейінде күнделікті қатынас пен базалық сөздік басым болғандықтан, визуалды тіректер, қысқа коммуникативтік жаттығулар, үлгіге сүйенген диалогтар орынды. В1 деңгейінде әлеуметтік және қызметтік тақырыптар бойынша рөлдік ойындар, диалог жобалары, нақты тапсырмалар тиімді. В2 деңгейінде кәсіби қатынас, ресми стиль және ісқағаздармен жұмыс күшейеді, сондықтан кейс-әдіс, тапсырмалық оқыту, құжат талдау сияқты тәсілдер алға шығады. С1 деңгейінде дәлелдеу, ғылыми-көпшілік және кәсіби дискурс, пікірталас, зерттеу жобасы, күрделі ауызша және жазбаша өнім маңызды болады.

Бір топтағы тілдік деңгейлер әртүрлі болуы мүмкін. Мұндай жағдайда бір тапсырманың жеңілдетілген және күрделендірілген нұсқаларын ұсыну қажет. Мысалы, бір тыңдаушы ресми хаттағы негізгі ақпаратты анықтаса, екіншісі сол хаттың стилін талдап, үшіншісі мазмұнын қайта құрып, балама нұсқа ұсына алады. Ішкі саралау білім алушыларды бөле-жармай, бір ортақ мақсатқа әртүрлі күрделілік деңгейі арқылы жеткізуге мүмкіндік береді.

Деңгейге қарай таңдау тек грамматикалық күрделілікке сүйенбеуі керек. Негізгі өлшем – білім алушы орындайтын коммуникативтік әрекеттің сипаты. Сондықтан ересек тіл үйренуші үшін оқу нәтижесін «септік жалғауларын біледі» деп емес, «ресми жағдайда қажетті ақпаратты сұрай алады», «өтінішке қысқа жауап жаза алады», «жиналыста өз пікірін негіздеп айта алады» деп тұжырымдау орынды.

Ересектерді оқытудағы маңызды мәселелердің бірі – грамматикалық білім мен нақты тілдік әрекет арасындағы алшақтық. Кейбір тыңдаушы септік, шақ, жіктік жалғауларын жақсы меңгеріп, тесттен жоғары нәтиже көрсетуі мүмкін, бірақ жұмыста қарапайым сұрақ қоюға, ресми өтініш жасауға немесе жиналыс уақытын нақтылауға қиналады. Бұл жағдай тілдік білімнің автоматты түрде коммуникативтік құзыретке айналмайтынын көрсетеді.

Сондықтан грамматика жеке ереже ретінде ғана емес, нақты мағынаны жеткізетін құрал ретінде берілуі керек. Мысалы, үшінші жақтағы есім предикативтік құрылымдар зат есім, сын есім, қалып етістіктері және модаль сөздер арқылы субъект туралы ақпарат беруге мүмкіндік береді. Мұндай құрылымдарды меңгеру «ережені білу» үшін емес, адамды таныстыру, қызметін атау, сапасын сипаттау, жағдайын білдіру, қажеттілік пен бар-жоқтықты айту сияқты коммуникативтік міндеттерге қызмет етуі тиіс.

Осы қағида тілдік материалды контексте берудің маңызын арттырады. Алдымен білім алушы ресми мәтінмен, сұхбатпен немесе кәсіби жағдаятпен жұмыс істейді, содан кейін сол контекстегі тілдік құрылымды байқайды,

мағынасын түсіндіреді және өз әрекетінде қолданады. Бұл жол «мағына мен коммуникация → тілдік құралды саналы байқау → қолдану» логикасына сүйенеді. Нәтижесінде грамматика оқу мақсаты емес, кәсіби және әлеуметтік қатынасты жүзеге асыратын тетікке айналады.

Кейстік тапсырмалар ересек аудиториядағы нақты қиындықтарды әдістемелік тұрғыдан талдауға мүмкіндік береді. «Мен бала емеспін ғой» деген жағдай ересек адамның әлеуметтік мәртебесін, тәжірибесін және оқыту формасына деген талаптарын ескерудің маңызын көрсетеді. Мұнда оқытушы наразылықты қарсылық ретінде емес, қажеттіліктің белгісі ретінде қабылдап, ойын элементтерін кәсіби мазмұнмен ұштастыруы керек. «Маған қазақ тілі не үшін керек?» жағдайында сыртқы мотивацияны ішкі мотивацияға айналдыру үшін тыңдаушының жұмысындағы нақты тілдік проблемаларды анықтап, олардың шешілуін сабақ мақсатына айналдыру тиімді.

«Менің тәжірибемді неге пайдаланбайсыз?» деген кейс ересек адамның кәсіби тәжірибесін оқу ресурсына айналдыру қажеттігін айқындайды. Ұзақ жылдар мемлекеттік қызметте жұмыс істеген тыңдаушыға дайын мәтінді қайталату орнына өз тәжірибесінен оқиға сипаттау, ресми жағдайды талдау, жас маманға кеңес беру, құжат үлгісін түсіндіру сияқты тапсырмалар ұсынуға болады. Ал «Уақытым жоқ» мәселесінде оқу міндетін шағын, икемді, күнделікті өмірге кіріктірілген форматқа өзгерту қажет.

«Қате айтудан қорқамын» жағдайында қауіпсіз тілдік орта құру, жұптық жұмыс, алдын ала дайындалған тірек сөздер, біртіндеп күрделенетін сөйлеу тапсырмалары және жұмсақ кері байланыс маңызды. «Мен өзім таңдағым келеді» кейсі білім алушыны оқу мазмұнын жоспарлауға белгілі дәрежеде қатыстыру қажеттігін көрсетеді. Дайын бағдарлама сақталғанның өзінде тақырыптардың кәсіби контекстін тыңдаушылардың сұранысына бейімдеуге болады. Осы кейстердің бәрі андрагогикалық оқытудың негізгі қағидасын бекітеді: білім алушы оқу үдерісінің пассивті нысаны емес, оның белсенді серіктесі.

Ересектерге мемлекеттік тілді үйретуде бағалау тек қорытынды тестпен шектелмеуі керек. Формативті бағалау оқу үдерісінің өзінде білім алушыға қай жерде тұрғанын, қандай ілгерілеу барын және келесі қадамы қандай болуы керектігін көрсетуі тиіс. Мұнда критериалды кері байланыс, өзін-өзі бағалау парақшасы, қатарластар пікірі, тілдік портфолио және прогресс күнделігі тиімді құралдар ретінде қолданылады.

Тиімді кері байланыстың үш негізгі талабы бар. Біріншісі – нақтылық: жалпы «дұрыс емес» деген бағадан гөрі, қай сөз, қай тіркесім немесе қай құрылым мағынаға кедергі келтіргені көрсетіледі. Екіншісі – уақытылылық: кері байланыс тапсырма орындалған сәтке жақын берілуі керек. Үшіншісі – дамытушылық: білім алушы келесі жолы нені өзгертетінін нақты түсінуі қажет. Мысалы, сөйлеу тапсырмасын бағалауда сөздік қор, грамматикалық дәлдік және ең бастысы – қатынас мақсатының орындалуы бірге қарастырылады.

Өзін-өзі бағалау да андрагогикалық модельдің маңызды бөлігі. «Бүгін

мен не істей алдым?», «Қай тапсырма маған қиын болды?», «Келесі аптада нені жақсартамын?» сияқты қысқа рефлексия сұрақтары білім алушының оқуына жауапкершілігін күшейтеді. Тілдік портфолио арқылы жазба, аудио, ресми мәтін үлгілері жинақталып, нақты прогресс көрінеді. Мұндай бағалау ересек адамның өз дамуын саналы бақылауына мүмкіндік береді.

Ересек аудиторияға арналған сабақты жобалауда мазмұннан бұрын білім алушы орындайтын әрекетті айқындау қажет. Бірінші кезең – қажеттілікті диагностикалау. Тыңдаушының кәсіби саласы, күнделікті тілдік міндеттері, бастапқы деңгейі, уақыттық мүмкіндігі және жеке мақсаты қысқа сауалнама, сұхбат немесе диагностикалық тапсырма арқылы анықталады. Екінші кезең – нәтижені «істей алады» формасында тұжырымдау. Мысалы, «ресми кездесу тақырыбын біледі» деген мақсаттың орнына «ресми кездесуді аша алады, күн тәртібін таныстыра алады, қатысушылардың пікірін нақтылай алады және қорытынды жасай алады» деген әрекеттік нәтиже белгіленеді. Мұндай тұжырым сабақты өлшенетін нәтижеге бағыттайды.

Үшінші кезең – сол нәтижеге жеткізетін коммуникативтік жағдаят пен тілдік материалды таңдау. Мемлекеттік қызметкерге арналған сабақта аутентті немесе аутенттілікке жақын ресми хат, хабарландыру, өтініш, жиналыс күн тәртібі, телефон диалогы, қызметтік нұсқаулық сияқты материалдар тиімді. Тілдік бірліктер осындай мәтін мен жағдаяттан бөлінбей ұсынылады. Яғни білім алушы алдымен мағынаны түсінеді, тілдік құрылымды байқайды, оны қандай коммуникативтік қызмет атқарып тұрғанымен байланыстырады, содан кейін жаңа жағдайда өзі қолданады. Бұл жол тілдік форманы механикалық жаттаудан саналы қолданысқа көшіреді.

Төртінші кезең – тапсырмалар ретін әрекеттік логикамен ұйымдастыру. Тапсырма алдындағы кезеңде қажетті сөздік, тірек құрылымдар және жағдаят таныстырылады. Негізгі кезеңде білім алушы мәселені шешеді, ақпарат сұрайды, ресми диалог жүргізеді, құжатты салыстырады немесе шешім ұсынады. Кейінгі кезеңде орындалған әрекет талданып, тілдік дәлдік пен қатынас нәтижесі бойынша кері байланыс беріледі. Қажет болған жағдайда тапсырма қайта орындалады. Осы қайталау алғашқы нұсқаны жай түзету емес, білім алушының өз ілгерілеуін байқап, тиімді тілдік таңдау жасауына мүмкіндік береді.

Бесінші кезең – білім алушы белсенділігін жоспарлау. Андрагогикалық сабақта оқытушының сөйлеу уақыты бүкіл сабақтың негізгі бөлігін алып қоймауы керек. Тыңдаушы ақпаратты тек қабылдаушы емес, сөйлейтін, талдайтын, салыстыратын, таңдайтын, дәлелдейтін және өнім жасайтын субъект болуы тиіс. Мысалы, 25–30 минуттық В1 деңгейіндегі «Ресми кездесу» фрагментінде қысқа кіріспеден кейін жұптық рөл бөлу, ресми кездесу диалогын өткізу, рөлдерді ауыстыру және соңында критерий бойынша өзара кері байланыс ұйымдастыруға болады. Мұнда сабақ уақытының жартысынан астамы білім алушының белсенді тілдік әрекетіне беріледі.

Алтыншы кезең – формативті бағалауды алдын ала жобалау. Бағалау тапсырмадан кейін қосылатын бөлек рәсім емес, сабақ мақсатының жалғасы

болуы керек. Егер мақсат – ресми сұхбат жүргізу болса, бағалау критерийлері де қатынас мақсатының орындалуы, қажетті тіркесімдердің орынды қолданылуы, сұраққа жауаптың түсініктілігі, стильдің жағдаятқа сәйкестігі сияқты көрсеткіштермен өлшенеді. Грамматикалық қате мағынаға немесе ресми қатынасқа кедергі келтірсе ғана негізгі назарға алынады. Осылайша бағалау тілдің формасын ғана емес, оның қызметін де өлшейді.

Ересек тіл үйренушінің күнделікті ауызекі қарым-қатынаста өзін біршама еркін сезінуі оның кәсіби немесе академиялық тілдік міндеттерді де сол деңгейде орындай алатынын білдірмейді. Тіл үйрету теориясында күнделікті тұлғааралық коммуникация дағдылары мен когнитивтік-академиялық тілдік құзыреттіліктің айырмашылығын ескеру маңызды. Күнделікті жағдаятта мағына контекст, ым-ишара, таныс тақырып және қалыптасқан сценарий арқылы жеңілдетіледі. Ал кәсіби ортада ресми мәтінді түсіну, дәлелді пікір айту, құжат құрастыру, нормативтік лексиканы қолдану, бірнеше деректі салыстыру сияқты әрекеттер әлдеқайда жоғары когнитивтік жүктемені талап етеді.

Мемлекеттік тілді ересектерге үйретуде осы айырмашылық сабақ мазмұнын дұрыс таңдауға көмектеседі. Тыңдаушы тұрмыстық әңгімеде еркін сөйлесе алғанымен, ресми хаттағы ойды дәл жеткізе алмауы немесе жиналыста жүйелі баяндама жасауға қиналуы мүмкін. Сондықтан жоғары деңгейлерде тек жалпы сөйлесім емес, кәсіби және академиялық тілдік әрекеттерді арнайы қалыптастыру қажет. Мұнда терминологиялық лексика, ресми стиль, логикалық байланыстыру құралдары, дәлелдеу құрылымдары, ақпаратты қысқарту мен қайта құру, баяндама мен есептің жанрлық ерекшеліктері мақсатты түрде үйретіледі.

Бұл қағида мемлекеттік тіл курсының нәтижесін бағалауға да ықпал етеді. Курсты аяқтап, тесттен жоғары балл алу тілдің өмірлік және кәсіби ортада тұрақты қолданылуына автоматты түрде кепіл болмайды. Нағыз нәтиже білім алушының өз қызметінде қазақ тілін қаншалықты жиі және дербес қолданатынымен көрінеді. Сондықтан курс соңында тек қорытынды тест емес, нақты өнім: ресми хат, қысқа баяндама, рөлдік келіссөз, азаматтың өтінішіне жауап, қызметтік ақпаратты түсіндіру сияқты әрекеттер бағалануы тиіс. Бұл ересек адамның тілдік білімін практикалық құзыреттілікке айналдырудың сенімді көрсеткіші.

Мемлекеттік тілді ересектерге үйретудің нәтижелілігі андрагогикалық қағидаттарды жүйелі қолдануға тікелей байланысты. Ересек білім алушының оқу мотивациясы, кәсіби тәжірибесі, әлеуметтік мәртебесі, уақыттық мүмкіндігі және жеке мақсаты сабақ мазмұнын жоспарлаудың негізгі дерегі болуы керек. Сондықтан оқытушы ең алдымен қажеттілікті анықтап, содан кейін мақсат, әдіс, тапсырма және бағалау құралдарын бір жүйеге біріктіреді.

Андрагогикалық модельде әдіс мақсатқа бағынады. Коммуникативтік тәсіл, тапсырмалық оқыту, кейс-әдіс, рөлдік ойын, пікірталас және аралас оқыту өзара бәсекелес емес; олар нақты жағдайға сәйкес таңдалатын құралдар. Ересектер үшін ең маңыздысы – сабақтағы әрекеттің өмірмен байланысы. Егер

білім алушы үйренгенін жұмыс орнында, ресми қатынаста, әлеуметтік ортада қолдана алса, оқу нәтижесі мәнді болады.

Сондықтан мемлекеттік тілді үйретудің ғылыми-әдістемелік жүйесінде негізгі бағыт «ережені меңгерту» моделінен «әрекетті орындауға үйрету» моделіне ауысуы қажет. Оқытушы білімді жеткізуші ғана емес, тәжірибені ұйымдастырушы, фасилитатор және коммуникативтік ортаны қалыптастырушы рөлін атқарады. Ал білім алушы өз мақсатын түсінетін, тәжірибесін қолданатын, нәтижесін бағалайтын және тілді курстан кейін де өмір бойы пайдалануға ұмтылатын белсенді субъект ретінде қалыптасады.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ҮЙРЕТУДІҢ АНДРАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Ермекова Тыныштық Нұрдәулетқызы
филология ғылымдарының докторы, профессор

Дәріс мақсаты

Ересектерге мемлекеттік тілді үйретуде андрагогикалық тәсілдерді саналы түрде іріктеп, сабақты жобалап, бағалауды ұйымдастыру дағдысын қалыптастыру.

Оқу нәтижелері:

1. андрагогиканың негізгі қағидаттарын түсіндіру;
2. білім алушының қажеттілігі мен деңгейін талдау;
3. сабақ мақсатына сай тәсіл мен әдіс іріктеу;
4. формативті бағалау құралдарын қолдану.

Дәріс маршруты

01

Теориялық негіздер

Андрагогика ұғымы, Ноулз қағидаттары

02

Тәсілдер жүйесі

Коммуникативті, кейс, ойын

03

Деңгей · технология · бағалау

Саралау, аралас оқыту, кері байланыс

04

Практикалық тапсырма

Сабақ фрагментін жобалау

ІБӨЛІМ

Андрагогиканың теориялық негіздері

01 Андрагогика ұғымы мен тарихы

02 Ноулз қағидаты

03 Педагогика мен андрагогиканың
айырмасы

04 Ересек білім алушы профілі

Мемлекеттік тілді үйретудің андрагогикалық тәсілдері

Андрагогика – ересектерді оқыту ғылымы

Андрагогика (грекше «andros» – ересек, «agein» – басқару) – ересектердің үйрену ерекшеліктерін зерттеп, олардың білім алуын ұйымдастырудың қағидаттары мен тәсілдерін әзірлейтін педагогика саласы.

Термин қалай пайда болды

1833 ж. — неміс педагогі Александр Капп «андрагогика» терминін енгізді.

1970 ж. — Малкольм Ноулз ересектерді оқытудың жүйелі теориясын тұжырымдады.

Қазіргі кезде ересектерді қайта даярлау мен біліктілікті арттырудың теориялық негізі.

Мемлекеттік тіл курсынағы мәні

Тыңдаушы нақты мақсатпен келеді: мемлекеттік қызмет, мансап, кәсіби қатынас. Сондықтан оқыту өмірлік тәжірибеге сүйеніп, практикалық міндеттерден басталады.

Оқытушы – үйрену үдерісінің ұйымдастырушысы.

Дереккөз: Knowles M. S. The Adult Learner - [Wikipedia: Andragogy](#)

Мемлекеттік тілді үйретудің андрагогикалық тәсілдері

Андрагогияны анықтауға қатысты көзқарастар

01

Андрагогия

ересектерді оқыту мен тәрбиелеу бұрын қалыптасқан ғылымдармен (әлеуметтану, психология, антропология және т.б.) байланысты зерттеу саласы

02

Практикалық құндылығы жоғары

ересек білім алушылар мен оқытушылардың оқу кезіндегі әрекеттеріне қатысты ұсыныстар жиынтығы

03

Андрология – педагогиканың саласы

өмір бойы оқу мен білім берудің интеграцияланған ғылымының құрамдас бөлігі.

Андрагогика – үздіксіз білім беру жүйесіндегі ересектерді оқытудың теориялық және практикалық мәселелерін олардың ерекшеліктерін (жеке тұлғаның ерекшеліктерін дамыту, өмірлік тәжірибе, мәдени, білім беру және кәсіби қажеттіліктер, өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі жетілдірудің таралуы) ескере отырып зерттейтін сала.

Ноулздың алты қағидаты

01

Неге үйрену керекін білу

Әр тақырыптың кәсіби мәнін түсіндіріңіз. «Бұл маған неге қажет?» сұрағына жауап беріледі.

02

Өзін-өзі басқару

Білім алушы мақсат қоюға, тапсырма таңдауға және бағалауға өзі қатысады.

03

Тәжірибеге сүйену

Өмірлік және кәсіби тәжірибе. Мысалдар тыңдаушылардың жұмыс ортасынан алынады.

04

Үйренуге дайындық

Дайындық міндетпен байланысты. Жауапкершілік тілдік қажеттілікті күшейтеді.

05

Практикалық бағыт

Ережені меңгеруден емес, нақты жағдаятты шешуден бастаңыз. Теория тәжірибеден кейін қорытылады.

06

Ішкі мотивация

Мансап, жеке даму, өзін-өзі қадағалау, ұмтылу

Педагогика мен андрагогиканың айырмашылығы

Критерий	Педагогика (баланы оқыту)	Андрагогика (ересекті оқыту)
Мотивация	Сыртқы — баға, ата-ана талабы	Ішкі — мансап, міндет, жеке мақсат
Тәжірибе	Шектеулі, оқытушыға тәуелді	Бай өрі алуан түрлі — оқу ресурсы
Оқытушы рөлі	Жетекші және бақылаушы	Фасилитатор, серіктес
Мазмұны	Пәндік бағдарлама бойынша	Өмірлік және кәсіби міндеттер бойынша
Бағалау	Мұғалім бағалайды, салыстыруға негізделген	Өзін-өзі бағалау, оқытушымен бірлесе бағалау

Ересек тыңдаушы неге келеді?

Мотивация көздері

Мемлекеттік қызмет талаптары — аттестаттау, біліктілік категориясы

Мансаптық өсу — жаңа лауазым және жауапкершілік

Кәсіби қатынас — ресми хат, баяндама, келіссөз жүргізу

Жеке даму — отбасы және қоғамдық ортада еркін қатынас

Кедергілер

Уақыт тапшылығы — жұмыс пен отбасы арасығындағы үйрену

Қателесуден қорқу — «қазақша қате сөйлеймін» деген күмән

Жағымсыз тәжірибе — бұрынғы оқудағы сәтсіздік

Деңгейдің әртүрлілігі — бір топта А1 де, В1 де болуы мүмкін

Оқытушының іс-әрекеті

1. Қажеттілікті анықтау

Алғашқы сабақта қысқаша сауалнама немесе сұхбат алынады

2. Қатені ресурсқа айналдыру

Талдау арқылы үйрету, мазаққа айналдырмау

3. Жеке траектория

Деңгей мен мақсатқа сай қосымша тапсырмалар

II БӨЛІМ

Тиімді әдістер, сабақта қолдану

Әр тәсілді «қашан, кімге, қалай» деген үш сұрақ арқылы таңдаймыз

01 Тәсілдерді жіктеу мен таңдау

02 Психологиялық кедергілерді жеңу әдістері

03 Кейс, рөлдік ойын, пікірталас

04 Деңгейлеу және аралас оқыту

05 Бағалау және практикалық тапсырма

Тәсілдерді жіктеу және таңдау

01

Бағыттау әдістері

өңгімелесу, пікірталас, кеңес беру, «мойындау» т.б...

02

Ынталандыру әдістері

Мысалдар ттыңдаушылардың өмірінен алынады.

BICS: Ауызекі сөйлеу дағдылары

Бұл айсбергтің көрінетін ұшы — күнделікті ауызекі сөйлеу тілі (6 айдан 2 жылға дейін меңгеріледі).

Тіл үйретуде Камминс ұсынған Айсберг теориясы

Айсберг теориясы

CALP: Академиялық тіл біліктілігі

Бұл су астындағы жасырын бөлік — талдау, синтездеу және абстрактілі ойлау үшін қажет терең тілдік білім (5-7 жылда меңгеріледі).

Ересектерді оқытудағы психологиялық кедергілер

Ересектер көбінесе жаңа білім алуға кедергі келтіретін психологиялық тосқауылдарға тап болады. Оқытушының міндеті — осы кедергілерді жеңуге көмектесетін қауіпсіз орта құру.

- ****Қате жіберуден қорқу:** «Ақымақ болып көрінуден» қорқу, әсіресе топ алдында.
- ****Қалыптасқан стереотиптер:** Бұрынғы тәжірибе жаңа ақпаратты қабылдауға кедергі келтіруі мүмкін.
- ****Жас ерекшелігіне байланысты сенімсіздік:** «Миым бұрынғыдай істемейді» деген ой.
- ****Оқытушыға күмәнмен қарау:** Әсіресе оқытушы жас болса, оның біліктілігіне күмәндану.
- ****Уақыттың жетіспеушілігі:** Жұмысбастылықты сылтауратып, оқудан бас тарту.

III жақ

коммуникациядағы басты бірлік –
субъект-предикаттық қатынас

Here III жақ?

4 модель

Орысша Он образованный. Она образованная.	қазақша Ол білімді.
Марат – учитель. Томирис – учительница Он – студент. Она – студентка.	Марат / Томирис – мұғалім. Ол - студент

Ол (немесе атау тұлғадағы есімдер) + предикаттық зат есім
Ол /Дархан/Айнұр – мұғалім.

Ол (немесе атау тұлғадағы есімдер) + предикаттық сын есім
Ол /Дархан/Айнұр + білімді/ ақылды/алғыр.

Ол (немесе атау тұлғадағы есімдер) + предикаттық қалып етістіктері
Ол /Дархан/Айнұр + отыр/ тұр/ жатыр/ жүр.

Ол (немесе атау тұлғадағы есімдер) + предикаттық модаль сөздер
(қажет, керек, бар, жоқ)
Ол /Дархан/Айнұр + қажет / керек / бар/ жоқ.

Бес тәсіл

01

Коммуникативті тәсіл

сөйлеу қатынасын дамыту басты мақсат болғанда

02

Тапсырмалық оқыту (TBLT)

нақты іс-әрекетті тіл арқылы орындау керек болса

03

Кейс-әдіс

кәсіби жағдаятты талдап, шешім ұсынғанда

04

Рөлдік ойын және пікірталас

еркін пікір білдіру мен дәлелдеу дағдысы керек болса

05

Аралас оқыту

уақыт пен темп икемділігі маңызды болғанда

Таңдау реті

1. Оқу мақсатын тұжырымдау
2. Деңгейді анықтау (A1-C1)
3. Топ құрамын ескеру
4. Уақыт пен ресурсты бағалау

Әдіс мақсатқа бағынады.

Коммуникативті тәсіл

Ережеден емес, қатынастан бастаңыз

Негізгі қағидаттар

1. Мақсат — **қатынас әрекетін орындай алу**: сұрау, түсіндіру, келісу.
2. Төрт дағды кешенді түрде дамиды: **тындау, сөйлеу, оқу, жазу** бір тапсырмада ұштасады.
3. Материал — **аутентикалық**: ресми хат, хабарландыру, өтініш, келісімшарт үзіндісі.
4. Қате — дамудың табиғи кезеңі. Түзету сабақ соңындағы **талдау блогында** жасалады.

Тапсырма циклі (TBLT) — мысалмен

Тапсырма (B1): мекемеге қоңырау шалып, құжат тапсыру күнін және тәртібін нақтылау.

- **Тапсырма алды** — қажетті сөздік пен тіркесімдер дайындығы
- **Орындау** — телефон диалогы, рөлдер ауысады
- **Тілдік талдау** — дұрыс нұсқалар мен қателерді нақтылау
- **Қайта орындау** — сапалырақ екінші нұсқа, және кері байланыс

Кейс, рөлдік ойын, пікірталас

Кейс-өдіс

Қашан: кәсіби шешімді талқылау керек болса.

Қалай: жағдаят → талдау → шешім ұсыну → қорғау.

Мысал: мекемеге жолданған ресми хаттың екі нұсқасын салыстырып, дұрысын таңдау.

Рөлдік ойын

Қашан: қарым-қатынасты қауіпсіз ортада жаттықтырғанда.

Қалай: рөл мен критерий → ойын → талқылау (дебрифинг).

Мысал: «азамат — құқық қорғаушы» рөлдері

Пікірталас

Қашан: дәлелдеу және қарсы пікірді тыңдау дағдысы керек болса.

Қалай: тезис → дәлел → қарсы пікір → қорытынды.

Мысал: «Қызметтің қай саласында мемлекеттік тіл шешуші рөл атқарады?»

Деңгейге қарай тәсіл таңдаңыз

Деңгей	Білім алушы	Оқыту фокусы	Ұсынылатын тәсілдер
A1-A2	Жаңа бастағандар	Күнделікті қатынас, базалық сөздік	Коммуникативті жаттығу, визуалды тіркесім, портфель
B1	Қатынас орнатқандар	Әлеуметтік және қызметтік тақырыптар	Рөлдік ойын, диалог жобалары, тапсырмалар
B2	Кәсіби қатынас жасайтындар	Ресми стиль, іс-қағаздар жүргізу	Кейс-әдіс, TBLT, құжат талдау
C1	Мемлекеттік қызметшілер, мамандар	Ғылыми-көпшілік стиль, дәлелдеу	Пікірталас, зерттеу жобасы, презентация

Деңгейлеу

ҚР мемлекеттік тілді оқытудың типтік бағдарламаларына сүйенеді (A1–C1).

Ішкі саралау

Бір топтың ішінде де жеңілдетілген және күрделендірілген тапсырма дайындаңыз.

Аралас оқыту

Міндет қалай бөлінеді

- Ересек білім алушының дербестігі мен тәжірибесін құрметтеу.
- Мотивация және оқудың практикалық құндылығы
- Тәжірибеге сүйеніп оқыту
- Икемділік және өмірлік қажеттілікке негізделген оқыту.
- Психологиялық қауіпсіздік және қолдау мақсатындағы кері байланыс

- Білім алушының дербестігі және қажеттілікке негізделген оқу
- Проблемаға және өмірлік жағдаятқа бағдарланған оқыту
- Функционалдық және кәсіби бағыттылық
- Үздіксіз білім алу және өзіндік білім жетілдіру.
- Функционалдық және кәсіби бағыттылық

1-кейс. «Мен бала емеспін ғой...»

Жағдаят:

Қазақ тілін үйренуге келген 42 жастағы тыңдаушы сабақта қолданылатын суретті карточкаларға, қимылды ойындарға және қайталау жаттығуларына наразылық білдіреді:

«Мұндай әдістер балабақшадағы балаларға арналған сияқты. Мен ересек адаммын. Маған нақты жұмысымда қолданатын қазақ тілі керек».

Кейс сұрақтары:

1. Оқытушы тыңдаушының наразылығын қалай қабылдауы керек?
2. Ересектерді оқытуда ойын элементтерін қолдануға бола ма?
3. Бұл жағдайда оқыту әдісін қалай өзгертер едіңіз?
4. Ересек адамның әлеуметтік мәртебесі мен өмірлік тәжірибесін оқу үдерісіне қалай енгізуге болады?

2-кейс. «Маған қазақ тілі не үшін керек?»

Жағдаят:

Мемлекеттік мекемеде жұмыс істейтін тыңдаушы қазақ тілі курсына басшылықтың талабымен келген. Оның ішкі мотивациясы төмен:

«Мен бұл курсты өз қалауыммен таңдаған жоқпын. Жұмыс үшін керек болған соң ғана қатысып жүрмін».

Сабақта ол тапсырмаларды орындауға қызықпайды.

Кейс сұрақтары:

1. Оқытушы оның сыртқы мотивациясын ішкі мотивацияға айналдыру үшін не істей алады?
2. Сабақта қандай нақты жағдаяттарды пайдалануға болады?

3-кейс. «Менің тәжірибемді неге пайдаланбайсыз?»

Жағдаят:

55 жастағы тыңдаушы ұзақ жылдар бойы мемлекеттік қызметте жұмыс істеген. Ол қазақ тілін толық меңгермегенімен, кәсіби салада үлкен тәжірибе жинақтаған. Оқытушы сабақта барлық ақпаратты өзі түсіндіріп, тыңдаушылардан дайын тапсырмаларды орындауды ғана талап етеді.

Тыңдаушы:

«Менің жұмыс тәжірибем бар. Сол тәжірибемді қазақ тілінде қолдануға мүмкіндік берсеңіздер екен», – дейді.

Кейс сұрақтары:

1. Ересек адамның өмірлік және кәсіби тәжірибесін сабаққа қалай енгізуге болады?
2. Тыңдаушыны «білім алушы» ғана емес, тәжірибесі бар тұлға ретінде қалай пайдалануға болады?
3. Қандай тапсырма ұсынар едіңіз?

4-кейс. «Уақытым жоқ»

Жағдаят:

35 жастағы тыңдаушының жұмысы өте тығыз, отбасы бар. Аптасына екі рет курсқа келеді, бірақ үй тапсырмасын орындауға уақыты жетпейді.

Оқытушы:

«Үй тапсырмасын орындамасаңыз, тілді меңгере алмайсыз», – дейді.

Тыңдаушы келесі сабаққа келмей қояды.

Кейс сұрақтары:

Ересек адамның уақыт тапшылығын ескере отырып, оқу үдерісін қалай ұйымдастыруға болады?

Үй тапсырмасын қандай форматқа өзгертер едіңіз?

5-кейс. «Қате айтудан қорқамын»

Жағдаят:

60 жастағы тыңдаушы қазақ тілін түсінеді, бірақ сөйлеуге ұялады.

Сабақта ол ешқашан бірінші болып жауап бермейді. Қате айтып қалудан қорқады:

«Жасым үлкен. Қате сөйлесем, ұят болады».

Кейс сұрақтары:

1. Бұл жағдайда негізгі проблема тілдік білімнің аздығы ма, әлде психологиялық кедергі ме?
2. Оқытушы қауіпсіз тілдік орта қалыптастыру үшін не істей алады?
3. Қателерді түзетудің қандай тәсілі ересек адамға тиімді?

6-кейс. «Мен өзім таңдағым келеді»

Жағдаят:

Курс бағдарламасында «Отбасы», «Менің күнім», «Менің қалам» сияқты жалпы тақырыптар бар.

Ал топтағы тыңдаушылардың көпшілігі:

- дәрігер;
- мұғалім;
- заңгер;
- кәсіпкер;
- мемлекеттік қызметші.

Олар кәсіби ортада қазақша сөйлесуге көбірек мұқтаж.

Кейс сұрақтары:

Ересек тыңдаушылардың оқу мазмұнын таңдауға қатысуына мүмкіндік беру керек пе?

Оқытушы дайын бағдарламаны сақтай отырып, тыңдаушылардың қажеттілігін қалай ескере алады?

7-кейс. «Ережені білемін, өмірде қолдана алмаймын»

Жағдаят:

Тыңдаушы септік жалғауларын, шақтарды, жіктік жалғауларын жақсы біледі. Тесттен 90–95% нәтиже көрсетеді.

Бірақ жұмыста:

«Құжатты сізге жіберемін»

«Осы мәселе бойынша пікіріңіз қандай?»

«Жиналыс сағат нешеде басталады?» сияқты қарапайым коммуникативтік жағдаяттарда қиналады.

Кейс сұрақтары:

Оқытушы оның оқу нәтижесін қалай қайта қарауы керек?
Грамматикалық білімді нақты әрекетке айналдыру үшін қандай тапсырмалар ұсынар едіңіз?

8-кейс. «Менің кәсіби тілім қайда?»

Жағдаят:

Мемлекеттік қызметкерлерге арналған қазақ тілі курсының бағдарламасында грамматикалық тақырыптар көп.

Бірақ тыңдаушылар:

- ресми хат жаза алмайды;
- жиналыста баяндама жасай алмайды;
- телефон арқылы ресми сөйлесе алмайды;
- азаматтың өтінішіне қазақша жауап беруге қиналады.

Кейс сұрақтары:

Курс мазмұнын қалай қайта құрар едіңіз?

Грамматика мен кәсіби коммуникация арасындағы тепе-теңдікті қалай сақтауға болады?

9-кейс. «Бәріміздің мақсатымыз әртүрлі»

Жағдаят:

Бір топта 10 тыңдаушы бар. Олардың мақсаттары әртүрлі:

- бірі қазақша еркін сөйлегісі келеді;
- бірі қызмет бабында қазақ тілін қолданғысы келеді;
- бірі құжат жазуды үйренгісі келеді;
- бірі мемлекеттік тілде емтихан тапсыруға дайындалады;
- бірі отбасында қазақша сөйлегісі келеді.

Кейс сұрақтары:

Бір бағдарламада осындай әртүрлі мақсаттарды қалай біріктіруге болады?

Тыңдаушылардың жеке оқу мақсатын анықтатудың қандай әдісін қолданар едіңіз?

Практикалық тапсырма:

Әр оқытушы өзінің курсына арналған: «Менің қазақ тілін үйренудегі мақсатым»

атты қысқа диагностикалық сауалнама өзірлесін.

10-кейс. «Курсты бітірдім. Бірақ қазақша сөйлемеймін»

Жағдаят:

Тыңдаушы 6 айлық қазақ тілі курсын аяқтады. Сертификаты бар. Тесттен жақсы нәтиже көрсетті. Бірақ курс аяқталғаннан кейін қазақ тілін күнделікті өмірінде қолданбайды.

Ол: «Курста бәрін жақсы түсіндім. Бірақ қазір қайтадан орысша сөйлей бастадым», – дейді.

Кейс сұрақтары:

1. Бұл курстың нәтижесін табысты деп есептеуге бола ма?
2. Тіл үйрету курсы аяқталғаннан кейін тілдік ортаны қалай сақтауға болады?
3. Оқытушы тыңдаушыны «курс аяқталды» деген нүктеден «тілді өмір бойы қолдану» кезеңіне қалай алып өтеді?

Талқылау үшін ұсыныс:

Тыңдаушылар «Қазақ тілін курстан кейін де қолданудың 10 жолын» өзірлейді.

Формативті бағалау

Формативті құралдар

1. Критериалды кері байланыс — нақты ескерту мен ұсыныс
2. Өзін-өзі бағалау парақшасы — «бүгін мен не істей алдым»
3. Қатарластар пікірі — жұптық тексеру ортақ критерий бойынша
4. Тілдік портфолио — жазбалар, аудиолар және даму дәлелі
5. Прогресс-дневник — апта сайынғы қысқа рефлексия

Тиімді кері байланыстың үш талабы

Нақты — қай сөз, қай тіркесім дұрыс емес айқын көрсетіледі.

Уақтылы — тапсырма орындалған сәтте беріледі.

Дамытушы — келесі нақты қадамды көрсетеді.

Рубрика мысалы (сөйлеу тапсырмасы)

Критерий	Не тексеріледі
Сөздік қор	Тақырыптық тіркесімдер қолданылды ма
Грамматика	Мағынаға әсер ететін қате бар ма
Тапсырма	Қатынас мақсаты орындалды ма

В1 тобына арналған «Ресми кездесу» фрагментін жобалаңыз

Кіріс деректері

- Топ — 12 мемлекеттік қызметкер, деңгейі В1
- Тақырып — ресми кездесу жүргізу
- Ұзақтық — 25-30 минуттық фрагмент
- Шарт — білім алушылардың уақыты белсенді әрекетте

Не дайындау керек

- Сабақ мақсаты
- Қызметтер реті (3-4 кезең)
- Таңдалған тәсіл + қысқа негіздеме
- Кері байланыс формасы

Дайын жұмысты тексеру критерийлері

1. Мақсат өлшенеді

«Біледі» емес, «істей алады» деп тұжырымдалған

2. Кемінде бір андрагогикалық тәсіл таңдалып, таңдау негізделген

3. Білім алушы белсенділігі уақыттың жартысынан астамын құрайды

4. Формативті кері байланыс нақты көзделген: кім, қашан, қалай

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ: МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДАН ЕРЕСЕКТЕР КУРСЫНА ДЕЙІН

Ермекова Тыныштық Нұрдаулетқызы

*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің профессоры,
филология ғылымдарының докторы*

Қазақ тілін оқыту жүйесінің тиімділігі жеке бір білім беру сатысының нәтижесімен ғана өлшенбейді. Тілдік даму мектепке дейінгі кезеңнен басталып, бастауыш және орта мектепте жалғасып, колледж бен университетте күрделеніп, ересектерге арналған тілдік курстарда өмірлік және кәсіби қажеттілікпен ұштасатын үздіксіз үдеріс ретінде қарастырылуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда сабақтастық – білім мазмұнын бір деңгейден екіншісіне механикалық түрде қайталау емес, білім алушының бұрын қалыптасқан тілдік білімі мен дағдыларын жаңа деңгейдегі күрделірек коммуникативтік және танымдық міндеттермен табиғи түрде байланыстыру қағидаты.

Сабақтастықтың өзектілігі тіл үйренудің нәтижесін «қанша ереже меңгерілді?» деген өлшеммен емес, «тілдік тәжірибе жаңа деңгейде қалай дамыды және нақты өмірде қалай қолданылды?» деген сұрақпен бағалаудан туындайды. Әр кезең келесі кезеңнің тілдік, коммуникативтік және танымдық негізін қалыптастыруы тиіс. Сондықтан тіл үйретудің біртұтас логикасын тәжірибе → білім → дағды → коммуникация → өмірлік және кәсіби қолдану тізбегімен түсіндіруге болады. Мұнда негізгі мақсат тілдік білімді тілдік әрекетке, ал тілдік әрекетті тұрақты коммуникативтік құзыретке айналдыру.

Мәселенің маңызын мемлекеттік тілді ұзақ жылдар бойы оқыған азаматтардың бір бөлігінің қазақ тілін өмірлік және кәсіби ортада толыққанды қолдануда қиналуынан да көруге болады. Мұндай жағдайда мәселе тек сағат санына немесе жекелеген грамматикалық тақырыптарға тірелмейді. Негізгі мәселе – білім беру сатылары арасында мазмұндық, дағдылық, әдістемелік және нәтижелік сабақтастықтың қаншалықты сақталғанында. Егер әр жаңа кезең бұрынғы білімді анықтамай қайтадан бастапқы тақырыптарға оралса, оқыту дамытушы сипатынан айырылып, қайталау үдерісіне айналады.

Сабақтастық ұғымының өзегінде бұрынғы тәжірибені жаңа деңгейде дамыту идеясы жатыр. Білім алушы мектепке дейінгі кезеңде қазақ тілін естіп, қарапайым сөздер мен құрылымдарды түсіне бастайды; бастауышта осы тәжірибе сауаттылықпен және төрт дағдының бастапқы үлгілерімен толықтырылады; орта мектепте тілдік жүйе, мәтін және коммуникативтік әрекет күрделенеді; колледжде кәсіби қатынасқа бағыт алынады; университетте академиялық және кәсіби дискурс күшейеді; ересектер курсына өмірлік және қызметтік міндеттер бірінші орынға шығады. Осы сатылардың әрқайсысы алдыңғы нәтижеге сүйеніп құрылса ғана тілдік даму үзіліссіз жүреді.

Сабақтастықтың негізгі сұрағы – алдыңғы деңгейде қалыптасқан тілдік тәжірибе келесі деңгейде қалай дамиды? Бұл сұрақ оқу бағдарламасының

мазмұнын, тапсырма күрделілігін, тілдік әрекет түрлерін және бағалау нәтижесін қайта қарауды талап етеді. Мысалы, «өтініш айту» интенциясы мектепке дейінгі жаста «Маған беріңізші» түрінде көрінуі мүмкін. Бастауышта бұл құрылым нақты нысанмен толықтырылады: «Маған кітап беріңізші». Студент деңгейінде өтініш оқу үдерісіндегі түсіндіруді сұрау, ал ересек кезеңде мемлекеттік мекемеде ақпарат алу немесе қызметтік өтініш білдіру қызметін атқарады. Коммуникативтік интенция сақталғанымен, жағдаят, тілдік күрделілік және әлеуметтік жауапкершілік деңгейі біртіндеп өседі.

Осыдан сабақтастықтың қайталауға емес, спиральды дамуға негізделуі керектігі көрінеді. Бір тілдік құрылым жаңа контексте, жаңа мақсатпен және күрделірек әрекетпен қайта кездесуі мүмкін. Мұндай қайталану механикалық емес, функционалдық сипатта болады. Білім алушы бұрын білетін тілдік бірлікті жаңа жағдайда қолдану арқылы оны белсенді репертуарына енгізеді. Сондықтан сабақтастықтың шынайы көрсеткіші – бұрынғы білімнің жаңа міндетті орындауға қызмет етуі.

Қазақ тілін оқыту жүйесінде түсіну, қабылдау, қайталау, қолдану, қарым-қатынас, өздігінен сөйлеу және кәсіби коммуникация өзара байланысты кезеңдер ретінде қарастырылуы тиіс. Алғашқы сатыларда білім алушы тілдік материалды естіп, үлгі бойынша қайталап, қарапайым жағдаяттарда қолданса, жоғарылаған сайын сол материалды дербес таңдап, ойын жүйелі жеткізуге, кәсіби міндеттерді орындауға көшеді. Бұл бағыт тілдік білімнен әрекетке өтуді қамтамасыз етеді.

Тілдік білімнің құрамына ережені білу, сөз мағынасын тану, грамматикалық форманы ажырату сияқты компоненттер кіреді. Бірақ бұл білім өздігінен коммуникативтік құзыретке тең емес. Тілдік әрекет сұрақ қою, жауап беру, пікір білдіру, өтініш жасау, ақпарат алу немесе беру, мәселені шешу сияқты нақты әрекеттерден көрінеді. Сондықтан білім → дағды → әрекет → коммуникативтік құзырет формуласы оқу нәтижесін түсіндірудің маңызды үлгісі бола алады.

Практикада грамматиканы жақсы білетін, бірақ сөйлеген кезде қиналатын тыңдаушылар жиі кездеседі. Мұндай жағдайда мәселені тағы бір ережені түсіндіру арқылы шешу нәтиже бермеуі мүмкін. Оқытушы қиындықтың сипатын анықтап, тілдік үлгі ұсынады, жұптық диалог ұйымдастырады, өмірлік жағдаят береді, тыңдаушыға қайта сөйлеуге мүмкіндік жасайды және соңында рефлексия жүргізеді. Яғни сөйлеудегі қиындық мақсатты тілдік әрекет арқылы жеңіледі. Бұл қағида білім мен әрекет арасындағы алшақтықты қысқартуға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан қарағанда оқу бағдарламасының соңғы нәтижесі меңгерілген тақырыптардың санымен емес, орындалатын әрекеттермен сипатталуы керек. Мысалы, «30 грамматикалық тақырыпты меңгерді» деген көрсеткіштің орнына «тыңдаушы қызметтік хат жаза алады», «жиналыста пікір білдіре алады», «мемлекеттік мекемеде қажетті ақпаратты сұрай алады», «өз кәсіби саласы бойынша ұсынысын негіздей алады» деген әрекеттік нәтижелер маңызды. Бұл тәсіл тілдік білімнің өмірлік құндылығын күшейтеді.

Қазақ тілін оқытудағы сабақтастықты төрт өзара байланысты бағыт арқылы жүйелеуге болады. Біріншісі – мазмұндық сабақтастық. Оның мәні алдыңғы деңгейде қалыптасқан білімге сүйеніп, жаңа мазмұнды біртіндеп күрделендіруде. Егер жоғары оқу орнын бітірген ересек тыңдаушы курсқа келгенде қайтадан «Сәлемдесу», «Менің отбасым», «Менің мамандығым» сияқты бастапқы тақырыптарды дәл бұрынғы үлгіде оқыса, сабақтастық бұзылады. Мұндай жағдайда алдымен диагностика жүргізіліп, бұрынғы білім анықталуы, содан кейін мазмұн қайталау емес, дамыту логикасымен құрылуы тиіс.

Екіншісі – дағды сабақтастығы. Тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым бір деңгейде аяқталып қалмайды; әр келесі сатыда жаңа коммуникативтік жағдаят арқылы тереңдейді. Бастауыштағы қысқа мәтінді түсіну орта мектепте ақпаратты талдауға, колледжде кәсіби мәтінді қолдануға, университетте академиялық мәтінді интерпретациялауға, ересектер курсына қызметтік құжатпен әрекет етуге ұласуы мүмкін. Дағдының атауы бір болғанымен, оның когнитивтік және коммуникативтік жүктемесі өзгереді.

Үшіншісі – әдістемелік сабақтастық. Әдіс жас ерекшелігі мен білім деңгейіне байланысты өзгергенімен, оқытудың жалпы мақсаты мен логикасы сақталады. Мектепке дейінгі кезеңде ойын тілдік әрекетке апарса, мектепте жаттығу коммуникативтік тапсырмаға айналады. Университетте проблема талдау мен пікірталасқа әкеледі. Ересектер курсына жағдаят, кейс, рөлдік ойын және нақты коммуникация басым болады. Әдістер әртүрлі болғанымен, барлығы білім алушыны белсенді тілдік әрекетке шығаруы тиіс.

Төртіншісі – нәтиже сабақтастығы. Әр білім беру сатысының соңында білім алушының қандай тілдік құзыретке ие болуы керектігі анық көрсетіліп, ол келесі деңгейдің бастапқы нүктесімен сәйкес келуі қажет. Егер бір деңгейдің соңғы нәтижесі келесі деңгейдің кіріс диагностикасында мүлде ескерілмесе, оқу үдерісі үзіледі. Сондықтан бағдарламалар арасындағы сабақтастық дескрипторлар, тілдік әрекеттер және коммуникативтік міндеттер арқылы көрінуі керек.

Мектепке дейінгі ұйымдағы негізгі міндет – қазақ тілін есту, түсіну және қарым-қатынас құралы ретінде қабылдау. Бұл кезеңде тыңдалым мен айтылым жетекші орын алады. Бала тілдің дыбыстық бейнесіне үйренеді, қарапайым сөздер мен сөйлем үлгілерін меңгереді, жағдаятқа сай қысқа жауап береді. Мұнда бастысы грамматикалық түсініктерді жүйелеу емес, тілге табиғи қатынас қалыптастыру.

Бастауыш мектепте бастапқы тілдік сауаттылық қалыптасып, тыңдалым мен айтылымға оқылым және жазылым қосылады. Білім алушы сөз бен сөйлемді тек естіп қана қоймай, оқып, жазып, қарапайым мәтін құрастырады. Орта мектепте барлық тілдік әрекет бірлікте дамып, тілдік жүйені меңгеру мен коммуникативтік құзырет қатар жүруі қажет. Бұл кезеңде мәтіннің құрылымын түсіну, ойды жүйелеу, пікір білдіру және сауатты жазу дағдылары тереңдейді.

Колледжде кәсіби коммуникацияға өту маңызды. Мамандыққа байланысты терминдер, қызметтік диалог, кәсіби жазылым, құжатпен жұмыс тілдік мазмұнның өзегіне айналады. Университетте академиялық және кәсіби тіл күшейеді: академиялық оқылым, жазылым, пікірталас, аргументация, дерекпен жұмыс, ғылыми және кәсіби мәтін құрастыру сияқты әрекеттер қалыптасады. Ересектер курсына оқыту нақты өмірлік және кәсіби қажеттілікке бағынады. Мұнда функционалдық коммуникация – мемлекеттік мекемеде сұрақ қою, ресми хат жазу, жиналыста пікір білдіру, қызметтік ақпарат беру сияқты нақты міндеттер – бірінші орынға шығады.

Осы жүйе сабақтастықты тек жас кезеңдерінің тізбегі емес, тілдік әрекеттің күрделену траекториясы ретінде түсіндіреді. Есту мен түсінуден басталған тілдік тәжірибе біртіндеп сауаттылыққа, мәтіндік құзыретке, кәсіби және академиялық коммуникацияға, кейін өмірлік дербес қолдануға ұласады. Сондықтан әр кезең өз мақсатын орындаумен қатар, келесі кезеңге дайындық қызметін де атқарады.

Үздіксіз жүйенің әр сатысында коммуникативтік бағыттылық, жүйелілік пен бірізділік, қолжетімділік және деңгейге сәйкестік, белсенді әрекет арқылы оқыту, тілдік білімді практикада қолдану, жеке тәжірибе мен қажеттілікті ескеру, рефлексия және өзіндік бақылау сияқты ортақ қағидаттар сақталуы қажет. Бұл қағидаттар жас пен деңгейге қарай түрлі әдіспен іске асқанымен, оқыту логикасының тұтастығын қамтамасыз етеді.

Коммуникативтік қағидаттың негізгі сұрағы: «Тыңдаушы бұл тілдік материалды қай жерде және не үшін қолданады?» Бұл сұрақ грамматикалық форманы өз алдына мақсат етпей, оның қызметін анықтауға мүмкіндік береді. Бір ғана өтініш мағынасы баланың ойын жағдаятында, оқушының оқу үдерісінде, студенттің академиялық қарым-қатынасында және ересектің мемлекеттік мекемедегі коммуникациясында әртүрлі іске асады. Осылайша тілдік материал нақты әлеуметтік функциямен байланысады.

Коммуникативтік бағыттылық тілдік білім мен шынайы қарым-қатынас арасындағы алшақтықты азайтады. Мектепте жоғары баға алған тыңдаушы табиғи тілдік ортаға түскенде ауызекі тіркестерді, қысқарған сөздерді немесе жергілікті сөйленіс ерекшеліктерін түсінбеуі мүмкін. Бұл нормативтік тіл мен табиғи коммуникацияны қарсы қою керек дегенді білдірмейді. Керісінше, әдеби тіл нормасын сақтай отырып, тілдік вариативтілікті, ауызекі қатынастың табиғи ерекшеліктерін таныстыру қажет. Мұндай тәжірибе білім алушының тілдік бейімделгіштігін арттырады.

Ересектер курсы қазақ тілін оқытудың үздіксіз жүйесіндегі соңғы буындардың бірі болғандықтан, оған келген адамның бұрынғы тілдік тәжірибесін жоққа шығармай, соны жаңа деңгейге көтеру маңызды. «Сіз қазақ тілін білмейсіз» деген ұстанымның орнына «Сіздегі тілдік тәжірибені жаңа деңгейге көтереміз» деген тәсіл тиімді. Ересек адам мектепте, университетте, жұмыста немесе тұрмыстық ортада белгілі бір көлемде тілдік тәжірибе жинақтаған болуы мүмкін. Оқыту осы қорды анықтап, оны кәсіби және өмірлік міндетке бағыттауы тиіс.

Ересектер курстарында сағат санының және ұйымдастырушылық үлгілердің өңірлер бойынша әртүрлі болуы сабақтастықты бірыңғай әдістемелік өлшем арқылы қамтамасыз етудің маңызын көрсетеді. Кейбір орталықтарда 42 немесе 72 сағат, басқаларында 100, 120 немесе 150 сағат көлеміндегі курстар ұйымдастырылады. Сағат көлемі әртүрлі болғанымен, нәтиже логикасы ортақ болуы қажет: курс соңында тыңдаушының қандай әрекет орындай алатыны нақты белгіленуі тиіс. Уақыт мөлшері нәтиже көрсеткішін алмастырмауы керек.

Ересек тыңдаушылардың тіл үйренуіне уақыт тапшылығы, тиімді оқу құралдарының жетіспеуі, тілдің күрделілігін сезіну, коммуникациялық ортаның аздығы және қаржылық мүмкіндіктің шектеулілігі сияқты кедергілер әсер етеді. Мұндай жағдайда курс мазмұны тыңдаушының нақты қажеттілігіне жақын болып, сабақтағы әр әрекеттің практикалық құндылығы көрінуі қажет. Қызметтік хат жазуға, жиналыста сөйлеуге немесе кәсіби сұрақ қоюға мұқтаж адамға тек тұрмыстық тақырыптарды қайталау мотивацияны төмендетеді.

Ересек тыңдаушының мәтінді жақсы түсініп, жаңалықтарды тыңдай алғанымен, жұмыс орнында сөйлеуге қиналуы білімнен әрекетке көшу кезеңінің толық қалыптаспағанын көрсетеді. Мұндай жағдайда бір сабақта жұптық диалог, жағдаяттық сұрақ-жауап, бір ойды бірнеше рет қайта құру сияқты тапсырмалар арқылы продуктивті дағдыны белсендіруге болады. Тыңдаушыға алдымен тілдік тірек беріліп, кейін сол тірек азайтылып, ақырында өздігінен сөйлеуге мүмкіндік жасалады.

«Неге қайтадан бастаймыз?» деген сұрақ сабақтастықтың мазмұндық қағидатының бұзылуын көрсетеді. Мұнда диагностика негізгі құрал болуы керек. Тыңдаушының бұрынғы білімі анықталмайынша, жаңа курс мазмұнын дәл деңгейге сәйкестендіру мүмкін емес. Диагностика тек тестпен шектелмей, тыңдалым, қысқа сөйлесім, шағын жазылым және жағдаяттық тапсырмалар арқылы жүргізілгені жөн. Нәтижесінде қайталау емес, дамыту басымдығы сақталады.

Бір топта бірнеше деңгейдің болуы саралап оқытуды қажет етеді. Барлығына бірдей тапсырма беру кейбір тыңдаушы үшін тым жеңіл, басқасы үшін тым қиын болуы мүмкін. Сондықтан бір ортақ мақсатқа әртүрлі күрделіліктегі тапсырмалар ұсынылады. Мысалы, бір топ кәсіби мәтіндегі негізгі ақпаратты табады, екінші топ оны қысқаша түсіндіреді, үшінші топ автор позициясын талдайды, төртінші топ сол мәселе бойынша жазбаша ұсыныс әзірлейді. Мұнда мақсат ортақ, бірақ әрекет деңгейге қарай өзгереді.

Қызметтік хат жазу, жиналыста пікір білдіру, басшыға ұсыныс айту сияқты кәсіби әрекеттерде қиналатын тыңдаушылар үшін жалпы тілден кәсіби коммуникацияға көшу қажет. Бұл сабақтастықтың жоғары сатыдағы табиғи жалғасы. Курс мазмұнында ресми тіл, құжат үлгілері, кәсіби жағдаят, пікірталас, ұсыныс пен дәлелдеу құрылымдары қамтылғанда ғана ересектер курсы бұрынғы тілдік білімді нақты жұмыс тәжірибесіне енгізе алады.

Қате айтудан қорқу да тілдік әрекетті тежейтін фактор. Мұнда қауіпсіз тілдік орта қалыптастыру, қателесуге мүмкіндік беру және сөйлеу

белсенділігін қолдау маңызды. Ересек адамның қатесі оның беделіне нұқсан келтіретін құбылыс ретінде емес, дамудың табиғи кезеңі ретінде қабылдануы тиіс. Мұндай психологиялық қолдау сабақтастықтың тұлғалық аспектісін күшейтеді: бұрынғы жағымсыз тәжірибе жаңа оқу кезеңінің кедергісіне айнамайды.

Қазіргі тіл үйрету үдерісінде жасанды интеллект құралдарының пайда болуы сабақтастыққа жаңа талаптар қойып отыр. Тыңдаушы дайын мәтінді өте сауатты құрастырып тапсыруы мүмкін, бірақ оның мазмұнын өз сөзімен түсіндіре алмаса, нәтиже тілдік құзыретті емес, құралды қолдану қабілетін ғана көрсетеді. Сондықтан жасанды интеллектіні толық тыйым салудан гөрі, оны тіл үйренуге арналған құрал ретінде саналы пайдалану маңызды. «Ұсынған мәтінді өз сөзіңмен қайта айт», «қателерін тап», «екі нұсқаны салыстыр», «өз тәжірибеңмен толықтыр» сияқты тапсырмалар білім алушыны дайын жауаптан белсенді тілдік әрекетке көшіреді.

Технологиялық сабақтастықтың негізгі шарты – құралдың оқыту мақсатына қызмет етуі. Егер жасанды интеллект білім алушының орнына барлық өнімді жасап берсе, тілдік әрекет үзіледі. Ал егер ол салыстыру, редакциялау, түсіндіру, қайта құру, өз тәжірибесімен байланыстыру сияқты әрекеттерге түрткі болса, тілдік дамуды қолдайды. Демек, жаңа технология да білім → дағды → әрекет → коммуникация логикасына бағынуы қажет.

Сабақтастықты тек оқу бағдарламаларының тақырыптық сәйкестігі арқылы бағалау жеткіліксіз. Негізгі өлшем – білім алушының алдыңғы деңгейде қалыптасқан құзыретін келесі сатыда қаншалықты дербес және күрделірек жағдайда қолдана алатыны. Сондықтан нәтиже бақылауы «нені оқыды?» деген сұрақпен шектелмей, «нені істей алады?» деген әрекеттік көрсеткіштерге сүйенуі тиіс. Мектепке дейінгі кезеңде бұл қарапайым өтініш пен жауап болса, мектепте ақпаратты түсіну және мәтін құрастыруға, колледжде кәсіби тілдік әрекетке, университетте академиялық пікірталас пен жазылымға, ересектер курсына нақты өмірлік немесе қызметтік міндетті орындауға ұласуы қажет.

Мұндай бағалауда тілдік білім мен коммуникативтік әрекет қатар қарастырылады. Грамматикалық форманы дұрыс тану маңызды, бірақ ол нақты сөйлеу немесе жазу міндетін орындауға қызмет еткенде ғана толық нәтиже береді. Мысалы, ересек тыңдаушы телефон арқылы әріптесімен сөйлескенде сұрақты дұрыс құрап, қажетті ақпаратты нақтылап, жауапқа сәйкес әрекет ете алса, бұл коммуникативтік құзыреттің көрінісі. Сол сияқты ресми хат жазуда мәтіннің мақсаты, адресаты, мазмұнның қисындылығы және тілдік дәлдігі бірге бағалануы керек. Мұндай тәсіл тест нәтижесі мен шынайы тілдік қолданым арасындағы алшақтықты азайтады.

Сабақтастықты бағалаудың тағы бір маңызды тетігі – кіріс және шығыс диагностикасының өзара байланысы. Әр деңгейдің басында білім алушының бұрынғы тәжірибесі анықталып, курс соңында сол тәжірибенің қандай жаңа әрекетке ұласқаны салыстырылады. Егер тыңдаушы курсқа келгенде тек дайын үлгімен сөйлесе алса, соңында кәсіби жағдаятта дербес пікір білдіріп,

сұрақ қойып, жауап бере алуы ілгерілеудің нақты белгісі болады. Осы салыстыру білім алушыға да өзінің өсуін көруге мүмкіндік береді және рефлексияны күшейтеді.

Сондықтан сабақтастықты қамтамасыз ететін бағалау жүйесі үш деңгейлі болуы мүмкін: біріншісі – тілдік құралды тану және дұрыс қолдану; екіншісі – сол құрал арқылы коммуникативтік міндетті орындау; үшіншісі – жаңа жағдаятта дербес әрекет ету. Үшінші деңгейге жеткенде білім алушы бұрынғы білімін жай қайталамайды, оны өзгерген контекстке бейімдеп қолданады. Бұл – үздіксіз тілдік дамудың ең маңызды көрсеткіші және білім беру сатылары арасындағы сабақтастықтың нақты нәтижесі.

Қазақ тілін оқытудағы сабақтастық – бұрынғы тәжірибені жаңа деңгейде дамытуға негізделген үздіксіз әдістемелік жүйе. Оның негізгі логикасы білім → дағды → тілдік әрекет → коммуникация → өмірлік және кәсіби қолдану тізбегі арқылы көрінеді. Бұл жүйеде әр білім беру сатысы алдыңғы кезеңнің нәтижесін қабылдап, оны күрделірек коммуникативтік және танымдық міндетпен дамытады.

Сабақтастықтың тиімді болуы үшін мазмұндық, дағдылық, әдістемелік және нәтижелік байланыстар бір мезгілде сақталуы тиіс. Бұрынғы білімді ескермей қайта бастау, грамматикалық білімді әрекетке көшірмеу, барлық деңгейге бірдей тапсырма беру, ересек тыңдаушының кәсіби қажеттілігін назардан тыс қалдыру – үздіксіз тілдік дамуды әлсірететін факторлар. Сондықтан диагностика, саралап оқыту, коммуникативтік тапсырмалар, кәсіби жағдаяттар және әрекеттік бағалау жүйенің негізгі тетіктері болуы керек.

Қазақ тілін оқытудағы сабақтастықтың түпкі мақсаты – белгілі бір грамматикалық нормаларды білетін адамды ғана емес, қазақ тілінде еркін ойлайтын, сауатты сөйлейтін, мәдени контексті түсінетін, кәсіби ортада тиімді коммуникация жасай алатын және тілді өмір бойы дамытуға дайын тілдік тұлғаны қалыптастыру. Осындай нәтиже болғанда ғана мектепке дейінгі кезеңнен ересектер курсына дейінгі ұзақ оқу жолы біртұтас жүйеге айналады.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ

Мектепке дейінгі ұйымдардан ересектерге арналған тілдік курстарға дейін

Негізгі идея

Қазақ тілін оқыту – тілдік дамудың үздіксіз жүйесі.

Мектепке
дейінгі

Бастауыш
мектеп

Орта
мектеп

Колледж

Университет

Ересектер
курсы

Сабақтастық дегеніміз – білім мазмұнының бір сатыдан екіншісіне жай ғана қайталанып берілуі емес, білім алушының бұрын қалыптасқан тілдік білімі мен дағдыларын жаңа деңгейдегі күрделірек міндеттермен табиғи түрде ұштастыру.

Сабақтастық неліктен маңызды?

Әр кезең келесі кезеңнің тілдік, коммуникативтік және танымдық негізін қалыптастырады.

Тәжірибе

Білім

Дағды

Коммуникация

Өмірде /
кәсіби
қолдану

Басты сұрақ

Алдыңғы деңгейде қалыптасқан тілдік тәжірибе келесі деңгейде қалай дамиды?

Сабақтастық дегеніміз не?

2011-2020 Мемлекеттік
бағдарлама

2017 жылы – 80%,
2020 жылы – 90%

2023-2029 Мемлекеттік ТД
тұжырымдама

2023 ж. – 81 %,
2024 ж. – 81,5 %,
2025 ж. – 82 %,
2026 ж. – 82,5 %,
2027 ж. – 83 %,
2028 ж. – 83,5 %,
2029 ж. – 84 %.

Соңғы Ұлттық санақ

Барлығы – 17 млн 194 мың 712 :
13 млн 768 мың 406 біледі ;

меңгермеген 3 426 306 адамның
ішінде 5-19 жас аралығында-
ғылардың саны – 671001

Сұрақ

Барлығы 15 жыл үздіксіз оқытылатын түлектердің мемлекеттік тілді өз дәрежесінде білмей шығуының себебі неде?

Тіл үйретудің біртұтас логикасы

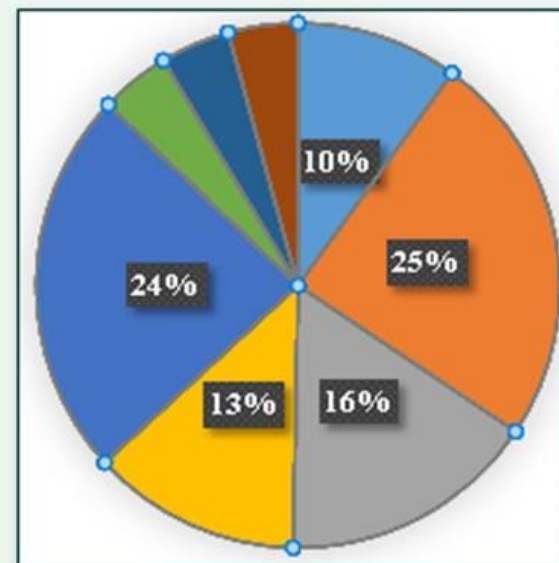

Негізгі мақсат

Тілдік білімнен → тілдік әрекетке

Не кедергі?

- уақыт тапшылығы -25 %;
- тиімді оқу құралдарының жоқтығы -24 %;
- қазақ тілінің күрделілігі - 16 %;
- коммуникациялық ортаның жоқтығы - 13 %;
- тіл үйрену үшін қаражаттың жеткіліксіздігі - 10 %, т.т.

Барлық деңгейге ортақ 7 қағидат

- Коммуникативтік бағыттылық
- Жүйелілік және бірізділік
- Қолжетімділік және деңгейге сәйкестік
- Белсенді әрекет арқылы оқыту
- Тілдік білімді практикада қолдану
- Жеке тәжірибе мен қажеттілікті ескеру
- Рефлексия және өзіндік бақылау

Қазақ тілін оқытудың екі-ақ жүйесі :

1. Қазақ тілінің коммуникативтік курсы. Бұны мектепке дейінгі тәрбие беретін мекемелерден бастап, бастауыш мектеп, орта мектеп, ЖОО-ның қазақ бөлімдері (төменгі курс)
2. Қазақ тілінің ғылыми академиялық курсы. Бұны бірінші кезекте филология, педагогика мамандықтары және жоғары оқу орындарындағы қазақ бөліміндегі барлық білім бағдарламалары

Коммуникативтік қағидат

«Тыңдаушы бұл тілдік материалды қай жерде және не үшін қолданады?»

Бала

«Маған беріңізші»

Оқушы

«Маған кітап беріңізші»

Студент

Оқытушыдан түсіндіруді сұрайды

Ересек

Мемлекеттік мекемеде сұрақ қояды

Ересектер курсы

Басқармасы да, орталығы да бар өңірлер	1. Ақтөбе облысының тілдерді дамыту басқармасы ММ жанындағы «Тілдерді оқыту орталығы» КММ 2. Қарағанды облысының тілдерді дамыту жөніндегі басқармасы жанындағы «Ресурстық тіл орталығы» КММ 3. Жамбыл облысы әкімдігінің тілдерді дамыту басқармасының «Тілдерді оқыту орталығы» МКҚК 4. Алматы облысының тілдерді дамыту жөніндегі басқармасы
Басқармасы жоқ, орталығы бар өңірлер	1. Астана қаласы тілдерді оқытудың «Руханият» орталығы КММ 2. Шымкент қаласының мәдениет, тілдерді дамыту және архивтер басқармасының «Шымкент қалалық тілдерді оқыту әдістемелік орталығы» КММ 3. «Ақмола облыстық оқыту-әдістемелік орталығы» КММ 4. Қостанай облысы «Тілдарын» оқыту орталығы 5. «Қызылорда облысының тілдерді оқыту орталығы» КММ 6. Түркістан қаласы, "Тілдерді оқыту және дамыту орталығы" КММ 7. «Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің мәдениет, тілдерді дамыту, архив ісі басқармасы» КММ «Тілдерді оқыту орталығы» КММ 8. «Шығыс Қазақстан лингвистикалық орталығы» КММ 9. Батыс Қазақстан облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы 10. Атырау облысы әкімі аппаратының «Мемлекеттік қызметшілерді қайта даярлау, біліктілігін арттыру және тілдерді оқыту өңірлік орталығы» КМҚК 11. Жетісу облысының «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы 12. «Ұлытау облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы» мемлекеттік мекемесі 13. Абай облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы
Басқармасы да, орталығы да жоқ өңірлер	1. Алматы қаласы 2. Павлодар облысы 3. Маңғыстау облысы

Орталықтар

Орталықтар	Бөлінген қаржы (млн.тг)
Алматы қаласы. Мемлекеттік тілді дамыту институты	22 млн
Алматы облыстық «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы» КММ	215 млн
Ұлытау облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы	25 млн
Абай облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы	33 млн
Атырау облысы әкімі аппаратының «Мемлекеттік қызметшілерді қайта даярлау, біліктілігін арттыру және тілдерді оқыту өңірлік орталығы» КМҚК	4 млн
Ақтөбе облысының тілдерді дамыту басқармасының Тілдерді оқыту орталығы	22 млн
Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің мәдениет, тілдерді дамыту, архив ісі басқармасы» КММ «Тілдерді оқыту орталығы	15 млн
Шығыс Қазақстан облысы (9 тілдерді оқыту орталығы)	82 млн
Қостанай облысы «Тілдарын» оқыту орталығы	60 млн
Жамбыл облысы әкімдігінің тілдерді дамыту басқармасының «Тілдерді оқыту орталығы» МКҚК	95 млн
Қарағанды облысының тілдерді дамыту жөніндегі басқармасы жанындағы «Ресурстық тіл орталығы» КММ	27 млн

Орталықтардағы сағат саны

№	Орталықтар	Сағат саны
1.	Қызыпорма облысы тілдерді оқыту орталығы	42 сағат
2.	Шығыс Қазақстан облысы (9 тілдерді оқыту орталығы)	72 сағат
3.	Қарағанды облысының тілдерді дамыту жөніндегі басқармасы жанындағы «Ресурстық тіл орталығы» КММ	72/100 сағат
4.	Абай облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы	60/100/120 (A1,A2, B1, B2)
5.	Астана қаласы («Руханият» орталығы)	100 сағат
6.	Ұлытау облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы	100 сағат
7.	Ақтөбе облысының тілдерді дамыту басқармасының Тілдерді оқыту орталығы	100 сағат
8.	Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің мәдениет, тілдерді дамыту, архив ісі басқармасы» КММ «Тілдерді оқыту орталығы	100 сағат
9.	Қостанай облысы «Тілдарын» оқыту орталығы	100 сағат
10.	Жамбыл облысы әкімдігінің тілдерді дамыту басқармасының «Тілдерді оқыту орталығы» МКҚК	100 сағат
11.	Шымкент қаласы («Тілдерді оқыту-әдістемелік орталығы»)	102 сағат
12.	Атырау облысы әкімі аппаратының «Мемлекеттік қызметшілерді қайта даярлау, біліктілігін арттыру және тілдерді оқыту өңірлік орталығы» КМҚК	120 сағат
13.	Жетісу облысы («Тіл» оқу-әдістемелік орталығы)	120 сағат (A1, A2, B), 60 сағат (B2)
14.	Алматы облыстық «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы» КММ	150 сағат

Қазақ тілін оқытудағы сабақтастық

«Тыңдаушы бұл тілдік материалды қай жерде және не үшін қолданады?»

мазмұндық сабақтастық

«алдыңғы деңгейде қалыптасқан білімге сүйеніп, біртіндеп күрделенуі керек

дағды сабақтастығы

«қалыптасқан тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары келесі деңгейде жаңа коммуникативтік жағдаяттар арқылы дамытылуы тиіс

әдістемелік сабақтастық

Оқыту тәсілдері мен тапсырмалар бір-бірінен мүлде алшақ болмауы керек.

нәтиже сабақтастығы

Әр білім беру сатысының соңында білім алушының қандай тілдік құзыретке ие болуы керектігі анық көрсетіліп, келесі деңгейдің бастапқы нүктесімен сәйкестенуі қажет.

Деңгейлер арасындағы сабақтастық

Мектепке дейінгі

Есту • түсіну • сөздік қор

Бастауыш

Негізгі тілдік дағдылар

Орта мектеп

Тілдік жүйе • мәтін • сауаттылық

Колледж

Кәсіби коммуникация

Университет

Академиялық • кәсіби тіл

Ересектер курсы

Өмірлік • кәсіби қажеттілік

Қазақ тілін оқытудың үздіксіз жүйесі

Білім беру деңгейі	Негізгі мақсат	Басым тілдік әрекет
Мектепке дейінгі ұйым	Қазақ тілін есту, түсіну, қарым-қатынас құралы ретінде қабылдау	Тыңдалым, айтылым
Бастауыш мектеп	Бастапқы тілдік сауаттылықты қалыптастыру	Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым
Орта мектеп	Тілдік жүйені меңгеру және коммуникативтік құзыретті дамыту	Барлық тілдік әрекет
Колледж	Кәсіби коммуникацияны қалыптастыру	Кәсіби сөйлеу, жазу
Университет	Академиялық және кәсіби тілдік құзыретті дамыту	Академиялық оқылым, жазылым, пікірталас
Ересектер курстары	Нақты өмірлік және кәсіби қажеттілікке сай тіл үйрету	Функционалдық коммуникация

Бұрынғы білімді жаңа біліммен байланыстыру

Бұрын
білемін

Жаңаны
үйренемін

Байланыс-
тырамын

Жаңа жағдайда
қолданамын

Тәжірибеме
енгіземін

Ересектер үшін

Жеке тәжірибе – жаңа білімді меңгерудің маңызды тірегі.

«Сіз қазақ тілін білмейсіз» емес → «Сіздегі тілдік тәжірибені жаңа деңгейге көтереміз».

«Тілдік білім» және «тілдік әрекет»

Тілдік білім

- ережені білу
- сөз мағынасын білу
- грамматикалық форманы тану

Тілдік әрекет

- сұрақ қою
- жауап беру
- пікір білдіру
- өтініш жасау
- ақпарат алу/беру
- мәселені шешу

Білім → дағды → әрекет → коммуникативтік құзырет

Әдістемелік сабақтастық

Әдіс өзгереді, мақсат пен логика сақталады.

Мектепке дейінгі

Ойын → тілдік әрекет

Мектеп

Жаттығу → коммуникативтік тапсырма

Университет

Проблема → талдау → пікірталас

Ересектер

Жағдаят → кейс → рөлдік ойын → коммуникация

Практикалық кейс: тыңдаушы түсінеді, бірақ сөйлей алмайды

Мәселе

Ересек тыңдаушы грамматиканы түсінеді, бірақ сөйлеген кезде қиналады.

Оқытушы не істейді?

1. Қиындықты анықтайды
2. Тілдік үлгі ұсынады
3. Жұптық диалог ұйымдастырады
4. Өмірлік жағдаят береді
5. Қайта сөйлеуге мүмкіндік жасайды
6. Рефлексия жүргізеді

Негізгі қағида

Сөйлеудегі қиындықты ережемен емес, мақсатты тілдік әрекетпен жеңу.

Тапсырмалар

1-кейс. «Мен бәрін түсінемін, бірақ сөйлей алмаймын»

Жағдаят:

45 жастағы тыңдаушы қазақ тіліндегі мәтіндерді жақсы түсінеді, теледидардан қазақша жаңалықтарды тыңдай алады. Бірақ жұмыс орнында қазақша сөйлесуге келгенде қиналады. «Грамматиканы білемін, сөздерді де білемін, бірақ сөйлем құрай алмай қаламын» дейді.

Кейс сұрағы:

Оқытушы ретінде сіз оның қандай тілдік дағдысында проблема бар деп есептейсіз? Бір сабақта осы мәселені шешуге бағытталған қандай 2–3 тапсырма ұсынар едіңіз?

Талқылау бағыты:

Білімнен → тілдік әрекетке → нақты коммуникацияға көшу

2-кейс. «Неге қайтадан бастаймыз?»

Жағдаят:

Жоғары оқу орнын бітірген 30 жастағы тыңдаушы қазақ тілін мектепте және университетте оқыған. Ересектер курсына келгенде оған тағы да «Сәлемдесу», «Менің отбасым», «Менің мамандығым» сияқты бастапқы тақырыптар ұсынылады. Ол:

«Мен мұны мектепте де оқығанмын. Неге қайтадан бастауым керек?» – деп наразылық білдіреді.

Кейс сұрағы:

Бұл жағдайда сабақтастықтың қандай қағидаты бұзылып тұр?

Оқытушы тыңдаушының бұрынғы білімін қалай анықтап, курсты қалай өзгертуі керек?

Талқылау бағыты:

Диагностика → алдыңғы білімді анықтау → деңгейге сай оқыту → қайталау емес, дамыту

3-кейс. «Грамматиканы жақсы біледі, бірақ...»

Жағдаят:

Тыңдаушы септік жалғауларын, етістіктің шақтарын, сөйлем құрылымын дұрыс түсіндіреді. Тесттен жоғары нәтиже көрсетеді. Бірақ қазақ тілінде телефон арқылы сөйлескенде немесе әріптесімен пікір алмасқанда сөйлемдері қысқа әрі жасанды болып шығады.

Кейс сұрағы:

Оқытушы оның нәтижесін қалай бағалауы керек?
Грамматикалық білімді коммуникативтік құзыретке айналдыру үшін қандай тапсырмалар тиімді?
Талқылау бағыты:
«Тіл туралы білу» мен «тілді қолдану» арасындағы айырмашылық.

4-кейс. «Бір топта – төрт деңгей»

Жағдаят:

Ересектер курсының бір тобында 12 адам бар. Олардың төртеуі қазақ тілін өте аз біледі, төртеуі орта деңгейде, қалған төртеуі қазақша еркін түсінеді, бірақ жазуда қиналады.

Кейс сұрағы:

Барлығына бір ғана тапсырма беру дұрыс па? Оқытушы бір сабақта осы төрт деңгейдің қажеттілігін қалай ескере алады?
Талқылау бағыты:
Саралап оқыту. Бір мақсат – әртүрлі деңгейдегі тапсырма

5-кейс. «Жұмыс орнындағы қазақ тілі»

Жағдаят:

Курсқа қатысушылардың барлығы – түрлі мекемелерде жұмыс істейтін ересектер. Олар күнделікті тұрмыстық қазақ тілін белгілі бір деңгейде біледі. Бірақ қызметтік хат жазу, жиналыста пікір білдіру, басшыға ұсыныс айту кезінде қиналады.

Кейс сұрағы:

Курстың мазмұнын қалай өзгертер едіңіз? «Күнделікті қазақ тілі» тақырыптарынан «кәсіби қазақ тіліне» қалай көшуге болады?

Талқылау бағыты:

Жалпы тіл → кәсіби коммуникация

6-кейс. «Қате айтсам, ұят болады»

Жағдаят:

50 жастағы тыңдаушы қазақша сөйлегісі келеді, бірақ қате жіберуден қорқады. Сабақта сұрақ қойғанда қысқа жауап береді, жұптық жұмыста белсенді емес. «Басқалар күледі деп қорқамын» дейді.

Кейс сұрағы:

Бұл жерде мәселе тек тілдік білімнің жеткіліксіздігінде ме? Оқытушы қандай психологиялық және әдістемелік орта қалыптастыруы керек?

Талқылау бағыты:

Қауіпсіз тілдік орта → қателесуге мүмкіндік → сөйлеу белсенділігі.

7-кейс. «Жасанды интеллект бәрін жасап береді»

Жағдаят:

Тыңдаушылар үй тапсырмасын орындау кезінде жасанды интеллект құралдарын пайдаланады. Бір тыңдаушы өте сауатты қазақша мәтін тапсырады, бірақ сабақта сол мәтіннің мазмұнын өз сөзімен түсіндіре алмайды.

Кейс сұрағы:

Оқытушы жасанды интеллектіні толық тыйым салуы керек пе, әлде оны оқу құралы ретінде пайдалануға бола ма? Егер пайдаланса, қандай шарттар қою қажет?

Талқылау бағыты:

ЖИ → дайын жауап емес, тіл үйренуге арналған құрал.

Мысалы: «ЖИ ұсынған мәтінді өз сөзіңмен қайта айт», «қателерін тап», «екі нұсқаны салыстыр», «өз тәжірибеңмен толықтыр».

8-кейс. «Мектептегі қазақ тілі мен өмірдегі қазақ тілі»

Жағдаят:

Тыңдаушы мектепте қазақ тілінен жақсы баға алған. Бірақ қазақтілді ортаға түскенде жергілікті сөйленіс ерекшеліктерін, қысқарған сөздерді, ауызекі тіркестерді түсінбей қалады.

Кейс сұрағы:

Оқытушы әдеби тіл нормасын сақтай отырып, ауызекі тіл мен шынайы коммуникация ерекшеліктерін қалай үйретуі керек?

Талқылау бағыты:

Нормативтік тіл + табиғи коммуникация + тілдік вариативтілік

9-кейс. «Бір тақырып – әр жаста әртүрлі»

Жағдаят:

Оқытушы «Менің жұмысым» тақырыбын 20 жастағы, 35 жастағы және 55 жастағы тыңдаушыларға бірдей тапсырмамен өткізеді. Сабақтың соңында кейбір тыңдаушылар тапсырманың тым жеңіл, ал кейбіреулер тым қиын болғанын айтады.

Кейс сұрағы:

Бір тақырыпты әр жастағы және әр әлеуметтік тәжірибедегі ересектерге қалай бейімдеуге болады?

Талқылау бағыты:

Бір тақырып → әртүрлі өмірлік тәжірибе → әртүрлі коммуникативтік міндет

10-кейс. «Курстан кейін не өзгереді?»

Жағдаят:

Ересектерге арналған қазақ тілі курсы 3 айға жоспарланған. Бағдарламада 30 грамматикалық тақырып бар. Бірақ курс соңында тыңдаушылардың қазақ тілін нақты өмірде қолдану деңгейі айтарлықтай өзгермеген.

Кейс сұрағы:

Сіз осы курстың бағдарламасын қайта жасасаңыз, бірінші кезекте нені өзгертер едіңіз? Курстың нәтижесін қандай көрсеткіштер арқылы бағалар едіңіз?

Талқылау бағыты:

«30 тақырыпты меңгеру» емес, «курс соңында тыңдаушы не істей алады?»

ҚОРЫТЫНДЫ

Сабақтастық – бұрынғы тәжірибені жаңа деңгейде дамыту.

Білім

Дағды

Тілдік
әрекет

Коммуникация

Өмірлік /
кәсіби қолдану

Негізгі тұжырым

«Қазақ тілін оқытудағы сабақтастықтың түпкі мақсаты – белгілі бір грамматикалық нормаларды білетін адамды ғана емес, қазақ тілінде еркін ойлайтын, сауатты сөйлейтін, мәдени контексті түсінетін, кәсіби ортада тиімді коммуникация жасай алатын және тілді өмір бойы дамытуға дайын тілдік тұлғаны қалыптастыру.

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЖҮЙЕСІ: АКАДЕМИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫ

Қапалбек Бижомарт Сейсенбекұлы

*Мемлекеттік тілді дамыту институтының атқарушы директоры,
филология ғылымдарының кандидаты*

Қазақ тілін оқыту мәселесі бүгінгі күні бір ғана пәннің әдістемесіне қатысты тар шеңбердегі мәселе емес. Ол мектепке дейінгі кезеңнен бастап орта мектепке, жоғары оқу орнына, кәсіби даярлыққа және ересектерге арналған тілдік курстарға дейін созылатын тұтас жүйені қажет етеді. Әртүрлі білім беру сатыларында қазақ тілін оқыту «ана тілі», «екінші тіл», «шет тілі», «мемлекеттік тіл» секілді атаулармен бөлшектеніп берілуі мүмкін. Алайда түпкі мақсат өзгермейді: білім алушы қазақ тілінде еркін сөйлеп, сауатты жазып, түрлі коммуникативтік жағдаятта тілдік құралдарды орынды қолдана алуы керек. Сондықтан басты мәселе атаулар мен бағыттарды көбейтуде емес, соларды біртұтас сатылық және деңгейлік жүйеге біріктіруде жатыр.

Қазақ тілін оқытудың жүйесі екі өзекті құрамнан тұрады: коммуникативтік дағды қалыптастыру және академиялық білім беру. Бұл екеуін бір-біріне қарсы қою дұрыс емес. Коммуникативтік дағды адамның тілде әрекет етуін қамтамасыз етсе, академиялық білім сол әрекетті саналы, сауатты, стильдік және грамматикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сөйлеу мен жазу практикасы грамматикасыз толыққанды болмайды, ал грамматикалық білім сөйлеу мен жазуға қызмет етпесе, оның функционалдық құндылығы төмендейді. Осы екі арнаны бір жүйеге келтіру қазақ тілі пәнінің ғылыми-әдістемелік мазмұнын жаңаша түсінуді талап етеді.

Қазақ тілін оқыту жүйесінде деңгейлік сабақтастықты айқындау да маңызды. Балабақшада қалыптасатын бастапқы қарым-қатынас дағдылары бастауыш мектепте тілдік сауаттылықпен толықтырылып, орта мектепте жүйелі коммуникативтік және лингвистикалық білімге ұласуы керек. Колледждер мен жоғары оқу орындарында бұл негіз кәсіби және академиялық коммуникация деңгейіне көтеріледі. Ересектерге арналған курстарда бұрын қалыптасқан тілдік тәжірибе қайта басталмай, нақты кәсіби немесе әлеуметтік қажеттілікпен байланысты дамытылуы қажет. Осындай сабақтастық болғанда ғана қазақ тілін оқытудың әр сатысы келесі сатыға тірек болады.

Қазақ тілін оқыту тәжірибесінде әр білім беру сатысының өз бағдарламасы мен оқу құралы болғанымен, олардың өзара байланысы үнемі айқын бола бермейді. Орта мектептегі қазақ тілі, орыс тілінде білім беретін мектептердегі қазақ тілі, жоғары оқу орнындағы қазақ тілі және мемлекеттік қызметшілерге арналған тіл курстары бір тілдің әртүрлі аудиторияға бейімделген нұсқалары. Демек, олардың арасында деңгейлік, мазмұндық және нәтижелік сабақтастық болуы керек. Бір сатыда қалыптасқан дағды келесі сатыда жаңа мақсатпен күрделеніп отыруға тиіс.

Ұсынылатын сатылық модельде балабақшадағы оқыту А1 деңгейімен, бастауыш мектеп А2, орта мектеп В1, орыс мектебіндегі бастауыш және орта буын В2 деңгейімен сабақтастырылады. Колледждердегі «Бастауыш»,

«филология» мамандықтарына С1 деңгейі, жоғары оқу орындарындағы күрделі академиялық даярлыққа С2 деңгейі сәйкес қарастырылады. Бұл модельдің мәні әр білім сатысына механикалық түрде халықаралық деңгей атауын беру емес, сол кезеңнің коммуникативтік және академиялық нәтижесін анықтау. Деңгей білім алушының қандай мәтінді түсінетінін, қандай мәтін тудыра алатынын, қандай тілдік құралдарды қолданатынын және қандай кәсіби міндет орындайтынын көрсететін өлшем болуы тиіс.

Біртұтас жүйе болмаған жағдайда білім мазмұны қайталанып, ал маңызды дағдылар жеткілікті дамымай қалуы мүмкін. Мысалы, оқушы мектепте бірнеше жыл бойы сөз таптарын, септік пен шақтарды қайталап оқығанымен, мәтін құрастыру, пікірді жүйелі жеткізу немесе функционалдық стильдерді ажырату дағдысы әлсіз болуы ықтимал. Мұндай нәтиже пәннің мазмұнын тақырыптар тізімі ретінде емес, тану мен тудыру әрекеттері арқылы ұйымдастыру қажеттігін көрсетеді.

Қазақ тілі – күнделікті өмірде тікелей қолданылатын функционалдық білім беретін пән. Адамның кәсібіне қарамастан сөйлеу мен жазу – жалпыға ортақ әрекет. Сондықтан мектептегі қазақ тілі пәнінің міндеті тек болашақ тілшіге немесе әдебиетшіге арналған теориялық білім беру емес, әр білім алушыға өмір бойы қажет болатын тілдік әрекеттерді қалыптастыру. Дұрыс сөйлеу, сауатты жазу, мәтін құрастыру, ресми және бейресми ортада тілдік норманы сақтау – кез келген маман үшін маңызды.

Тілдің негізгі қызметі ойды жеткізуге байланысты. Сөйлеу алдын ала жеке сөздердің механикалық қосындысынан жасалмайды; адамда алдымен мазмұндық ниет, ой мен коммуникативтік мақсат пайда болады, содан кейін сол ой тілдік формаға түседі. Осы тұрғыдан сөйлеуді тілдік білімнің нәтижесі ғана емес, тілдік жүйені іске қосатын негізгі әрекет деп қарастыруға болады. Тілдік бірліктер сөйлеу барысында нақты қызмет атқарып, мағына мен құрылымның бірлігінде көрінеді.

Қазақ тілінің қызметін осылай түсіну Ахмет Байтұрсынұлының тіл туралы пайымымен де үндеседі. Тіл ақылдың аңдауын, қиялдың меңзеуін, көңілдің түюін жеткізуге жарауы керек. Бұл тұжырым қазіргі функционалдық оқыту ұстанымына жақын: тілдік форма адамның ойын, бағасын, ниетін, сезімін және әлеуметтік әрекетін білдіруге қызмет етеді. Сондықтан грамматика мен лексика өз алдына оқшау білім емес, ойды дәл жеткізудің құралы ретінде меңгерілуі қажет.

Қазақ тілі пәнінің функционалдық сипаты оның білім мазмұнын да айқындайды. Оқушы тек ережені жаттап қоймай, сол ереженің мәтін ішіндегі қызметін көруі, оны өз сөйлеуінде және жазуында қолдануы тиіс. Осындай жағдайда тіл туралы білім тілдік әрекетпен бірігеді.

Қазақ тілін оқытудың бірінші мақсаты – дұрыс әрі шебер сөйлеуге үйрету. Бұл мақсат ауызша сөйлеудің тек қарапайым тұрмыстық үлгісімен шектелмейді. Білім алушы әртүрлі стиль мен жанрда ауызша мәтін тудыруды меңгеруі керек. Ғылыми баяндама, пікірталас, ресми сөз, сұхбат, қоғамдық баяндама, күнделікті диалог сияқты жанрлардың барлығы сөйлеудің мақсат,

адресат және жағдайға сай ұйымдастырылуын талап етеді.

Екінші мақсат – сауатты жазуға үйрету. Жазылым тек диктант немесе қысқа жауаппен шектелмеуі керек. Білім алушы көркем, ғылыми, ресми, публицистикалық және ауызекі сипаттағы жазбаша жанрларды ажыратып, солардың талаптарына сай мәтін тудыруға үйренуі тиіс. Жазу кезінде орфографиялық, лексика-грамматикалық, стилистикалық және пунктуациялық нормалардың бәрі бірге іске қосылады.

Үшінші мақсат – қазақ тіл білімінің метатілін орта мектеп деңгейіне сай меңгерту. Бұл лингвистикалық білім білім алушыға тіл бірліктерін тануға, талдауға, мәтіннің құрылымы мен стилін анықтауға, жанрын ажыратуға мүмкіндік береді. Мұндағы мәселе терминдерді көбейту емес, тілдік талдауды мәтін тану мен мәтін тудыруға қызмет ететіндей жүйелеу.

Төртінші мақсат – ұлттық дүниетанымды қалыптастыру. Тіл арқылы ұлттық құндылықтар, мәдени тәжірибе, дүниені танудың қазақы үлгілері, аялық білім мен мәдени код меңгеріледі. Сондықтан қазақ тілі пәні функционалдық сауаттылықпен бірге мәдени-танымдық мазмұнды да қамтуы керек.

Осы төрт мақсат өзара байланыста іске асқанда ғана пәннің мазмұны толық болады. Сөйлеу мен жазу коммуникативтік дағдыны қалыптастырса, метатіл мен нормалар академиялық білім береді, ал ұлттық дүниетаным тілдің мәдени негізін бекітеді.

Тілдік әрекеттерді әдістемелік тұрғыдан дұрыс ажырату маңызды. Тыңдалым мен оқылым – қабылдау, яғни рецептивті әрекеттер. Айтылым мен жазылым – өнім тудыру, яғни продуктивті әрекеттер. Сондықтан тыңдалым мен айтылымды бір дағды ретінде біріктіру әдістемелік тұрғыдан дәл емес. Тыңдаған адам міндетті түрде тек айтып жауап бермейді; ол тыңдалған ақпарат бойынша жазба да құра алады. Сол сияқты оқыған мәтін негізінде ауызша пікір айтуға болады.

Төрт дағды арасындағы байланыс оларды біріктіріп жіберуді емес, өзара әрекетін дұрыс жобалауды талап етеді. Мысалы, білім алушы алдымен мәтінді тыңдап, негізгі ақпаратты анықтайды, кейін оны оқылыммен салыстырады, содан кейін ауызша пікір білдіреді немесе жазбаша қорытынды жасайды. Мұнда әр дағды өз қызметін сақтай отырып, ортақ коммуникативтік міндетке жұмыс істейді.

Дағдыларды екі ірі бағытқа – мәтін тану және мәтін тудыруға топтастыруға болады. Мәтін тануға тыңдалым мен оқылым, мәтін тудыруға айтылым мен жазылым жатады. Бұл жіктеу пән мазмұнын ұйымдастыруда өте қолайлы, себебі қабылдау мен өндіру әрекеттерінің табиғатын айқын көрсетеді.

Мәтін тану кезінде білім алушы мазмұнды түсініп қана қоймай, мәтіннің стилін, жанрын, құрылымын, авторлық мақсатын және тілдік ерекшелігін де анықтауға үйренуі керек. Ал мәтін тудыру кезінде ол сол білімді өз мәтінін дұрыс ұйымдастыруға пайдаланады. Осылайша рецептивті және продуктивті әрекеттер бірін-бірі толықтырады.

Мәтін танудың бастапқы деңгейі – мазмұнды түсіну. Бұл үшін тыңдаушы немесе оқушы мәтінде сөз болып отырған құбылыс туралы белгілі бір аялық білімге ие болса жеткілікті. Бірақ мәтінді толық лингвистикалық тұрғыдан тану үшін бұдан гөрі кеңірек білім керек. Білім алушы мәтіннің қандай стильге жататынын, қандай жанрда құрылғанын, оның композициялық құрылымын және тілдік құралдарының қызметін анықтай алуы тиіс.

Мәтінді типтік жағынан тану үшін орта мектеп деңгейіне лайық жүйелі лингвистикалық білім қажет. Грамматикалық материал да осы мәтіндік әрекетке байланысты ұйымдастырылғаны тиімді. Яғни ереже оқшау тарау ретінде ғана емес, нақты мәтіндегі тілдік құбылысты түсіндіруге қызмет етуі керек. Сөйлем құрылысы, сөздердің байланысуы, морфологиялық формалар, лексикалық таңдау мәтіннің мағынасы мен стиліне қалай әсер етіп тұрғаны арқылы меңгеріледі.

Мәтін тану процесінде грамматика жүйесіз, үзік-үзік берілсе, білім алушы тілдік құбылыстардың өзара байланысын көре алмайды. Сондықтан грамматикалық білім мәтіннің мазмұны, құрылымы, стилі және жанрымен сабақтас ұсынылуы тиіс. Бұл тілдік талдауды формалды жаттығудан функционалдық талдауға көшіреді.

Мәтін танудың нәтижесі білім алушының тек «мәтінді түсіндім» деуімен өлшенбейді. Ол негізгі ойды, қосымша ақпаратты, құрылымдық бөліктерді, стильдік белгілерді, жанрлық ерекшелікті, тілдік нормаларды ажыратуы керек. Мұндай жұмыс кейін мәтін тудырудың сапасын арттырады.

Мәтін тудыру ауызша және жазбаша өнім жасауды қамтиды. Мұнда білім алушы өз ойын мазмұндық, құрылымдық және тілдік жағынан ұйымдастырады. Ауызша мәтінде орфоэпиялық норма, сөзді дұрыс дыбыстау, сөйлемді мағыналық интонациямен айту маңызды. Жазбаша мәтінде орфографиялық, грамматикалық және пунктуациялық нормалар ерекше рөл атқарады.

Мәтін тудыруға қажетті академиялық білім бес негізгі нормаға сүйенеді: орфоэпиялық, орфографиялық, лексика-грамматикалық, стилистикалық және пунктуациялық. Бұл нормалардың әрқайсысы мәтіннің сапасына әсер етеді. Орфоэпиялық норма ауызша сөйлеудің дұрыстығын қамтамасыз етсе, орфография жазылымның сауаттылығын қалыптастырады. Лексика-грамматикалық норма ойды дәл әрі дұрыс құрастыруға, стилистикалық норма тілдік құралды жағдаятқа сай таңдауға, пунктуация жазба мәтіннің құрылымы мен мағынасын айқындауға қызмет етеді.

Грамматиканы мәтін тудыру үдерісіне енгізудің артықшылығы – оның күнделікті практикада қайталанып отыруы. Білім алушы әр мәтін жазған сайын грамматикалық құрылымды қолданады, қателерін талдайды, дұрыс нұсқаны қайта жазады. Мұндай қайталану грамматиканы тек бөлімдік теориядан тұрақты дағдыға айналдырады.

Мәтін тудыру кезінде қате талдауы да маңызды. Қате білім алушыны бағалау үшін ғана емес, тілдік дамудың ресурсы ретінде қолданылуы керек. Орфографиялық, орфоэпиялық, грамматикалық және пунктуациялық

кателерді нақты мәтінмен байланысты талдау олардың себептерін түсінуге және келесі мәтінде дұрыс қолдануға мүмкіндік береді.

Қазақ тілі пәнінің мазмұнын мәтін тану және мәтін тудыру негізінде құру үшін стильдер мен жанрлардың жүйесін нақтылау қажет. Көркем әдебиет стилінде ертегі, аңыз, мақал-мәтел, жұмбақ, шешендік сөз, батырлар жыры, лирикалық жыр, айтыс, хикая, миф, бата, жоқтау, көркем монолог және басқа ауызша жанрлар қарастырылады. Жазбаша түрде роман, повесть, әңгіме, новелла, өлең, поэма, әдеби эссе, мемуар, әдеби хат және басқа жанрлар қамтылады.

Ғылыми стиль ауызша да, жазбаша да күрделі мәтіндік әрекеттерді талап етеді. Ауызша ғылыми баяндама, дәріс, пікірталас, семинар, зерттеу нәтижесін баяндау, ғылыми сұрақ-жауап сияқты жанрлар сөйлеу дағдысын дамытады. Жазбаша ғылыми мақала, аннотация, рецензия, реферат, ғылыми жоба, әдістемелік нұсқаулық, тезис және есеп секілді жанрлар академиялық жазылымды қалыптастырады.

Ресми ісқағаздар стилінде ресми баяндама, келіссөз, әкімшілік хабарлама, ресми түсіндірме, қызметтік тапсырма сияқты ауызша жанрлармен бірге өтініш, түсініктеме, анықтама, өмірбаян, ресми хат, шарт, бұйрық, хаттама, акт, сенімхат, жоспар және басқа жазбаша жанрлар меңгеріледі. Бұл мазмұн білім алушыны кәсіби және қоғамдық қатынасқа дайындайды.

Публицистикалық стильде қоғамдық баяндама, пікірталас, сұхбат, телехабар, сараптамалық пікір, үндеу сияқты ауызша жанрлар және мақала, репортаж, шолу, баспасөз релизі, блог жазбасы, медиа мәтін сияқты жазбаша жанрлар қарастырылады. Ауызекі сөйлеу стилі күнделікті диалог, телефон арқылы хабарласу, өтініш, кеңес беру, амандасу, келісу-келіспеу, чат және мессенджердегі жазбалар сияқты шынайы коммуникация формаларын қамтиды.

Жанрлық жүйе білім алушыға тілдік құралдарды мақсатқа, адресатқа және жағдайға сай таңдауды үйретеді. Сондықтан пән мазмұны жеке грамматикалық тақырыптар жиынтығынан гөрі, мәтіндік әрекеттер мен жанрлар арқылы ұйымдастырылғанда функционалдық мәні күшейеді.

Мәтін тану мен мәтін тудыруға негізделген сабақтың уақыттық құрылымы да пәннің мақсатына сәйкес болуы тиіс. 40 минуттық сабақтың шамамен 10 пайызы мәтін мазмұнын тануға, 40 пайызы мәтін ішіндегі тіл бірліктерін тануға, 50 пайызы мәтін тудыруға арналуы ұсынылады. Мұндай бөлу мәтінді тек оқып немесе тыңдап қана қоюдан белсенді өнім жасауға көшуді қамтамасыз етеді.

Мәтін тудыруға бөлінген уақыттың негізгі бөлігі жаңа мәтін жасауға жұмсалады, ал соңғы 10–15 пайызы грамматикалық, орфографиялық және орфоэпиялық қателермен жұмыс істеуге бағытталады. Бұл тәсілде грамматика аптасына немесе тоқсанына бір рет қайталанатын жеке тақырып емес, әр сабақтағы мәтіндік әрекеттің тұрақты бөлігіне айналады.

Сабақтың мұндай моделі рецептивті және продуктивті әрекеттердің тепе-теңдігін қамтамасыз етеді. Білім алушы алдымен мазмұнды қабылдайды,

кейін мәтіннің тілдік құрылымын байқайды, содан соң сол білімді өз мәтінін тудыру кезінде қолданады. Қателермен жұмыс жаңа мәтін тудырудың соңғы кезеңі ретінде ұйымдастырылып, келесі оқу әрекетіне кері байланыс береді.

Бұл модель академиялық білім мен коммуникативтік дағдының бірлігін нақты көрсетеді: мәтінді түсіну – коммуникация, тіл бірліктерін тану – академиялық білім, мәтін тудыру – продуктивті дағды, ал қате талдауы – сол білімді саналы бекіту тетігі.

Қазақ тілі пәнінде академиялық білім мен коммуникативтік дағдыны екі бөлек бағыт ретінде қарастыру жеткіліксіз. Олар бір-бірін толықтыратын бір жүйенің компоненттері. Коммуникативтік дағдысыз грамматика пассивті білім болып қалады, ал академиялық білімсіз коммуникацияның дәлдігі мен сауаттылығы төмендейді. Сондықтан оқыту жүйесі бұл екеуін мәтін арқылы байланыстыруы керек.

Мәтін – тілдік жүйе мен сөйлеу әрекетін біріктіретін негізгі бірлік. Мәтін тану кезінде білім алушы грамматикалық, лексикалық және стилистикалық құралдарды байқайды; мәтін тудыру кезінде сол құралдарды өзі қолданады. Осылайша академиялық білім қабылдау мен өндіру әрекетінің арасында айналымға түседі.

Мектепте меңгерілген лингвистикалық білім жоғары оқу орнында академиялық жазылымға, ғылыми баяндамаға, пікірталасқа және кәсіби мәтінге қызмет етуі тиіс. Ересектер курсына да бұрынғы тілдік білім нақты жұмыс міндеттеріне бейімделуі қажет. Бұл сатылық даму қазақ тілін оқытудың біртұтас жүйесін қалыптастырады.

Академиялық білім мен коммуникативтік дағдының бірлігі пәннің бағалау жүйесіне де ықпал етеді. Оқушының нәтижесі тек тест арқылы емес, мәтінді түсінуі, мәтін құрастыруы, стиль мен жанрды дұрыс таңдауы, нормаларды сақтауы және тілдік құралдарды мақсатқа сай қолдануы арқылы бағалануы керек.

Қазақ тілін оқытудың тиімді жүйесі барлық білім беру сатыларын біртұтас деңгейлік және мазмұндық логикаға біріктіруі керек. Балабақшадан басталған коммуникативтік тәжірибе бастауышта сауаттылыққа, орта мектепте жүйелі тілдік білім мен мәтіндік әрекетке, колледж бен жоғары оқу орнында кәсіби және академиялық коммуникацияға, ересектер курстарында нақты өмірлік және қызметтік міндеттерге ұласуы тиіс.

Қазақ тілі пәнінің негізгі өзегі – мәтін тану мен мәтін тудыру. Тыңдалым мен оқылым қабылдау әрекеті ретінде мәтінді тануға, айтылым мен жазылым өнімді әрекет ретінде мәтін тудыруға қызмет етеді. Осы екі бағыттың арасында лингвистикалық білім жүйесі орналасады. Грамматика, орфография, орфоэпия, стилистика және пунктуация мәтінді дұрыс түсіну мен дұрыс тудыруға қызмет еткенде ғана функционалдық мәнге ие болады.

Қазақ тілін оқытуда академиялық білім мен коммуникативтік дағды бір-біріне балама емес, өзара тәуелді компоненттер. Пәннің түпкі мақсаты – тіл туралы ережелерді білетін адамды ғана емес, қазақ тілінде еркін ойлайтын, дұрыс сөйлейтін, сауатты жазатын, әртүрлі стиль мен жанрда мәтін тудыра

алатын, ұлттық дүниетанымды түсінетін және тілдік білімін өмірлік әрі кәсіби жағдайда тиімді қолдана алатын тұлға қалыптастыру.

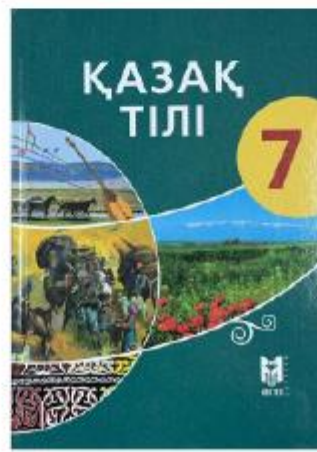
Бижомарт ҚАПАЛБЕК

**ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ
ЖҮЙЕСІ: АКАДЕМИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН
КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫ**

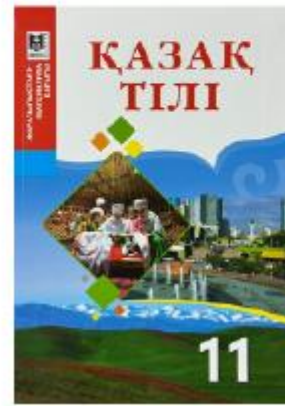
Қазір әдістемешілер *«қазақ тілі пәнін оқытуды шет тілі ретінде оқыту, ана тілі ретінде оқыту, екінші тіл ретінде оқыту»* деп әбден жұлмалап тастады. Бұлар деңгей ме, әдіс пе?! Айырымы айқын емес. Ал шын мәнінде, барлық осы бағыттардың мақсаты біреу – адамды осы тілде еркін сөйлетіп, сауатты жаздыру.

Сондай-ақ бүгінгі күні орта мектептегі қазақ тілі, орыс мектебіндегі қазақ тілі, жоғары оқу орындарындағы қазақ тілі, мемлекеттік қызметшілерге арналған қазақ тілі деген бір ғана мемлекеттік тілді оқытуға қатысты болғандықтан, оның біртұтас сатылық және деңгейлік жүйесі болуы керек. **Ал жүйе жоқ!**

Қолданыстағы оқу құралдары, оқулықтар

Қолданыстағы оқу құралдары, оқулықтар

“AP19678059 Қазақстан Республикасында мемлекеттік тілді деңгейлік оқытудың жүйесі” атты жобаның нәтижесі

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ САТЫЛАРЫ		БАҒАЛАУ ДЕҢГЕЙІ
Коммуникативті дағды қалыптастыру	Академиялық білім беру	
1. Балабақшада оқыту		A1
2. Бастауыш мектепте оқыту		A2
3. Орта мектепте оқыту		B1
4. Орыс мектебінде оқыту (бастауыш+орта)		B2
5. Колледждерде оқыту	«Бастауыш», «филология» мамандықтары	C1
6. ЖОО-ларда оқыту А) орыс тобы В) қазақ тобы	- C2 деңгейін меңгергендер	C2
	ЖОО-да филология мамандығында оқитындар (бакалавр, магистратура, докторантура)	(Қазтест, Назарбаев университеті және т.б)
8. Ересектерге (мемлекеттік қызметкерлерге) оқыту: -Орыс тілділер -Қазақ тілділер	C2 деңгейін меңгергендер	

Қазақ тілі қандай пән?

Орта мектептегі **қазақ тілі** – баланың келешегіне азық болатын нағыз **функционалды білім беретін пән**. Ол дұрыс сөйлеуге, сауатты жазуға үйретеді. Ал жазу мен сөйлеу бәрімізге тән. Бұл өмірде жазбайтын, сөйлемейтін адам жоқ. Тілші, әдебиетші, журналист қана жазбайды, бәріміз жазамыз, бәріміз сөйлейміз. Мектептегі оқушыны дұрыс сөйлеуге, сауатты жазуға үйрететін, яғни функционалды білім беретін пән болғандықтан қазақ тілі мектептегі пәндердің ішіндегі негізгісі, төресі!

В.Гумбольдтың айтуынша: *«Сөйлеу үздіксіз ағып, өте шығады. Сөйлеушінің басында тілден бұрын айтылатын ойдың жиынтығы ғана тұрады. Тіл заттарды сөзбен атаудан басталып, сол сөздерді қосып құрастырумен жасалмайды, яғни сөйлеу сөздерден құралмайды, керісінше, сөз сөйлеудің ішінен шығады. Сөзді ең өрескел де жүйесіз құрылған сөйлемдердің ішінен бөліп алуға болады, өйткені сөз жасау сөйлеудің басты қажеттілігі болып табылады».*

Гумбольдтқа сүйенсек, бірінші сөйлеу – ол көзге көрінеді, бақыланады. Бастапқыда сөйлеу, ал тіл сол сөйлеуден абстракциялану арқылы бөлініп шығатын екінші құбылыс.

Тілдің міндеті — ақылдың аңдауын аңдағанынша, қиялдың меңзеуін меңзегенінше, көңілдің түйюін түйгенінше айтуға жарау. Мұның бәріне жұмсай білетін адамы табылса, тіл шама қадарынша жарайды.

А.Байтұрсынұлы

Қазақ тілін оқытудың мақсаты:

1. Дұрыс, шебер сөйлеуге үйрету (ауызша барлық стильде мәтін тудыру дағдысын жетілдіру);
2. Сауатты жазуға үйрету (барлық стильдің жанрларында жазбаша мәтін тудыру дағдысын қалыптастыру);
3. Қазақ тіл білімінің метатілін орта мектеп деңгейіне сай меңгерту (орта мектепке сай лингвистикалық білім беру, тіл бірліктерін тану, талдау, мәтінтану, мазмұнын, құрылымын, стилі мен жанрын ажырата білу);
4. Ұлттық дүниетанымын қалыптастыру (тіл арқылы ұлттық құндылықтарды сіңіру, аялық білімді меңгерту, әлемнің қазақ тіліндегі бейнесі).

Бүгінгі қолданыстағы бағдарламада **тыңдалым-айтылым** біріктіріліп, бір дағды ретінде берілген, бұл – қате. Біріншіден, тыңдалым мен айтылым, **бірі продуктивті (айтылым), бірі рецептивті (тыңдалым)** дағдыға жатады. Екіншіден, **оқушы тыңдап қана айтпайды, оқып та айтады.** Үшіншіден, **мәтінді тыңдағаннан кейін оқушы тек айтпайды, жазуына да болады.**

Мәтін тану

Мәтін тануға *тыңдалым, оқылым* дағдылары жатады. Екеуі де қабылдау әрекеттері. Мәтіннің мазмұнын тану бір бөлек, оған лингвистикалық білімнің керегі жоқ. Мәтіннің мазмұнын жай адам да тани алады. Мәтінді түсіну үшін тыңдаушының немесе оқушының (қабылдаушының) басында сол мәтінде айтылған жайлар туралы аздаған түсінік болса жеткілікті. Алайда, ондағы сөйлемдер аяқталған, біршама аяқталған ойды білдіріп тұруы шарт. Ал мәтіннің стилі мен жанрын тану үшін, жалпы мәтінді типтік жағынан тану үшін оған орта мектепке сай лингвистикалық білім керек. Тілдік талдауларды мәтінге қатысты, мәтін тануға қатысты тиісті ережелерді білуіміз керек. Грамматика қазіргі жаңартылған бағдарламадағыдай үзіп-жұлып, аннан-мыннан емес, мәтінді тануға қатысты, мәтінді тудыруға қатысты, негізгі ережелері жүйеленіп берілуі керек, міне, сонда ғана біздің мектепке арналған лингвистикалық біліміміз жүйелі болады.

Мәтін тудыру

Мәтін тудыруға *ауызша, жазбаша* мәтін тудыру дағдыларын қалыптастыру, жетілдіру жатады. Мәтін тудыру кезінде орфографиялық, орфоэпиялық нормаларды сақтауымыз қажет. Грамматикалық, пунктуациялық ережелерді сақтауымыз керек. Бұның барлығы – **лингвистикалық білім**.

Мәтінді тану кезінде грамматиканы кеңінен үйретуге болады. Мәтінді тудыру кезінде орфографиялық, орфоэпиялық, пунктуациялық қателермен жұмыс істету тиімді. Міне, әр сабақта **күнде-күнде грамматика**. Онсыз мәтін танылмайды, онсыз мәтін дұрыс тумайды.

ПӘННІҢ БІЛІМ МАЗМҰНЫ

- Бірінші:

5 нормаға сүйенуіміз керек:

1. Орфоэпиялық
2. Орфографиялық
3. Лексика-грамматикалық
4. Стилистикалық
5. Пунктуациялық

- Екінші

Қазақ тілі пәнінің білім мазмұны

Мәтін тудыру дағдыларын жетілдіретін ауызша жанр түрлері:

Стилі	Ауызша жанры
Көркем әдебиет стилі	ертегі, аңыз, мақал-мәтел, жұмбақ, шешендік сөздер, батырлар жыры, лирикалық жырлар, айтыс, тарихи әңгімелер, қиссалар (діни, ғибраттық), монолог, дастандар, терме, толғау, жыршы, ақын импровизациясы (суырып салма), хикая, миф, бата, қарғыс, жоқтау, сыңсу, жар-жар, қоштасу жырлары, сахналық диалог, көркем монолог, қиял-ғажайып әңгімелер, пародиялық жырлар, әжуа өлеңдер, қисса оқу (термелеп), машықтық әңгімелер
Ғылыми стиль	ғылыми баяндама, лекция (дәріс), презентация, пікірталас, семинар, мәжіліс (жиналыс) баяндамасы, ғылыми пікірсайыс (дебат), дөңгелек үстел, ғылыми кеңес сөзі, ғылыми түсіндіру, жобаны ауызша қорғау, ауызша аннотациялау, зерттеу нәтижесін ауызша баяндау, конференциядағы ауызша ұсыныс, пікір білдіру (ғылыми мазмұнда), ғылыми сұрақ-жауап, диссертациялық қорғау сөзі, практикалық сабақтағы теориялық түсіндіру, ғылыми талқылау
Ресми іс-қағаздар стилі	ресми баяндамалар, келіссөздер, протоколдық кездесулер, ресми құттықтаулар, баспасөз мәлімдемесі, жиналыс, мәжіліс сөзі, нұсқаулықты ауызша түсіндіру, ресми таныстыру сөзі, кандидатура ұсыну сөзі, ресми түсіндірме сөзі, әкімшілік хабарлама, ресми үндеу (ауызша), алғыс жариялау сөзі, марапаттау рәсіміндегі сөз, ресми ескерту сөзі, құттықтау хатының ауызша нұсқасы, келісім шартты жария түрде бекіту сөзі, ресми ашылу салтанатындағы кіріспе сөз, қызметтік тапсырманы беру сөзі.
Публицистикалық стиль	қоғамдық баяндама, саяси пікірталас, теледебат, радио және телехабар, сұхбат (аудио-видео форматта), пресс-конференция, шешендік сөз, жарнама роликтері, телебағдарламадағы сараптамалық пікірлер, ауызша үндеу, халыққа жолдау (аудитория алдында), трибунадан сөйлеу, митингтегі сөз, ток-шоудағы пікір білдіру, жаңалық жүргізу, тікелей эфирдегі қоғамдық реакция, үгіт-насихат сөзі, стендап монолог (қоғамдық мазмұндағы), пікірталас алаңындағы экспромт сөз, блогерлердің видеопікірі, қоғамдық талқыдағы
Ауызекі сөйлеу стилі	әңгіме, хабарласу (телефон, видео), диалог, монолог, қалжың, әзіл, анекдот, қошемет, мадақ, тілдесу (күнделікті қарым-қатынас), ұрыс, дау-дамай, амандасу, қоштасу, кешірім сұрау, алғыс айту, өтініш айту, реніш білдіру, көңіл айту, қуанышпен бөлісу, кеңес беру, ескерту, жағдаяттық диалог (дүкенде, көлікте, дәрігерде, қонақта), ұсыныс айту, келіспеушілік білдіру, келісу, келіспеу, әңгіме бастау, сұрақ қою, жауап беру, таныстыру, сипаттау (ауызша), кідірту/үзіліс сөздерімен сөйлеу (мысалы: «ей, анау ше...», «былай ғой...»)

Мәтін тудыру дағдыларын жетілдіретін жазбаша жанр түрлері:

Стилі	Жазбаша жанры
Көркем әдебиет стилі	роман, повесть, әңгіме, новелла, мысал, очерк, өлең, поэма, баллада, сонет, трагедия, комедия, драма, әдеби эссе, мемуар, пародия, фельетон, әдеби күнделік, қиял-ғажайып хикая (фантастика, фэнтези), автобиографиялық шығарма, пьеса, скетч (шағын сахналық көрініс), әдеби хат, поэтикалық монолог, эпистолярлық роман, хикаят, хроника (көркемделген), сахналық нобай (сценарий), монолог-эссе, лирикалық күнделік, көркем репортаж, әдеби пародия, әдеби блог (көркем онлайн жазбалар), прозалық интерпретация, әдеби интервью (көркем сұхбат)
Ғылыми стиль	монография, оқулық, оқу құралы, ғылыми мақала, диссертация, есеп, реферат, аннотация, рецензия, энциклопедия, анықтамалық, курстық жұмыс, ғылыми жоба, методикалық нұсқаулық, тезис, библиографиялық шолу, ғылыми күнделік, эксперимент нәтижесі бойынша хаттама, ғылыми-зерттеу есебі, патенттік сипаттама, ғылыми-талдамалық анықтама, зерттеу жобасының паспорты, библиография, терминологиялық сөздік, ғылыми журналдағы шолу мақала, диссертация авторефераты, плакат/постер мазмұны (жазбаша), әдістемелік құрал, зерттеу мақсаты мен міндетін баяндау құжаты
Ресми іс-қағаздар стилі	өтініш, түсініктеме, анықтама, өмірбаян, хат (іскерлік хат, ұсыныс хат, сұраныс хат, ресми хат), шарт (келісімшарт), бұйрық, ереже, нұсқаулық, хаттама, акт, куәлік, қызметтік жазба, арыз, мәлімдеме, келісім, сенімхат, шақыру хаты, растау хаты, талап ету хаты, есеп беру құжаты, штат кестесі, құрылтай құжаты, жарғы, резюме, іссапар парағы, еңбек шарты, құқықтық сараптама қорытындысы, келісу парағы, жоспар, анықтамалық хат, актіленген тексеру құжаты
Публицистикалық стиль	мақала, очерк, репортаж, сұхбат (баспасөзде), рецензия, хроника, фельетон, памфлет, колонка (авторлық баған), шолу, корреспонденция, ақпараттық мақала, аналитикалық мақала, жаңалық мәтіні, баспасөз релизі, үндеу (жазбаша), эссе (қоғамдық тақырыпта), пост (блог/ әлеуметтік желі), медиа эссе, блог жазбасы, шолушы мақаласы, жаңалықтық лента, трибуна сөзін өңдеген мақала, онлайн-комментарий (жазбаша түрдегі пікір), фактчекинг материалы, сараптамалық бюллетень, инфографикалық мақала, мультимедиялық мақала, форум шолуы
Ауызекі сөйлеу стилі	хат алмасу (бейресми хат), чаттағы жазбалар, әлеуметтік желідегі пікірлер, sms, мессенджер хабарламалары, жеке күнделік, қысқа жазба (жазбаша ескертпелер), қарапайым жазбаша өтініш, комментарийлер (бейресми), стикермен жазба қалдыру, жазбаша құттықтау (отбасылық, достық), бейресми шақыру хаты, хабарлама парақшасы, туған күн тілек жазбасы, мектеп дәптеріндегі жазбалар, поштадағы хат (жеке), әңгімелесу парағы, бейресми пікір қалдыру, әзілге арналған пост, диалог-қағаз, жақын адамға жазылған хабарлама, электронды жазба (e-mail форматында, бейресми), бейресми форумдағы жазба, чаттағы дау жазбасы, келісу/келіспеу реакциясы жазбаша түрде

Қалай оқыту?

Біздіңше, мәтін тану мен оны тудыруға қатысты 40 минуттық сабақты 100 пайыз деп алғанда қай бөлікке қанша уақыт арнау керектігін өзімізше бөліп көрсеттік:

- **мәтіннің мазмұнын тануға 10%**
- **ішіндегі тіл бірліктерін тануға 40%**
- **мәтін тудыруға 50%**, оның ішінде:
 - **мәтін тудыруға 35-40%**
 - **мәтіннің грамматикалық қателерімен жұмыс 10-15%.**

Байқап отырғанымыздай, мәтін тудырудың соңғы 10-15 минуты орфографиялық және орфоэпиялық қателермен жұмысқа арналуы керек. Сонда грамматикалық білім бөлімінен бөлімге немесе сыныптан сыныпқа қарай емес, әр сабақ сайын қайталанып, дағдыға айналып кетеді.

Әдебиет пәні бойынша оқу мәтінін таңдаудың принциптері:

Әдебиеттегі қазіргі тақырыптар: 1) Таза, мінсіз асыл сөз, 2) Абайды оқы, таңырқа!, 3) Өлкені сипаттау өнері, 4) Толғауы -тоқсан қызыл тіл, 5) Туған өлке публицистика беттерінде, 6) Көркем әдебиет және эпикалық сарын, 7) Тарихи шындық пен көркемдік шешім

Шығармадағы басты идеялар бойынша топтастыру (достық, сүйіспеншілік, махаббат, адамгершілік, соғыс, бейбіт өмір, мінез және т.б.) өміріне үлгі болатын қажет ұғымдар, идеялар, тәлім мен тәрбиелер. Мысалы, достықты алайық:

- Мұхтар Шахановтың «Достық өлкесінің заңы» өлеңі,
- Қожа мен Сұлтанның достығы,
- Қараман мен Қобыландының достығы,
- Достық туралы мақал-мәтелдер, нақыл сөздер және т.б.

1. «Жаңартылған бағдарламадағы олқылықтар» 7 қараша, 2017 жыл <http://abai.kz/post/61522>;
2. «Бұл ана тілінде оқытатын мектептердің бағдарламасы емес...» 2020 жыл 13 наурыз <https://abai.kz/post/107380...>;
3. «Қазақ тілін дамыту бағдарламасы ойдағыдай нәтиже бермеді. Неге?» 19 тамыз 2021 <https://tengrinews.kz/.../kazak-tln-damyitu.../>
4. «Қазақ тілі мен әдебиеті: Бағдарламаны жетілдіру керею» 27 тамыз, 2021 жыл <https://abai.kz/post/138621>;
5. «Жаңартылған бағдарлама жарамсыз» <https://qazaqadebicti.kz/.../zha-artyl-an-ba-darlama...>
6. «Жаңартылған бағдарламаның бес кемшілігі» <https://abai.kz/post/199594>

**Назарларыңызға
рақымет!**

III ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

«ТІЛ-ҚАЗЫНА» ӨНІМДЕРІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛІН ҮЙРЕТУДІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Қожахмет Айгерім Қожабекқызы

*Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ҰҒПО ӘдістемеLab
жетекшісі, PhD*

Қазақ тілін оқытудың қазіргі әдістемесі дайын оқулықпен немесе жеке цифрлық ресурспен шектелетін жүйеден біртұтас педагогикалық технологияға қарай бағыт алуы қажет. Оқыту сапасын арттыру үшін ресурстар санының көп болуы жеткіліксіз; олардың әрқайсысының нақты сабақтағы қызметі анықталып, ортақ нәтижеге бағындырылуы маңызды. «Тіл-Қазына» жүйесінде ғылыми-танымдық, оқу-әдістемелік еңбектер, лексика-грамматикалық минимумдар, сөздіктер, анықтамалықтар, энциклопедиялық басылымдар және бірнеше цифрлық платформа жинақталған. Осы өнімдер бір-бірінен бөлек қолданылған жағдайда ақпарат көзі болып қана қалады, ал бір сабақ мақсатына біріктірілгенде тұтас оқыту технологиясының құрамдасына айналады.

Қазақ тілін үйретудегі жаңа мүмкіндік жаңа ресурстың пайда болуымен ғана өлшенбеуі тиіс. Негізгі жаңалық - бар өнімдерді сабақ нәтижесіне бағындырып, бір тапсырма цикліне біріктіру. Мұндай логикада оқытушы ең алдымен «сабақ соңында үйренуші не істей алады?» деген сұраққа жауап береді. Содан кейін ғана деңгейге сай лексика мен грамматика, мәтін немесе диалог, цифрлық ресурс, нақты тапсырма және бағалау өлшемдері таңдалады. Бұл тәсіл сабақты мазмұннан емес, нәтижеден жобалауға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан қазақ тілін үйретудің әдістемелік моделі бірнеше өзара байланысты компоненттен тұрады: лексика-грамматикалық минимум арқылы мазмұн шекарасын анықтау; корпус деректері арқылы тілдің табиғи қолданысын көрсету; цифрлық платформаларды дайындық, сөздік қолдау, жазылымды түзету және терминологиялық тексеру құралы ретінде пайдалану; соңында оқу нәтижесін нақты коммуникативтік әрекетпен бағалау. Бұл модель ресурстарды «көрсетуден» педагогикалық функцияға көшуді қамтамасыз етеді.

«Тіл-Қазына» өнімдерінің құрылымы қазақ тілін оқытуға қажетті бірнеше бағытты қамтиды. Ғылыми-танымдық және оқу-әдістемелік еңбектерге Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, әліпби мәселелеріне арналған энциклопедиялық басылымдар, әдеби тіл анықтамалығы, салалық сөздіктер, лексика-грамматикалық минимумдар және оқу-әдістемелік құралдар жатады. Бұлар тілдік мазмұнды жүйелеуге, норма мен ұғымды нақтылауға, сабақ материалының ғылыми негізін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық ресурстардың қатарында tilalemi.kz, abai.institute, termincom.kz, qazlatyn.kz, emle.kz, balatili.kz, qujat.kz, sozdikqor.kz, qazcorporas.kz сияқты платформалар бар. Әр платформаның мүмкіндігі мен сабақтағы қызметі әртүрлі. Сондықтан оқытушы оларды бірдей мақсатпен қолданбауы керек. Мысалы, бір ресурс мәтін мен бейнематериал ұсынса,

екіншісі сөз мағынасы мен тіркесімділікті нақтылауға, үшіншісі емле мен жазылымды тексеруге, төртіншісі терминологиялық деректі анықтауға қызмет етеді.

Педагогикалық тұрғыдан маңыздысы - ресурс атауын білу емес, оның сабақтағы орнын анықтау. Егер платформа сабақ мақсатына байланыстырылмаса, ол қосымша ақпарат көзі болып қана қалады. Ал нақты әрекетке енгізілгенде, мысалы, мәтінді түсіну, сөзді тексеру, нұсқаны салыстыру, жазылымды редакциялау немесе терминді нақтылау кезеңінде қолданылғанда, ол оқу үдерісінің функционалдық бөлігіне айналады.

Қазақ тілін оқытуда әдіс, тәсіл және тапсырма ұғымдарын ажырату маңызды. Әдіс - мақсатқа жетудің жалпы, ұйымдастырылған оқыту жолы. Тәсіл - сол әдісті жүзеге асыратын нақты амал, қадам немесе техника. Тапсырма - үйренуші орындайтын және нәтижесі көрінетін оқу әрекеті. Осы үш деңгейдің соңында міндетті түрде нәтиже тұруы керек. Яғни әдіс → тәсіл → тапсырма → нәтиже логикасы сабақ құрылымының өзегіне айналады.

Мысалы, коммуникативтік оқыту әдісі таңдалса, оны рөлдік ойын немесе жұптық диалог сияқты тәсілдер арқылы жүзеге асыруға болады. Нақты тапсырма ретінде «ХҚКО-дан анықтама алу» жағдаяты беріледі. Мұнда үйренуші тек сөздерді қайталамайды, нақты әлеуметтік міндетті орындайды: ақпарат сұрайды, жауапты түсінеді, қажетті құжатты нақтылайды. Нәтиже - тілдік материалдың өмірлік әрекетке айналуы.

Бұл жіктеу сабақта бірнеше әдіс қолданылған жағдайда да маңызды. Әдістер саны әртүрлі болуы мүмкін, бірақ олардың барлығы бір коммуникативтік нәтижеге қызмет етуі тиіс. Егер сабақта лексика-грамматикалық минимум, корпус дерегі және цифрлық платформа қатар қолданылса, олар өз алдына үш бөлек мақсат емес, бір сабақтың өзара толықтыратын тетіктері ретінде қарастырылуы қажет.

Нәтижеге бағытталған сабақ жоспарлау дәстүрлі «алдымен тақырып, кейін жаттығу» үлгісінен өзгеше. Сабақ соңғы нәтижеден басталады. Бірінші кезеңде деңгей белгіленеді: А1, А2, В1, В2 немесе С1. Екінші кезеңде өлшенетін әрекет тұжырымдалады. Үшінші кезеңде сол әрекетке қажетті лексика-грамматикалық минимумнан тірек сөздер мен құрылымдар іріктеледі. Төртінші кезеңде мәтін, диалог немесе басқа ресурс таңдалады. Бесінші кезеңде үйренуші нақты өнім жасайтын тапсырма орындайды. Алтыншы кезеңде бағалау критерийлері сабақ нәтижесіне сәйкес белгіленеді.

Мұндай жобалау логикасын «нәтиже → мазмұн → тапсырма → бағалау» тізбегімен көрсетуге болады. Бұл тәсіл оқытушыны мазмұнды шамадан тыс көбейтуден сақтайды. Сабақта қанша сөз немесе қанша грамматикалық ереже қамтылғаны емес, сол материалдың нақты коммуникативтік әрекетке қаншалықты жеткілікті екені маңызды.

Нәтижеден жоспарлау деңгейлік оқытуға да сәйкес келеді. А1 деңгейінде әрекет қарапайым және қысқа болуы мүмкін, ал В1-В2 деңгейінде пікір білдіру, дәлелдеу, ұсыныс жасау, ресми стиль элементтерін пайдалану сияқты күрделірек әрекеттер пайда болады. С1 деңгейінде кәсіби және

академиялық мазмұнды жүйелі түрде талдау, аргументтеу және мәтін тудыру күшейеді. Осылайша нәтиже күрделенген сайын мазмұн да дәл сол қажеттілікке сай іріктеледі.

Лексика-грамматикалық минимум әр деңгейдің белсенді тілдік қорын анықтайтын құрал ретінде сабақ мазмұнының шекарасын белгілейді. Оның негізгі қызметі - күнделікті және деңгейге сай қарым-қатынаста қажет сөздер мен грамматикалық үлгілерді іріктеу. Бұл оқулық мәтіні мен тапсырманың көлемін реттеп, бағалауды «қанша материал өтті?» деген сұрақтан «үйренуші не істей алды?» деген сұраққа бағыттайды.

ЛГМ сабақта шамадан тыс тілдік материал беруге жол бермейді. Мысалы, бір сабақта 8-12 тірек сөз және 1-2 грамматикалық үлгі жеткілікті болуы мүмкін. Егер сол аз көлемдегі тілдік материал нақты өмірлік тапсырмада бірнеше рет қолданылса, ол белсенді тілдік қорға тезірек айналады. Керісінше, көптеген сөз бен ережені бір сабаққа жинақтау қолдану мүмкіндігін азайтады.

A1 деңгейіндегі «Тіл орталығына тіркелу» үлгісінде үйренушінің нәтижесі өзін таныстыру, аты-жөнін, елін, мамандығын және байланыс дерегін айту арқылы өлшенеді. ЛГМ тірегі ретінде есім, фамилия, ел, қала, мамандық, телефон, пошта сияқты сөздер және «Менің атым...», «Мен ...-данмын», «Менің мамандығым...» тәрізді үлгілер жеткілікті. Жұптық тапсырмада бір адам әкімші, екіншісі курсқа жазылушы рөлін атқарады, соңында тіркеу парағы толтырылады. Мұнда минимум тікелей өмірлік әрекетке айналады.

B1 деңгейіндегі «Қала әкімдігіне ұсыныс» тапсырмасында тілдік материал күрделенеді. Үйренуші қоғамдық қызмет сапасы туралы пікір айтып, нақты ұсыныс беруі керек. Қызмет көрсету, кезек, сапа, ыңғайлы, қолжетімді, жақсарту, ұсыныс тәрізді сөздер және «Себебі...», «Сондықтан...», «Менің ойымша...», «Ұсынамын...» құрылымдары ауызша және жазбаша өнім жасауға қызмет етеді. Бағалау пікірдің анықтығына, дәлелге, себеп-салдар құрылымына және ресми стиль элементтеріне негізделеді.

Корпусқа негізделген оқыту үйренушіні дайын ережені пассивті қабылдаушы емес, тілдік деректі зерттеуші ретінде қарастырады. Бұл тәсіл data-driven learning қағидатына негізделеді. Үйренуші нақты қолданыстан қайталанатын тіркесімді байқайды, стильдік айырмашылықты салыстырады, грамматикалық форманың контекстегі қызметін көреді және өз қорытындысын жасайды.

Корпуспен жұмыс төрт кезеңнен тұруы мүмкін: іздеу, байқау, болжам және қолдану. Бірінші кезеңде 10-15 контекст іріктеледі. Екінші кезеңде қайталанатын үлгілер белгіленеді. Үшінші кезеңде үйренуші шағын қорытынды жасайды. Төртінші кезеңде анықталған заңдылық жаңа тапсырмада қолданылады. Мұнда qazcorpora.kz «дұрыс жауап беретін» ресурс емес, табиғи тілдік қолданысты бақылауға мүмкіндік беретін дерек көзі ретінде қызмет етеді.

Мысалы, B1 деңгейінде «керек / қажет / тиіс» сөздерінің айырмасын контекст арқылы шығаруға болады. Үйренушілер бірнеше мысалды қарап, қай

нұсқаның ауызекі сөйлеуде жиірек кездесетінін, қайсысының ресми мәтінге жақын екенін, қай нұсқа міндеттілік реңкін күшейтетінін талдайды. Мұндай тапсырма сөз мағынасын анықтамадан жаттатпай, стильдік және прагматикалық айырманы нақты деректен байқатуға мүмкіндік береді.

Корпусқа негізделген оқытудың құндылығы - тілдік норма мен табиғи қолданыстың байланысын көрсетуінде. Үйренуші сөздің жалғыз тұрғандағы мағынасын ғана емес, оның қандай сөздермен тіркесетінін, қай стильде жиі қолданылатынын және сөйлемде қандай функция атқаратынын көреді. Бұл лексикалық және грамматикалық білімді контекстік деңгейге көтереді.

Цифрлық платформа өз алдына мақсат болмауы керек. Оның сабақтағы қызметі анық болған жағдайда ғана педагогикалық құндылық пайда болады. Бір сабақ цикліне бірнеше ресурс енгізуге болады, бірақ әрқайсысы нақты кезеңге жауап беруі тиіс. Мысалы, abai.institute дайындық кезеңінде бейне, мәтін, фраза немесе қысқа жаттығу ұсынуы мүмкін. Бұл үйренушінің тақырыпқа енуіне және тілдік материалды алдын ала қабылдауына көмектеседі.

Sozdikqor.kz сөздік қолдау қызметін атқарады: мағына, аударма, синоним және тіркесімді нақтылау үшін қолданылады. Мұнда үйренуші тапсырма кезінде белгісіз сөзді тек аударып қана қоймай, оның қолданыс аясын анықтай алады. Бұл сөздікпен жұмыс істеудің саналы стратегиясын қалыптастырады.

Emle.kz жазылымды түзету кезеңінде орфографиялық нормаларды тексеруге, бірге және бөлек жазылатын сөздерді, бас әріп қолданысын нақтылауға мүмкіндік береді. Оны жазба жұмысының соңында өзіндік редакция құралы ретінде қолдануға болады. Terminsom.kz терминологиялық дерекпен тексеруге қызмет етеді. Кәсіби және салалық тақырыптарда үйренуші терминнің бекітілген нұсқасын анықтап, оны мәтінінде дұрыс қолдана алады.

Осылайша цифрлық ресурстарды дайындық → әрекет → тексеру → түзету → рефлексия цикліне біріктіруге болады. Ресурс оқу әрекетін алмастырмайды, керісінше сол әрекетті қолдайды. Басты қағида - платформаны көрсету емес, оның сабақтағы педагогикалық функциясын анықтау.

«ЛГМ навигаторы» практикалық моделі лексика-грамматикалық минимумды бірден сабақ жоспарына айналдыруға бағытталған. Мұнда алдымен өмірлік жағдаят таңдалады: танысу, емханаға жазылу, кітапханаға тіркелу, жұмыс сұхбаты немесе қызмет сапасына пікір айту. Содан кейін алты негізгі баған толтырылады: деңгей, нәтиже, ЛГМ лексикасы, ЛГМ грамматикасы, өмірлік тапсырма және бағалау. Бұл модель мұғалімге сабақтың барлық компонентін бір нәтижеге шоғырландыруға мүмкіндік береді.

«Корпус детективі» моделі сөздің табиғи қолданысын сабақ материалына айналдырады. Зерттеу нысаны ретінде өтініш, кезек, қажет, мүмкін, ұсыныс, қызмет көрсету сияқты сөздер таңдалуы мүмкін. Бес қадам

орындалады: он мысал табу, қайталанатын тіркесті белгілеу, стиль белгісін қою, үш сұрақ жазу және бес минуттық шағын тапсырма құрастыру.

Үйренушіге қойылатын сұрақтар да зерттеушілік сипатта болады: «Қай тіркес жиі кездесті?», «Бұл сөзден кейін қандай етістік келеді?», «Қай сөйлем ресми стильге жақын?». Осындай тапсырмалар тілдік деректі өздігінен талдауға, заңдылықты байқауға және оны жаңа контексте қолдануға үйретеді.

Екі модельдің ортақ ерекшелігі - оқыту мазмұнының дайын ережеден емес, нәтижеден және деректен ұйымдастырылуы. Біріншісі деңгейлік минимумды өмірлік жағдаятқа айналдырса, екіншісі табиғи қолданысты тілдік қорытындыға айналдырады. Екеуі де үйренушінің белсенді әрекетін күшейтеді.

Нәтижеге бағытталған оқытуда бағалау тапсырманың соңғы бөлігі ғана емес, сабақ жобасының бастапқы компоненті. Сабақ соңында не бағаланатыны алдын ала анықталса, мазмұн мен тапсырма да соған сәйкес іріктеледі. Сондықтан бағалау өлшемдері оқу мақсатының тікелей жалғасы болуы тиіс.

A1 деңгейінде ақпараттың толықтығы, қазақша сұрақ-жауапқа қатысу, сөздерді дұрыс айту және қарапайым сөйлем құрылымы бағалануы мүмкін. B1 деңгейінде пікірдің анықтығы, дәлел, себеп-салдар байланысы және ресми стиль элементтері назарға алынады. Деңгей жоғарылаған сайын бағалау да күрделеніп, тілдік дәлдікпен бірге мазмұнды ұйымдастыру, аргументация, стиль және коммуникативтік тиімділік қамтылады.

Бағалау «қате саны» моделінен «әрекет нәтижесі» моделіне ауысуы керек. Үйренуші мақсатты әрекетті орындай алды ма, қажетті ақпаратты жеткізді ме, тілдік құралды жағдайға сай қолданды ма деген сұрақтар негізгі болады. Бұл тәсіл CEFR бағытындағы «can do» логикасымен сабақтасып, тілдік білімді коммуникативтік құзыретпен байланыстырады.

Цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану үшін олардың деңгейлік сипатын ескеру қажет. Бір платформадағы бір материал A1 және B1 деңгейіндегі үйренушіге бірдей міндетпен ұсынылмауы тиіс. A1 деңгейінде ресурс қарапайым сөзді, қысқа фразаны, үлгілік сұрақ-жауапты меңгеруге тірек болса, B1 деңгейінде сол материал пікір білдіру, себепті түсіндіру, ақпаратты салыстыру немесе ресми мазмұнда ұсыныс жасауға негіз болуы мүмкін. Яғни ресурс өзгермегенімен, оның педагогикалық функциясы мен тапсырма күрделілігі деңгейге қарай өзгереді.

Деңгейлік бейімдеу кезінде үш өлшем маңызды: тілдік жүктеме, когнитивтік жүктеме және өнім күрделілігі. Тілдік жүктеме ЛГМ арқылы реттеледі: төменгі деңгейде жоғары жиілікті сөздер мен бір-екі тұрақты үлгі жеткілікті, ал жоғары деңгейде абстрактілі лексика, байланыстырушы құралдар және күрделі грамматикалық құрылымдар қосылады. Когнитивтік жүктеме тапсырманың не талап ететінімен анықталады: тану, қайталау, таңдау, салыстыру, дәлелдеу, бағалау. Өнім күрделілігі бір сөздік жауаптан қысқа диалогқа, одан жүйелі ауызша немесе жазбаша мәтінге қарай өседі.

Мысалы, бір ғана «қызмет көрсету» тақырыбын әр деңгейде әртүрлі ұйымдастыруға болады. A1-де үйренуші қызмет атауын сұрап, қарапайым

ақпарат алады. А2-де уақытты, орынды және қажетті құжатты нақтылайды. В1-де қызмет сапасы туралы пікір білдіріп, себеппен түсіндіреді. В2-де екі қызмет түрін салыстырып, артықшылық пен кемшілікті талдайды. С1-де қызмет көрсету сапасын жақсартуға бағытталған дәлелді ұсыныс немесе аналитикалық мәтін құрастырады. Бұл мысал цифрлық және мәтіндік ресурстарды деңгейлік нәтижеге бейімдеудің мүмкіндігін көрсетеді.

Осы тұрғыдан рефлексия да деңгейлік оқытудың бөлігі. Төменгі деңгейде «Бүгін қандай үш сөзді қолдандым?» немесе «Қандай сұрақ қоя алдым?» деген қарапайым өзіндік бақылау сұрақтары жеткілікті. Жоғары деңгейде «Қай тілдік құрал ойымды дәл жеткізуге көмектесті?», «Қай нұсқа ресми стильге сай болды?», «Корпус дерегі менің бастапқы болжамымды қалай өзгертті?» деген метатілдік рефлексия қолдануға болады. Рефлексия үйренушінің ресурсты тұтынушы емес, өз оқуын басқаратын субъект ретіндегі рөлін күшейтеді.

Ресурстардың көбеюі оқытушының рөлін азайтпайды, керісінше әдістемелік шешім қабылдау жауапкершілігін күшейтеді. Цифрлық платформа дайын материал ұсына алады, бірақ қандай материалды, қандай деңгейге, қандай мақсатпен және қандай тапсырма арқылы беру керектігін оқытушы анықтайды. Сондықтан қазіргі мұғалімнің кәсіби құзыреті тек пәндік біліммен шектелмей, ресурстарды педагогикалық тұрғыдан іріктеу және біріктіру қабілетін де қамтуы тиіс.

Оқытушы сабақ жобалау кезінде кемінде бес сұраққа жауап беруі қажет: үйренушінің деңгейі қандай; сабақ соңында ол қандай әрекет орындайды; сол әрекетке қандай лексика мен грамматика жеткілікті; қандай ресурс тілдік материалды табиғи контексте көрсетеді; нәтиже қандай өлшеммен бағаланады? Егер осы сұрақтарға нақты жауап болмаса, цифрлық ресурс сабақтың мазмұнын безендіретін қосымша элементке айналып кетеді.

Әдістемелік шешім қабылдаудың тағы бір маңызды бағыты - ресурстарды шамадан тыс қолданбау. Бір сабақта бірнеше платформаны көрсету сабақ сапасын автоматты түрде арттырмайды. Керісінше, үйренушінің назары негізгі коммуникативтік міндеттен бөлінуі мүмкін. Сондықтан әр ресурс тек қажетті кезеңде және қысқа функциямен енгізілуі тиіс: бір ресурс мәтін береді, екіншісі сөздік қолдау жасайды, үшіншісі жазылымды тексеруге көмектеседі. Ресурс саны емес, олардың бір нәтижеге қызмет ету дәрежесі маңызды.

Оқытушының жаңа рөлі фасилитаторлық және зерттеушілік сипатқа да ие. Корпусқа негізделген тапсырмада ол дайын ережені айтпай, үйренушіні дерекке сұрақ қоюға бағыттайды. ЛГМ-мен жұмыс кезінде артық материалды қысқартып, қажетті минимумды анықтайды. Цифрлық платформамен жұмыс кезінде дайын жауапты көшірту емес, салыстыру, тексеру, түзету, қайта айту және өзіндік қорытынды жасау әрекеттерін ұйымдастырады. Мұндай рөл оқыту үдерісін ақпарат беруден әрекет ұйымдастыруға көшіреді.

«Тіл-Қазына» өнімдері қазақ тілін оқытудың мазмұндық және цифрлық базасын кеңейтеді. Алайда олардың әдістемелік құндылығы ресурс санына

емес, сабақтағы педагогикалық қызметіне байланысты. Лексика-грамматикалық минимум, оқу құралдары, корпус, сөздік және платформалар өзара байланыссыз қолданылса, ақпарат қоры болып қалады. Бір оқу нәтижесіне біріктірілгенде ғана олар оқыту технологиясына айналады.

Ұсынылған модельдің негізгі логикасы нәтижеден басталады: деңгей белгіленеді, өлшенетін әрекет анықталады, ЛГМ-нен қажетті тілдік материал іріктеледі, мәтін немесе диалог таңдалады, өмірлік тапсырма құрылады және нәтижеге сай бағалау өлшемдері белгіленеді. Корпус деректері тілдің табиғи қолданысын байқатса, цифрлық ресурстар дайындық, сөздік қолдау, тексеру, түзету және рефлексия кезеңдерін толықтырады.

Қазақ тілін үйретудің жаңа мүмкіндігі жаңа платформаны таныстыруда емес, бар ресурстарды бір мақсатқа бағындырылған сабақ цикліне біріктіруде. Осы кезде үйренуші ақпаратты қабылдаушыдан әрекет етушіге, дайын ережені жаттаушыдан тілдік деректі талдаушыға, тапсырманы орындаушыдан өз нәтижесін бағалайтын белсенді субъектке айналады. Сондықтан қазіргі әдістемелік жүйенің басты бағыты - ресурсты көрсету емес, оның оқу нәтижесіне қосатын нақты үлесін анықтау.

«Тіл-Қазына» өнімдері арқылы қазақ тілін үйретудің жаңа мүмкіндіктері

Айгерім Қожабекқызы Қожахмет

ӘдістемеLab жетекшісі, PhD

- **Энциклопедиялар**
(Ахмет Байтұрсынұлы,
Әлихан Бөкейхан,
Әліпби);
- **Анықтамалықтар**
(Әдеби тіл анықталығы);
- **Сөздіктер** (салалық
сөздіктер);
- **Лексика-
грамматикалық
минимумдар**
- **Оқу-әдістемелік
құралдар**

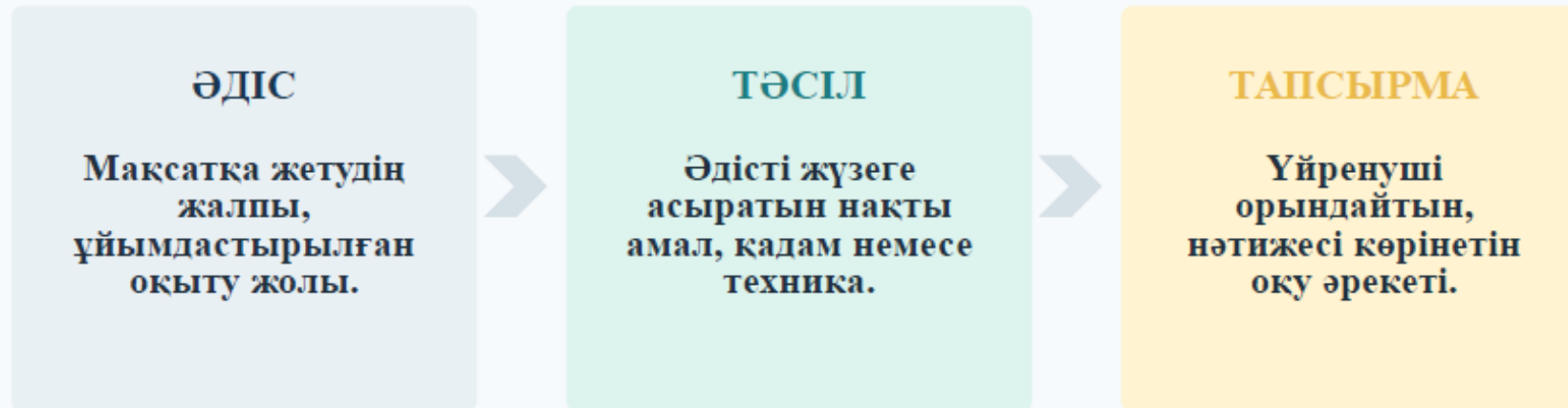

- tilalemi.kz
- abai.institute
- termincom.kz
- qazlatyn.kz
- emle.kz
- balatili.kz
- qujat.kz
- sozdikqor.kz
- qazcorpora.kz
-

ТЕРМИНДІК АЙҚЫНДЫҚ

Әдіс → тәсіл → тапсырма → **НӘТИЖЕ**

Жалпы жол, оны іске асыратын амал және үйренуші орындайтын нақты әрекет.

Мысал: Коммуникативтік оқыту

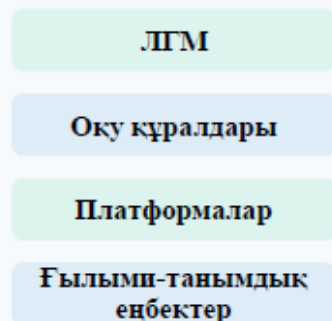
рөлдік ойын • жұптық ДИАЛОГ • жағдаят

«ХҚКО-дан анықтама алу»

Жаңа әдіс жаңа ресурс емес.

Бар өнімді сабақ нәтижесіне бағындырып, бір тапсырма цикліне біріктіру.

РЕСУРС

ЖАҢА ЛОГИКА

- мақсаттан бастау
- минимумды дәл іріктеу
- өмірлік тапсырма құру
- дерекпен тексеру
- нәтижемен бағалау

ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

ЛГМ, оқулық, корпус, сөздік және платформалар бір-бірінен бөлек тұрса, ақпарат қоры. Бір нәтижеге қызмет етсе, оқыту технологиясы.

Үш әдіс – бір сабақ логикасы

Сабақта неше әдіс қолданылса, нәтиже бір болуы керек.

1. ЛГМ арқылы сабақты жобалау

Нәтиже →
лексика/грамматика
→ мәтін → тапсырма
→ бағалау.

МАҚСАТ

2. Корпусқа негізделген оқыту

Нақты қолданысты
көру → заңдылықты
байқау → болжам →
қолдану.

ДЕРЕК

3. Цифрлық ресурстар арқылы оқыту

Дайындық → әрекет
→ тексеру → түзету
→ рефлексия.

ЦИКЛ

Басты қағида: ресурсты «көрсету» емес, оның сабақтағы педагогикалық қызметін анықтау.

ЛГМ – сабақ мазмұнының шекарасы

Белсенді лексика мен грамматикалық құрылымдар коммуникативтік нәтижеге қызмет етеді.

Лексика-грамматикалық минимум

- әр деңгейдің белсенді тілдік қоры
- күнделікті қарым-қатынасқа бағыт
- оқулық мәтіні мен тапсырманы шектейді
- бағалауды «не істей алды?» сұрағына бұрады

CEFR БАҒЫТЫ

A1 Қарапайым

A2 Базалық

B1 Орта

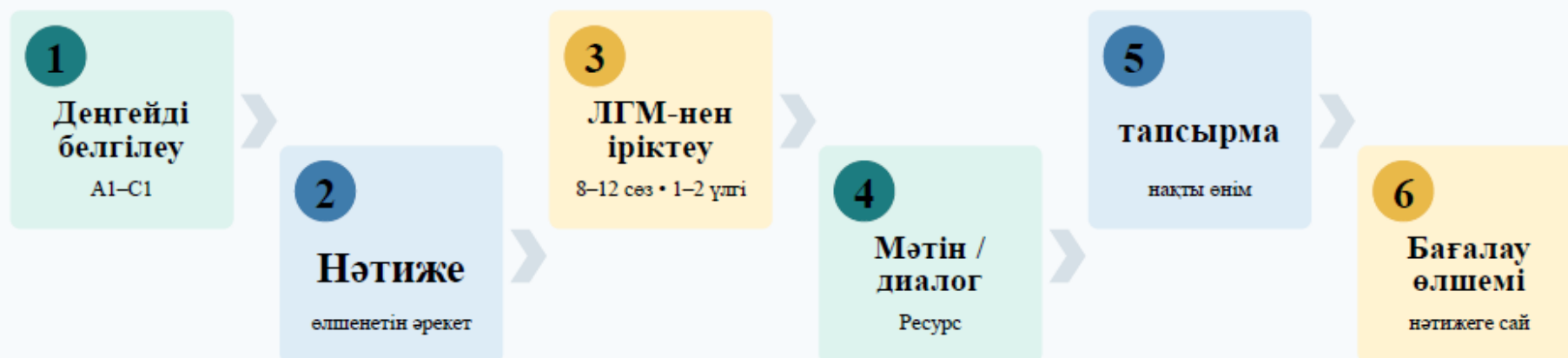
B2 Ортадан жоғары

C1 Жоғары

Сабақ соңында
үйренуші
қандай әрекетті
орындай
алады?

Сабақ соңғы нәтижеден басталады.

Алдымен нәтижесі, содан кейін ғана мазмұн мен ресурс таңдалады.

Нәтиже → мазмұн → тапсырма → бағалау

«Тіл орталығына тіркелу»

Қарапайым тілдік минимумды өмірлік жағдаятқа айналдыру.

А1 • ҚАРАПАЙЫМ

Нәтиже

Үйренуші өзін таныстырып, аты-жөнін, елін, мамандығын және байланыс дерегін айта алады.

ЛГМ тірегі

есім • фамилия • ел • қала •
мамандық • телефон • пошта

Менің атым...

Мен ...-данмын.

Менің мамандығым...

Өмірлік тапсырма

Жұпта: бір адам — әкімші, бір адам — курсқа жазылушы.
Соңында тіркеу парағы толтырылады.

Бағалау: ақпарат толықтығы • қазақша сұрақ-жауап • сөздерді дұрыс айту • қарапайым сөйлем құрылымы

ҮЛГІ • В1

«Қала әкімдігіне ұсыныс»

Пікір білдіруді нақты қоғамдық жағдаятпен байланыстыру.

В1 • ОРТА

Нәтиже

Қаладағы қоғамдық қызмет сапасы туралы пікір айтып, нақты ұсыныс бере алады.

ЛГМ тірегі

қызмет көрсету • кезек • сапа • ыңғайлы • қолжетімді • жақсарту • ұсыныс

Себебі... Сондықтан... Менің ойымша... Ұсынамын...

Өнім

1 минуттық ауызша ұсыныс + 5 сөйлемдік жазбаша өтініш

Бағалау пікірдің анықтығы • дәлел • себеп-салдар құрылымы • ресми стиль элементтері

Корпусқа негізделген оқыту

Үйренуші дайын ережені қабылдамайды, нақты қолданыстан заңдылықты өзі байқайды.

Data-driven learning

Үйренуші «тіл зерттеушісі» рөлінде:

- тіркесімділікті көреді
- стильді салыстырады
- форманы контексте байқайды
- өз қорытындысын жасайды

qazconpora.kz – «дұрыс жауап» емес, табиғи қолданысты бақылау көзі.

ПРАКТИКАЛЫҚ ҮЛГІ

«керек / қажет / тиіс» айырмасын контексттен шығару

В1: қажеттілік, міндеттілік және ресми реңк айырмасын дерек арқылы байқау.

керек

қажет

тиіс

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

- Қай нұсқа ауызекі сөйлеуде жиірек?
- Қайсысы ресми мәтінге жақын?
- Қайсысы міндеттілік реңкін күшейтеді?

3-ӘДІС

Цифрлық ресурстар – бір сабақ циклінің бөліктері

Платформа өз алдына мақсат емес; оның сабақтағы қызметі айқын болуы керек.

Abai.unstitute

ДАЙЫНДЫҚ

бейне • мәтін •
фраза • қысқа
жаттығу

Sozdikqor.kz

СӨЗДІК ҚОЛДАУ

мағына • аударма •
синоним • тіркесім

Emle.kz

ЖАЗЫЛЫМДЫ
ТҮЗЕТУ

емле • бірге/бөлек
• бас әріп • диктант

Termincom.kz

ДЕРЕКПЕН
ТЕКСЕРУ

Терминология

«ЛГМ навигаторы»

Мақсат: ЛГМ-ді бірден сабақ жоспарына айналдыру.

ӨМІРЛІК ЖАҒДАЯТТАР

- танысу
- емханаға жазылу
- кітапханаға тіркелу
- жұмыс сұхбаты
- қызмет сапасына пікір айту

ТОЛТЫРАТЫН 6 БАҒАН

Деңгей	A1 / A2 / B1
Нәтиже	Сабақ соңында не істейді?
ЛГМ лексикасы	8–12 тірек сөз
ЛГМ грамматикасы	1–2 үлгі
Өмірлік тапсырма	жұптық/топтық әрекет
Бағалау	3–4 критерий

ПРАКТИКУМ 2 • 35 МИНУТ

«Корпус детективі»

Сөздің табиғи қолданысын сабақ материалына айналдыру.

ЗЕРТТЕУ НЫСАНЫ

өтініш

кезек

қажет

мүмкін

ұсыныс

қызмет көрсету

5 қадам

- 10 мысал табу
- қайталанатын тіркесті белгілеу
- стиль белгісін қою
- 3 сұрақ жазу
- 5 минуттық тапсырма құрастыру

ҮЙРЕНУШІГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ҮШ СҰРАҚ

- Қай тіркес жиі кездесті?
- Бұл сөзден кейін қандай етістік келеді?
- Қай сөйлем ресми стильге жақын?

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ЭКОЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ АІ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНЫҢ САПАСЫН АРТТЫРУ

Серікбай Бауыржан

Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ҰҒПО, АІ бөлімінің басшысы

Жасанды интеллектінің қарқынды дамуы тілдердің цифрлық кеңістіктегі орны мен қызметін қайта қарауға мәжбүр етті. Бүгінде тілдің өміршеңдігі тек оның дәстүрлі білім беру жүйесінде, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе ресми қарым-қатынаста қолданылуымен ғана өлшенбейді. Тілдің үлкен тілдік модельдерде, дауыстық сервистерде, машиналық аудармада, мәтіндік редакторларда, цифрлық сөздіктер мен корпустарда, білім беру платформаларында қаншалықты толық әрі сапалы ұсынылғаны да маңызды көрсеткішке айналды. Осы тұрғыдан қазақ тілінің цифрлық экожүйесін қалыптастыру – тіл саясаты, тіл технологиясы және оқыту әдістемесі тоғысатын стратегиялық бағыт.

Қазақ тілінің цифрлық экожүйесін дамыту бір ғана бағдарламаны немесе жеке сервисті жасаумен шектелмейді. Ол өзара байланысқан бірнеше компоненттен тұрады: табиғи тіл қоры, ұлттық корпус, академиялық және аударма сөздіктер, терминологиялық база, жасанды интеллектке бейімделген деректер жиынтықтары, үлкен тіл модельдері, сөйлеуді мәтінге және мәтінді сөйлеуге түрлендіретін технологиялар, машиналық аударма, грамматикалық түзету және тіл үйретуге арналған интеллектуалды агенттер. Осындай жүйе қалыптасқанда ғана қазақ тілі цифрлық ортада толыққанды қызмет ете алады.

Цифрлық инфрақұрылымның екінші маңызды қыры – оны білім беру үдерісіне дұрыс енгізу. Жасанды интеллект мұғалімнің орнын алмастыратын құрал емес. Ол мұғалімнің әдістемесін күшейтетін, уақытын үнемдейтін, сараланған тапсырма құрастыруға, тілдік ортаны кеңейтуге және шағын цифрлық құралдар жасауға мүмкіндік беретін қосымша ресурс. Сондықтан АІ қолданудағы негізгі мәселе «қандай құрал бар?» деген сұрақтан гөрі «ол педагогикалық мақсатқа қалай қызмет етеді?» деген сұраққа ауысуы керек.

Қазақ тілі сабақтарының сапасын арттыруда жасанды интеллектіні қолданудың үш деңгейін ажыратуға болады. Бірінші деңгейде АІ дайын материал ұсынады, мұғалім оны тексеріп, қолданады. Екінші деңгейде АІ мұғалімнің нақты әдістемелік талабымен жұмыс істейді. Үшінші деңгейде мұғалім бағдарламалауды терең білмей-ақ өзіне қажетті шағын цифрлық құралды жасата алады. Бұл үш деңгей педагогтің цифрлық құзыретін біртіндеп арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақ тілінің цифрлық кеңістікте толыққанды қызмет етуін қамтамасыз ету үшін тұрақты экожүйе қажет. Мұндай экожүйенің ортасында тілдік дерек пен сол деректі пайдаланатын технологиялар орналасады. «Тіл-Қазына» жинақтаған табиғи тіл қорының көлемі 7 миллиард сөзқолданысқа жеткені көрсетіледі. Бұл қор тіл модельдерін, грамматикалық түзету жүйелерін, корпусқа негізделген зерттеулерді және өзге де цифрлық сервистерді

дамытуға негіз болады.

Орталықтың жасанды интеллект бағытындағы жобалары өзара сабақтас бірнеше сервисті қамтиды. Til-Qazyna LLM қазақ тілінің лексикасы, морфологиясы, семантикасы, мәтін құрылымы мен стилімен жұмыс істеуге арналған үлкен тіл моделі ретінде сипатталады. Ол мәтін генерациялау, перифраз жасау, контекстпен жұмыс істеу, мәтінді ықшамдау, грамматикалық және пунктуациялық қателерді түзету, терминдерді аудару, мәтіннің құрылымы мен стилін өзгерту, сондай-ақ тіл үйрету әдістемесіне қатысты міндеттерді орындауға бағытталған.

Til-Qazyna LLM 2 миллиард параметрден тұратын, 47 миллиард токенді көптілді корпус негізінде нөлден оқытылған модель ретінде ұсынылады. Оның 9,7 миллиарды қазақ тіліндегі токендер. Бұл көрсеткіштер модельдің қазақ тіліндегі дерекпен арнайы жұмыс істеуіне мүмкіндік беретінін аңғартады. Модельдің Hugging Face платформасында жарияланып, ашық қолданысқа ұсынылуы қазақ тіліндегі зерттеу мен қолданбалы жобалардың ауқымын кеңейтуге жағдай жасайды.

QazGrammar интеллектуалды AI ассистентінің негізгі мақсаты – қазақ тіліндегі грамматикалық қателерді түзету. Жүйені оқытуға арналған «қате нұсқа – түзетілген нұсқа» жұптары арнайы жинақталған. Қателер септік, жіктік, тәуелдік, көптік жалғаулары, шылау, болымсыздық, шақ, сөз тәртібі, үндестік заңы және құрмалас сөйлем секілді он санат бойынша белгіленген. Мұндай деректің құрылымдалуы грамматикалық түзетуді кездейсоқ емес, нақты тілдік құбылыстарға негізделген жүйе ретінде дамытуға мүмкіндік береді.

TilQazyna Lingua қазақ тілін A1–C1 деңгейлері бойынша үйретуге арналған AI агент ретінде қарастырылады. Ол Til-Qazyna LLM, ASR және TTS модельдері негізінде жұмыс істейді. Жүйе мәтінді сауатты генерациялау, грамматикалық және лексикалық қателерді түзету, сөздер мен терминдердің этимологиясын түсіндіру, мәтінді ықшамдау және бейімдеу, сөйлеуді автоматты тану, контекст бойынша сұрақтарға жауап беру, деңгейге сай мәтін, диалог, полилог және грамматикалық тапсырма құрастыру сияқты қызметтерді атқарады. Сонымен бірге білім алушының деңгейіне сай жеке оқу бағдарламасын дайындау мүмкіндігі көзделген.

QazSync.AI қазақ тілінен орыс және ағылшын тілдеріне нақты уақыт режимінде синхронды аударма жасауға бағытталған. Оның қолдану аясы мемлекеттік басқару, халықаралық қатынастар, іс-шаралар мен медиа салаларын қамтиды. Мұндай сервистер қазақ тіліндегі ресми және қоғамдық коммуникацияның цифрлық мүмкіндігін кеңейтеді.

Қазақ тілінің цифрлық экожүйесін тұрақты дамыту үшін сөздік және корпус ресурстарын бір жерге біріктіру маңызды. Қазақ тілінің Ұлттық сөздік қоры академиялық және аударма сөздіктерді, терминологиялық қорды, қазақ тілінің ұлттық корпусын және жасанды интеллект жүйелерінде пайдалануға бейімделген деректер жиынтықтарын біріктіретін кешенді инфрақұрылым ретінде қарастырылады.

Ұлттық сөздік қордың маңызды қызметтерінің бірі – пайдаланушыға сөзқолданыс туралы ақпаратты жедел әрі дәл табуға мүмкіндік беру. Цифрлық форматта ұсынылған сөздіктер сөздің мағынасы, қолданысы, нормаға сәйкестігі және аудармасы жөнінде дерек береді. Бұл тек қарапайым анықтамалық қызмет емес, қазақ тілінің нормативтік және ғылыми базасын цифрлық ортада жүйелеу тетігі.

Екінші бағыт – Қазақстандағы тіл корпустарын бір көзден қолдануға мүмкіндік беру. Корпус нақты мәтіндердегі сөзқолданысты көрсету арқылы тілдің тірі қолданысын зерттеуге жағдай жасайды. Тіл үйрету әдістемесінде бұл әсіресе маңызды, себебі оқушы немесе мұғалім сөздің тек сөздіктегі мағынасын емес, нақты сөйлемдегі тіркесімділігін, стильдік реңкін және жиілігін де көре алады.

Үшінші бағыт – терминологиялық қор. Салалық терминдерді біріздендіру, олардың анықтамасын, баламасын және қолданысын жүйелеу ғылыми, кәсіби және ресми коммуникацияның сапасын арттырады. Терминдерді игерудің автоматтандырылған жүйесінде шамамен 50 мың терминді модельді оқытуға пайдалану, шеттілдік терминдердің құрылымын автоматты анықтау, анықтамаларын табу, қазақ және орыс тілдеріндегі аудармаларын көрсету, жұрнақ пен жалғау бойынша ұқсас терминдерді іздеу мүмкіндіктері қарастырылған. Мұндай база қазақ терминологиясындағы шеттілдік элементтерді теориялық және практикалық тұрғыдан зерттеудің электрондық ортасына айнала алады.

Ұлттық сөздік қордың төртінші компоненті – AI жүйелеріне бейімделген деректер жиынтықтары. Жасанды интеллект сапасы деректің көлемі ғана емес, оның тазалығы, құрылымдалуы және тілдік нормаларға сәйкестігіне тәуелді. Сондықтан ұлттық деңгейде жасалған тілдік датасеттер болашақ модельдердің сапасына тікелей әсер етеді.

Қазақ тілінің цифрлық экожүйесінде сөйлеуді автоматты тану және мәтінді дыбыстау технологиялары ерекше орын алады. ASR технологиясы адамның айтқан сөзін мәтінге айналдырады, ал TTS мәтінді табиғи дыбыстық формаға түрлендіреді. Бұл екі технология тіл үйрету, қолжетімділік, медиаконтент және дауыстық интерфейстер үшін маңызды.

Тіл үйрету жүйесінде ASR білім алушының айтылымын тіркеп, оны мәтінмен салыстыруға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушының дыбыстауындағы немесе сөз қолданысындағы қиындықтарды байқай алады. TTS керісінше, мәтіннің дыбыстық үлгісін ұсынады. Бұл тыңдалым мен айтылымды байланыстыратын қосымша мүмкіндік туғызады.

ASR және TTS тек оқу мақсаты үшін ғана емес, қазақ тілінің цифрлық қолданысын кеңейту үшін де қажет. Дауыстық көмекшілер, ақпараттық сервистер, мобильді қосымшалар және арнайы қолжетімділік құралдары қазақша сөйлеуді тану мен генерациялау технологияларына тәуелді. Сондықтан бұл бағыттың дамуы тілдің цифрлық ортада табиғи қолданылуына жағдай жасайды.

Жасанды интеллектіні сабақта қолданудың бірінші деңгейінде мұғалім

АІ-дан дайын материал сұрайды. Мәтін жазу, жаттығу құрастыру, тест дайындау, кеңес алу сияқты жұмыстарда ChatGPT, Claude, Gemini тәрізді құралдар қолданылуы мүмкін. Интерактив пен ойын жасауға Wayground, карточка мен жаттығуға Wordwall сияқты сервистер пайдаланылуы ықтимал. Бұл деңгейдің артықшылығы – уақыт үнемдеу және тәуекелдің салыстырмалы төмен болуы. Мұғалім дайын нәтижені тексеріп, қажет болған жағдайда түзетіп, кейін ғана қолданады.

Бірінші деңгейдегі ең маңызды әдістемелік мәселе – сұранысты нақты құру. Жалпылама «қазақша мәтін жаз» деген тапсырма сапалы нәтиже бермеуі мүмкін. Сондықтан промпт алты тірекке негізделеді: рөл, контекст, нақты тапсырма, шектеу, нәтиже форматы және мысал. Мысалы, АІ-ға «Сен – қазақ тілін оқытатын әдіскерсің» деп рөл беріліп, сынып, жас, деңгей, үй тілі көрсетіледі; нақты грамматикалық мақсат белгіленеді; сөйлемнің ұзындығы немесе қолдануға болмайтын формалар шектеледі; нәтиже кесте түрінде сұралады және бір үлгі беріледі. Осындай нақтылау мұғалімнің әдістемесін сұраныстың ішіне енгізеді.

Екінші деңгейде АІ мұғалімнің әдістемесімен жұмыс істейді. Мұнда педагог тек нәтиже сұрамайды, өз ережесін, бағалау өлшемін, саралау қағидасын және кері байланыс тәсілін береді. Нәтижесінде АІ мұғалімге бейімделген ассистент қызметін атқара бастайды. Бұл деңгейде шешім толық АІ-ға берілмейді; керісінше, педагогикалық бақылау күшейеді.

Екінші деңгейдің маңызды мүмкіндігі – сабақтан тыс тілдік ортаны кеңейту. Тіл үйренушілер сабақтан шыққаннан кейін қазақша сөйлеспеуі мүмкін. АІ мұндай жағдайда тәулік бойы қолжетімді сөйлесу серіктесі бола алады. Ол шаршамайды, қайталанған қателерге эмоционалды реакция бермейді және ұялшақ білім алушы үшін психологиялық қауіпсіз орта жасай алады. Дегенмен қазақ тіліндегі сапасы әрдайым біркелкі болмағандықтан, бұл құрал сабақтың орнына емес, сабақтан тыс қосымша жаттығу ретінде қарастырылуы тиіс.

Үшінші деңгейде АІ мұғалімге өз құралын жасауға мүмкіндік береді. Мұғалім міндетті түрде кәсіби бағдарламашы болмауы мүмкін; ол қандай функция керек екенін табиғи тілде сипаттайды, ал жүйе шағын интерактив немесе көмекші құрастырады. Септік немесе жіктік жалғауы тренажері, флэш-карта беті, деңгей анықтау тесті, мәтін күрделілігін өлшейтін құрал, сөз ойыны, оқушы прогресін бақылау кестесі, кездейсоқ сұрақ шығаратын дөңгелек, жаңылтпаш жаттықтырғышы немесе дауысты үндестігін тексеретін шағын сервис жасауға болады.

Бұл деңгейдің шектеулері де анық. Мұндай құралдарды мектептің ресми ақпараттық жүйесі, оқушы деректерін сақтайтын қорғалған база немесе қаржы мен құжат айналымы жүретін сервис ретінде қолдануға болмайды. Олар шағын оқу құралы немесе жеке көмекші ретінде қарастырылуы керек.

АІ құралын пайдалану сапасы көбіне мұғалімнің әдістемелік дайындығына тәуелді. Жүйе берілген нұсқаулыққа сүйенеді. Егер сұраныс жалпылама болса, нәтиже де жалпылама болады. Ал егер мұғалім оқу

мақсатын, деңгейін, тілдік шектеулерді, тапсырма құрылымын және бағалау өлшемін анық берсе, алынған материал оқу бағдарламасына әлдеқайда жақын болады.

Бұл қағида саралау үшін де маңызды. Бір тақырыпқа A1, A2, B1 немесе B2 деңгейлеріне сай мәтіннің сөз саны, грамматикалық құрылымы, лексикалық күрделілігі және тапсырма түрі әртүрлі болуы керек. Мұғалім AI-ға осы айырмашылықтарды нақты көрсеткенде ғана деңгейлік материал алуға мүмкіндік туады.

Кері байланыс та әдістемелік бақылауды қажет етеді. AI қате туралы ұсыныс бере алады, бірақ қазақ тілінің нормасын соңғы рет тексеретін маман – мұғалім. Қазақ тіліндегі кейбір грамматикалық, стилистикалық немесе лексикалық шешімдерде модель қателесуі мүмкін. Сондықтан AI-дың кез келген нәтижесі педагогикалық және тілдік сүзгіден өтуі керек.

Жасанды интеллектіні мұғалімнің «практиканты» ретінде қарастыру орынды: ол жылдам жұмыс істейді, көп нұсқа ұсынады, бірақ тәжірибесі мен тілдік сезімі жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан толық нұсқаулық беру, нәтиженің сапасын бақылау және түзету – мұғалімнің кәсіби міндеті.

Білім алушылардың жасанды интеллектіні қолдануы білім беру жүйесіне жаңа міндет қояды. Толық тыйым салу іс жүзінде қиын әрі әрдайым тиімді емес. Негізгі мәселе – AI-ды дайын жауап алудың жолы емес, тіл үйренудің құралы ретінде пайдалану.

Пайдалы қолдану түрлеріне сөздің мағынасын аудармасыз түсіндірту, қазақша әңгімелесу серіктесі ретінде пайдалану, өз жазбасындағы қатені бірден түзетпей, қатені табуға көмектесу жатады. Бұл әрекеттер білім алушының ойлау және тілдік шешім қабылдау үдерісін сақтайды.

Ал эссені толық жазғызу, үй тапсырмасын түгел орындату немесе дайын жауапты көшіріп алу оқу мақсатын жояды. Мұндай жағдайда AI білім алушының орнына әрекет етеді. Сондықтан тапсырманы AI-ға төзімді етіп құрастыру маңызды. Жалпы тақырыптағы «Абай туралы эссе» оңай генерациялануы мүмкін, ал «Абайдың бір өлеңін өз отбасыңның немесе өз әжеңнің өмір тәжірибесімен байланыстырып жаз» сияқты тапсырма жеке тәжірибе мен рефлексияны талап етеді. Бұл тәсіл оқушының өзіндік ойлауын сақтауға көмектеседі.

AI қолдануда академиялық адалдықпен бірге дербес деректерді қорғау мәселесі де маңызды. Оқушының аты-жөні, жеке мәліметтері немесе құпия құжаттар қорғанысы белгісіз шағын сервистерге енгізілмеуі керек. Мұғалім оқушыны мұндай тәуекелдер туралы алдын ала ескертуге тиіс.

Қазақ тілінің цифрлық экожүйесіндегі ұлттық корпус, сөздіктер, терминологиялық база, LLM, ASR, TTS, грамматикалық түзету және тіл үйрету агенттері жеке-жеке технологиялар болып көрінгенімен, білім беру тұрғысынан олар біртұтас оқу цикліне біріге алады. Мысалы, мұғалім сабақ мәтінін тіл моделінің көмегімен деңгейге бейімдейді, сөздің табиғи қолданысын корпус арқылы тексереді, терминді ұлттық база арқылы нақтылайды, жазылымды QazGrammar немесе емле ресурстары арқылы

талдайды, айтылымды ASR көмегімен тіркеп, TTS арқылы дыбыстық үлгі береді.

Мұндай интеграцияның басты артықшылығы – қазақ тілін оқытуда дерек, норма, коммуникация және технологияның бір ортаға жиналуы. Тіл үйренуші дайын ережені қабылдап қана қоймай, нақты қолданысты көре алады, өз мәтінін жасап, қатесін анықтап, сөйлеуін тыңдап, қажетті сөзді немесе терминді тексере алады.

Сонымен бірге мұғалім үшін әдістемелік шешім қабылдау орталық рөлін сақтайды. Қай ресурсты қай кезеңде пайдалану, қандай нәтиже күтілетіні және бағалау өлшемі қандай болатыны алдын ала анықталуы тиіс. Технология тек осы педагогикалық логиканың ішінде құндылыққа ие болады.

Цифрлық экожүйе тіл үйретумен ғана шектелмейді. Ол қазақ тілінің мемлекеттік басқаруда, ғылымда, медиада, халықаралық қатынаста және күнделікті цифрлық коммуникацияда қолданылу аясын кеңейтеді. Осылайша білім беру мен тіл технологиялары өзара күшейтетін жүйеге айналады.

Жасанды интеллектіні қазақ тіліне енгізуде бірнеше тәуекелді ескеру қажет. Біріншісі – тілдік сапа. Модель қазақ тіліндегі лексика, грамматика немесе стиль бойынша қате ұсынуы мүмкін. Сондықтан соңғы сүзгі әрқашан тіл маманы немесе мұғалім болуы тиіс.

Екіншісі – құралға шамадан тыс тәуелділік. Мұғалім AI жасаған материалды тексермей қолданса, қате немесе деңгейге сәйкес емес мазмұн сабаққа енуі ықтимал. Оқушы да дайын жауапқа үйреніп, өздігінен мәтін құрастыру, сөз таңдау және дәлелдеу дағдысын жоғалтуы мүмкін.

Үшіншісі – дербес деректер қауіпсіздігі. Шағын немесе тәжірибелік құралдарға білім алушының жеке деректері енгізілмеуі керек. Төртіншісі – цифрлық құралдың техникалық тұрақсыздығы. Жұмыс істейтін нұсқаны сақтап қою, тестілеу және қосалқы әдістемелік нұсқа дайындау маңызды.

Бесіншісі – цифрлық теңсіздік. Барлық білім алушының бірдей құрылғысы, интернеті немесе цифрлық сауаты болмауы мүмкін. Сондықтан AI қолдану негізгі оқу мақсатын алмастырмай, оған қосымша мүмкіндік ретінде жобалануы қажет.

Қазақ тілінің болашағы оның цифрлық кеңістікте қаншалықты толық, сапалы және табиғи ұсынылғанына тікелей байланысты. Қазақ тілінің ұлттық корпусы, Ұлттық сөздік қор, терминологиялық база, үлкен тіл модельдері, грамматикалық түзету, ASR, TTS, машиналық аударма және тіл үйретуге арналған интеллектуалды агенттер біртұтас экожүйе ретінде дамығанда қазақ тілінің технологиялық әлеуеті артады.

AI құралдарының білім берудегі құндылығы олардың жаңалығында емес, әдістемелік мақсатқа бағынуында. Бірінші деңгейде AI мұғалімге дайын материал арқылы уақыт үнемдейді. Екінші деңгейде мұғалім өз әдістемесін AI жұмысына енгізіп, нәтижені бақылауға көшеді. Үшінші деңгейде педагог өзіне қажетті шағын цифрлық құралды жасай алады. Бұл – мұғалімнің кәсіби рөлін әлсіретпей, керісінше, жаңа цифрлық құзыретпен толықтыратын бағыт.

Жасанды интеллект қазақ тілінде әлі де қателеседі. Сондықтан соңғы

тілдік және әдістемелік шешім әрқашан маманда қалуы тиіс. Тілді сезінетін, оның нормасын, стильдік реңкін және коммуникативтік мақсатын түсінетін мұғалімді ешбір бағдарлама толық алмастыра алмайды. Мұғалімнің кәсіби құндылығы дәл осы жерде көрінеді.

Қазақ тілінің цифрлық кеңістіктегі орны оны қанша дәріптегенімізбен емес, қазақша сапалы деректің, сервистің, модельдің және күнделікті қолданылатын технологияның қаншалықты көп екенімен анықталады. Сондықтан тілдің цифрлық экожүйесін дамыту мен оны оқыту әдістемесіне дұрыс енгізу – бір-бірінен бөлек емес, ортақ мақсатқа қызмет ететін екі бағыт.

Ш.ШАЯХМЕТОВ АТЫНДАҒЫ «ТІЛ-ҚАЗЫНА» ҰҒПО

AI құралдары арқылы қазақ тілі сабақтарының сапасын арттыру жолдары

Бауыржан Серікбай

«Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы
AI бөлімінің басшысы

19.08.2026 · 15:40–17:00

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
Астана

Қол көтеріп жауап беріңіз

- 1 ChatGPT немесе оған ұқсас бағдарламаларды көп қолданасыздар ма?
- 2 Оны сабаққа дайындыққа қолданған кім бар?
- 3 Одан **ҚАЗАҚША** мәтін сұрап, нәтижесі көңіліңізге толмағанын байқаған кім бар?
- 4 Ол берген қазақша мәтіндегі қатені тауып, түзеткен кім бар?

ҮШ ДЕҢГЕЙ

Бүгінгі сабақтың жол картасы

1-ДЕҢГЕЙ

AI сізге көмектеседі

Сіз сұрайсыз — ол дайын нәрсе береді.
Сіз тексеріп, қолданасыз.

2-ДЕҢГЕЙ

AI сіздің әдістемеңізбен жұмыс істейді

Сіз оған өз талабыңызды, өз ережеңізді бересіз және бақылайсыз.

3-ДЕҢГЕЙ

AI сізге құрал жасайды

Сіз ойлаған, бірақ дүкенде жоқ бағдарламаны өзіңіз жасайсыз.
Құралдың өзі сіздікі

1-ДЕҢГЕЙ

AI сізге көмектеседі

Сіз сұрайсыз — ол істейді. Сіз тексересіз де, қолданасыз.
Бірақ уақытыңызды үнемдейді, әрі тәуекелі төмен.

1-ДЕҢГЕЙ

Қандай құралдар бар

НЕ ҮШІН КЕРЕК	НЕ ҚОЛДАНА СЫЗ	АҚЫСЫ
Мәтін жазу, жаттығу құрастыру, кеңес сұрау	ChatGPT / Claude / Gemini	Тегін нұсқасы жетеді
Тест, интерактив, ойын жасау	Wayground (бұрынғы Quizizz)	Тегін, 100 оқушыға
Жаттығу-ойын, карточка	Wordwall	Тегін 3 тапсырма
Презентация	Gamma	Тегін нұсқасы бар

Промпт формуласы: алты тірек

AI-дан не сұрасаңыз, соны аласыз. Бұл — бос сөз емес, сөзбе-сөз солай.

ТРЕК	НЕ ЖАЗАСЫЗ	МЫСАЛ
1. Рөл	AI кім болып сөйлейді	«Сен — қазақ тілін оқытатын әдіскерсің»
2. Контекст	Сынып, жас, деңгей, ана тілі	«7-сынып, үй тілі — орыс, А2, 24 бала»
3. Тапсырма	Нақты бір іс	«Барыс септігіне 12 сөйлемдік жаттығу»
4. Шектеу	Нені ІСТЕМЕУ керек	«Сөйлем 8 сөзден аспасын. Есімше қолданба»
5. Формат	Нәтиже қалай көрінеді	«Кесте: № Сөйлем Дұрыс жауап»
6. Мысал	Бір үлгі	«Мен мектеп___ барамын. (мектепке)»

Ол — сіздің практикантыңыз. Тәжірибесі жоқ, бірақ жылдам. Ал тәжірибесі жоқ адамға нұсқаулықты толық беру керек.

Әдістемені промптқа саламыз

[Саралау](#) · [кері байланыс](#) · [тест](#)

1-ДЕҢГЕЙ

Жиі қателіктер

НАШАР

Қазақша мәтін жаз

Екінші промптта менің ӘДІСТЕМЕМ бар.

Бірінші промптта ол жоқ.

Барлық айырмашылық осында.

ЖАҚСЫ

Сен — қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытатын әдіскерсің.
Оқушылар: 6-сынып, 12 жаста, тілі — қазақ тілі, деңгейі А2.

Тапсырма: «Менің отбасым» тақырыбында оқылым мәтінін жаз.

Шектеу: 90–110 сөз. Сөйлемдер 9 сөзден аспасын. Тек осы шақ пен
жедеп өткен шақты қолдан. Есімше, көсемше болмасын.

Формат: (1) мәтін, (2) 8 жаңа сөздің тізімі .

Мысал:

Тілдік орта

Тіл үйренушілер сабақтан шыққан соң қазақша сөйлеспейді. Біз бұл мәселені біраз уақыт шеше алмай келеміз.

Оны әдістемемен ғана шешу қиын— бұл орта мәселесі. Міне, дәл осы жерде AI шынымен жаңа нәрсе ұсынады.

БҰЛ СІЗДІҢ ОРНЫҢЫЗДЫ БАСПАЙДЫ, БІРАҚ:

- шаршамайды
- оқушы қырқыншы рет қателессе де ренжімейді
- түнгі сағат он бірде де қолжетімді
- ең бастысы — оқушы ҰЯЛМАЙДЫ

ҰЯЛШАҚ ОҚУШЫ

Ол сыныпта үндемейді, себебі күлкі болудан қорқады.

Ал мұнымен ол сөйлейді. Сөйлеген адам — үйренеді.

Адал болайық: қазақшадағы сапасы төмен. Бұл — сабақтың орнына емес, сабақтан ТЫС қосымша жаттығу.

3-ДЕҢГЕЙ

AI сізге құрал жасайды

Сіз ойлаған, бірақ интернетте жоқ бағдарламаны өзіңіз жасайсыз.

Мәні қарапайым

Сіз бағдарлама жазбайсыз. Сіз не керек екенін адам тілінде айтасыз — ол жазады.

МҰНЫМЕН ЖАҚСЫ ШЫҒАДЫ

- Өзіңізге арналған шағын құрал
- Бір сабақтық интерактив
- Жеке қолданысқа арналған көмекші

МҰНЫ КҮТПЕҢІЗ

- Мектептің ресми жүйесі
- Оқушы деректері сақталатын база
- Ақша немесе құжат айналымы

Бүгін ең қарапайым жолын көрсетемін: ешқандай бағдарлама орнатпайсыз.

Сіз әдеттегі әңгіме терезесінде жазасыз, ал нәтиже сол жерде тірі бет болып ашылады. Оны сілтемемен оқушыға жіберуге болады.

Септік тренажёрін нөлден жасаймыз

Ешқандай бағдарлама жазылмайды. Тек әдістеме сипатталады.

Осы жолмен не жасауға болады

Бәрі — бір адам, бір күнде жасайтын нәрсе.

1	Септік / жіктік жалғауы тренажёры	20–30 мин	2	Флэш-карта беті (өз сөздігіңізбен)	15 мин
3	Деңгей анықтау тесті	30 мин	4	Мәтіннің күрделілігін өлшейтін құрал	30 мин
5	Сөз ойыны, сөзжұмбақ	30 мин	6	Оқушы прогресін бақылайтын кесте	40 мин
7	Кездейсоқ сұрақ шығаратын «деңгелек»	15 мин	8	Жаңылтпаш пен айтылым жаттықтырғышы	25 мин
9	Дауысты үндестігін тексеретін құрал	20 мин	10	Тесттер	45 мин

Үш ескерту:

1. Оқушының дербес деректерін ол құралға енгізбеңіз — қорғанысы жоқ.
2. Жұмыс істеп тұрған нұсқасын сақтап қойыңыз — бұзылса, өзіңіз түзете алмайсыз.
3. Қазақ тілінің ережелерін ӨЗІҢІЗ тексеріңіз.

AI-ды қалай қолдану керек

Олар оны бәрібір қолданады. Тыйым салу мүмкін емес, әрі қажет те емес.

БОЛАДЫ

- Сөзді АУДАРМАСЫЗ түсіндірту
- Қазақша өңгімелесу серіктесі
- Өз жазбасының қатесін іздету (түзетпей)

БОЛМАЙДЫ

- Эссені жазғызу
- Үй тапсырмасын толық орындату
- Дайын жауапты көшіру

Ең пайдалы айла — тапсырманы AI-ға төзімді ету:

«Абай туралы эссе» — AI бір секундта жазады.

«Абайдың бір өлеңін ӨЗ ӘЖЕҢНІҢ өмірімен байланыстырып жаз» — жаза алмайды.

ҚОРЫТЫНДЫ

01 Соңғы сүзгі — әрқашан сіз

AI қазақ тілінде қателеседі. Тілді сезетін адамды ешбір бағдарлама алмастырмайды. Бұл — ауыртпалық емес, кәсіби құндылығыңыздың дәлелі.

02 Деңгей көтерілген сайын шешім сізге көшеді

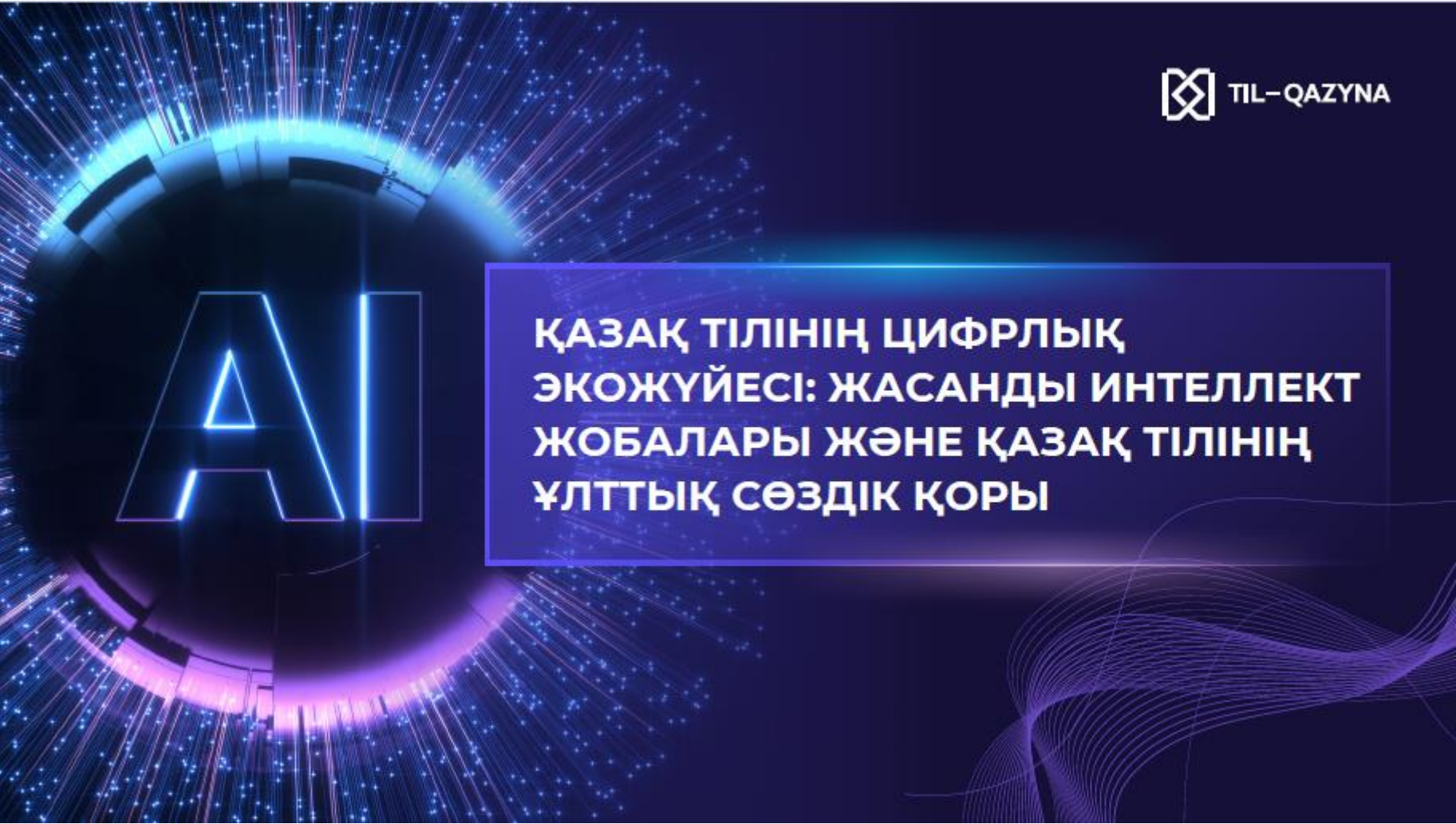
Бірінші деңгейде нәтиже орташа. Екіншіде ол сіздікі болады. Мақсат — жоғарылау, бірақ асықпай.

03 Мұғалім өз құралын жасай алады

Бағдарламашысыз. Бұл есік енді ғана ашылды, әрі ол ең бірінші өз тіліміз үшін ашылуы керек.

Тілдің болашағы ол туралы қанша сөйлегенімізде емес — ол цифрлық кеңістікте қаншалық бар екенінде.

Ал оны жасайтын — біз.

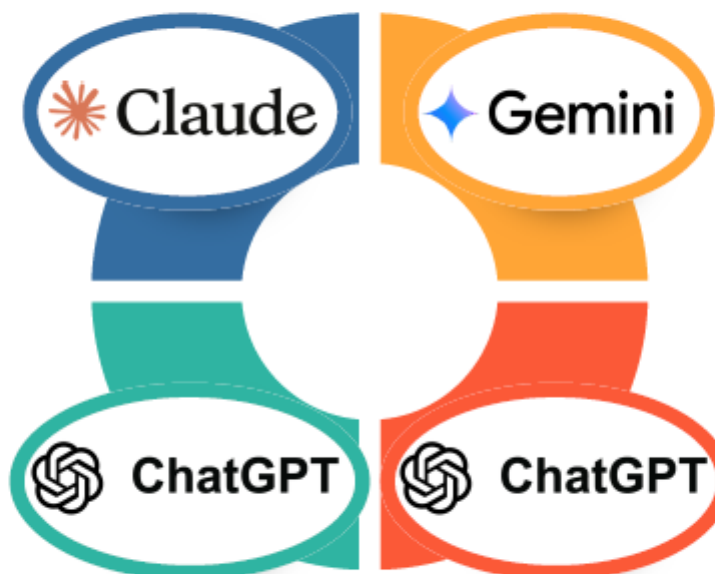

AI

**ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЦИФРЛЫҚ
ЭКОЖҮЙЕСІ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ
ЖОБАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ
ҰЛТТЫҚ СӨЗДІК ҚОРЫ**

300 000 +
Әлемнің ірі компанияларынан
тіркелген корпоративті клиент саны

900 млн
Апталық белсенді
пайдаланушы саны

750 млн
Ай сайынғы белсенді
пайдаланушы саны

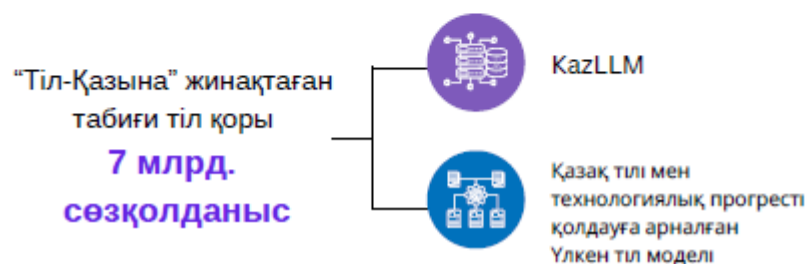
2,5 млрд
Күніне өңделетін
сұраныс саны

ОРТАЛЫҚТЫҢ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖОБАЛАРЫ

Қазақ тілінің цифрлық кеңістікте толыққанды қызмет етуін қамтамасыз ететін тұрақты **экожүйе** қалыптастыру

KAZLLM ЖӘНЕ TIL-QAZYNA LLM ТІЛ МОДЕЛЬДЕРІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

Til-Qazyna LLM

Лексика

Морфология

Семантика

Мәтінді
генерациялау

Перифраз
жасау

Контекстпен
жұмыс істеу

Мәтінді
ықшамдау

Терминдерді
аудару

Тіл үйрету
әдістемесі

Грамматикалық және
пунктуациялық
қателерді түзету

Мәтін
құрылымын,
стилін өзгерту

2 млрд. параметрден тұрады

47 млрд. токенді көптілді корпус негізінде нөлден оқытылған.

9,7 млрд. – қазақ тіліндегі токендер

Модель Hugging Face платформасында жарияланып, ашық қолданысқа ұсынылды

Hugging Face

1 БАҒЫТ

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ БАҒЫТЫ

QAZGRAMMA

Модельді оқытуға арналған деректер

Қателерді түзету корпусында «қате нұсқа — түзетілген нұсқа» түріндегі **89 067** жұп бар. Дәлме-дәл қайталанатын жұптар алынып тасталғаннан кейін **78 165** жұп қалды. Тексеруден өткен таза эталондық қор **76 825** жұптан тұрады.

Корпусты **14** аннотациялаушы маман қателердің он санаты бойынша жинады: септік, жіктік, тәуелдік және көптік жалғаулары, шылау, болымсыздық, шақ, сөз тәртібі, үндестік заңы және құрмалас сөйлем.

Таза эталондық қор былай бөлінді: оқыту жиынына **68 825** жұп, баптау жиынына **3 000** жұп, сынақ жиынына **5 000** жұп. Оқыту және сынақ жиындарында ортақ жұп жоқ.

Модель сапасын бағалауға арналған, бекітіліп, өзгеріссіз сақталған жеті сынақ жиынында барлығы **25 815** мысал бар.

Оқытуға дайындалған деректер жиыны **818 306** оқыту мысалы мен **2 000** тексеру мысалынан, яғни барлығы **820 306** мысалдан тұрады.

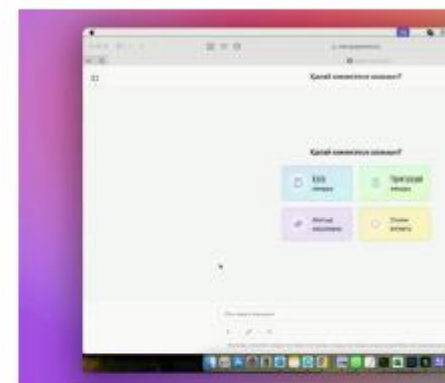

Апробация:

ҚР Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының жабық ақпараттық жүйесі.

TIL-QAZYNA

e.gov

D
U
M
E
N
T
L
O
G

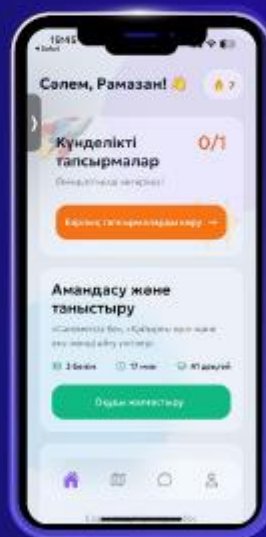
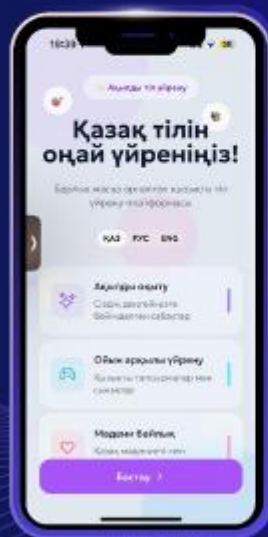
e-Otinish

Мемлекеттік қызмет жүйелеріне
интеграциялау жүргізілуде

TilQazyna Lingua

▶ ҚАЗАҚ ТІЛІН А1-С1 ДЕҢГЕЙЛЕРІ БОЙЫНША ҮЙРЕТУГЕ АРНАЛҒАН

Til-Qazyna LLM, ASR, TTS модельдері
негізінде жұмыс жасайды

2024

- Қазақ тілінде мәтінді сауатты генерациялау;
- Грамматикалық, лексикалық қателерді дұрыстау;
- Сөздіктер, сөздердің, терминдердің этимологиясын ашу;
- Мәтінді ықшамдау, бейімдеу;
- Сөйлеуді автоматты түрде тану (ASR);
- Контекст бойынша сұрақтарға жауап беру.

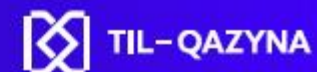
2025

- Қолданушыларға А1, А2, В1 деңгейлері бойынша тіл үйрету;
- Мәтінді сөйлеуге түрлендіру (TTS);
- Грамматикалық тапсырмалар құрастыру, кез келген сала бойынша мәтіндер, диалогтар, полилогтар т.б. құру;
- Мұғалім, оқытушыларға арналған бағдарлама, жоспар, тапсырмалар
- (тест, сөзжұмбақ, ребус, карточкалар және т.б.), әдістемелік ойындар жасау;
- Лингво-мәдени, танымдық материалдар ұсыну.

2026

- В2, С1 деңгейінде тіл оқыта алады;
- Кез келген тіл үйренушінің деңгейіне сай жеке оқыту бағдарламасын дайындайды.

QAZSYNC.AI ЖОБАСЫ

 СИНХРОНДЫ АУДАРМА СЕРВИСІНІҢ ПИЛОТТЫҚ НҰСҚАСЫ

 ЖҮЙЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН ОРЫС ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНЕ МАҒЫНАЛЫҚ ЖӘНЕ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ДӘЛДІКТІ САҚТАП, НАҚТЫ УАҚЫТ РЕЖИМІНДЕ АУДАРМА ЖАСАУҒА АРНАЛҒАН

QazSync.AI

аясы

**МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ**

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАР**

**ІС-ШАРАЛАР МЕН
МЕДИА**

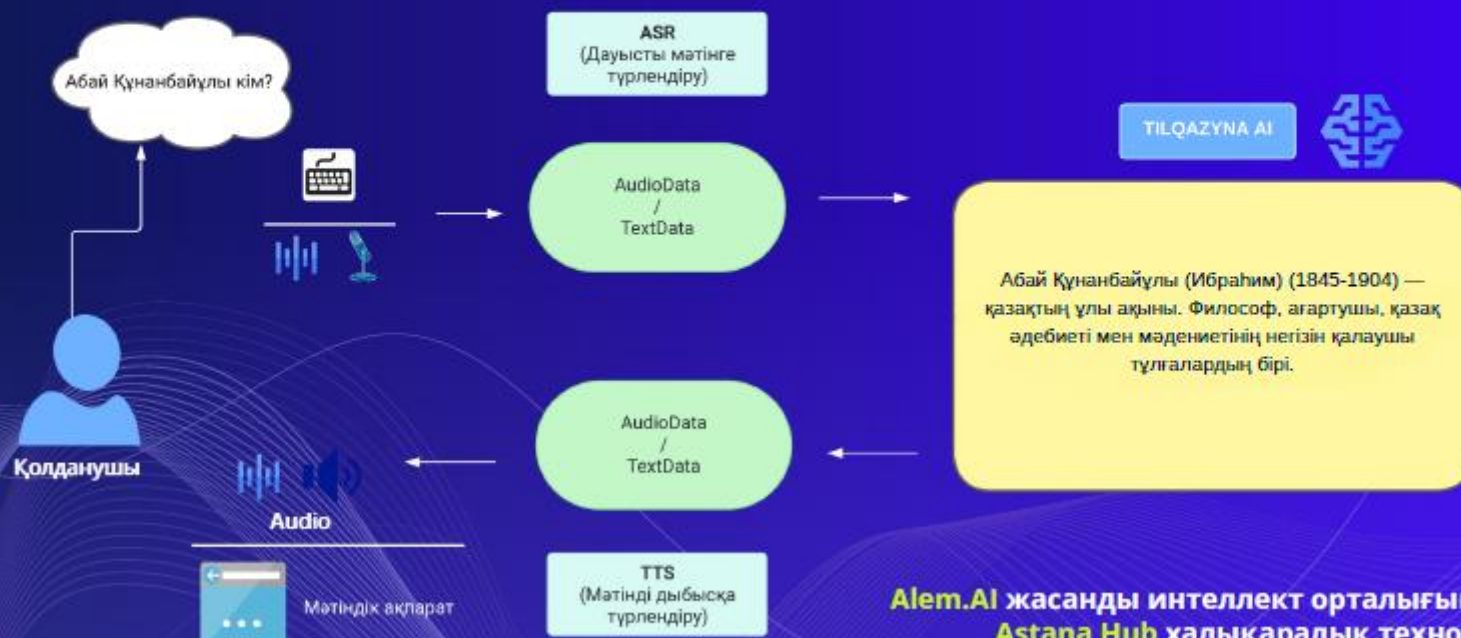
ТЕРМИНДЕРДІ ИГЕРУДІҢ АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖҮЙЕСІ

- Ұқсас терминдерді аз уақыттың ішінде бейімдеу;
- Шеттілдік терминдердің құрылымын автоматты түрде анықтау;
- Модельді оқыту үшін **50000-дай** термин қолданылды;
- Шеттілдік терминдердің анықтамасын табу және қазақ/орыс тіліндегі аудармалары бар, ұқсас терминдерді жұрнақ, жалғау бойынша іздеу мүмкіндіктері бар;
- Кірме терминдердің құрылым-құрылысына жасалған талдаудың нәтижесі қазақ терминологиясындағы шеттілдік элементтерді теориялық және практикалық тұрғыдан зерделеудің электрондық базасы болады.

TTS, ASR — МӘТІНДІ АУДИОҒА, АУДИОНЫ МӘТІНГЕ СИНТЕЗДЕУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Alem.AI жасанды интеллект орталығымен және **Astana Hub** халықаралық технопаркімен бірлескен жұмыс басталды.

2 БАҒЫТ

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ СӨЗДІК ҚОРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

TIL-QAZYNA

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ СӨЗДІК ҚОРЫ

Жобаны іске асыруға жауапты ұйым ретінде Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы бекітілді (ҚР ҒЖБ министрінің 2025 жылғы 11 наурыздағы №101 бұйрығы)

СӨЗДІКТЕР

Сөздіктер цифрлы форматта ұсынылып, пайдаланушы сөзқолданыс туралы ақпаратты жедел әрі дәл табады.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ КОРПУСЫ

Қолданушыға Қазақстандағы барлық тіл корпустарын бір көзден қолдану мүмкіндігі ұсынылады.

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ БАЗА

Салалық терминдер біріздендіріліп, қолданысқа беріледі.

ДАТАСЕТ

Түрлі бағыттағы деректер қоры ұсынылады.

ASR СӨЙЛЕУДІ МӘТІНГЕ ТҮРЛЕНДІРУ

Қолданушылар сөйлеуді мәтінге түрлендіре алады.

TTS МӘТІНДІ СӨЙЛЕУГЕ ТҮРЛЕНДІРУ

Қолданушылар мәтінді сөйлеуге түрлендіре алады.

Қазақстан Республикасы
Президентінің Жарлығымен
ҚР 2025 жылғы 10 ақпандағы №163-VIII «Мәдениет
туралы» Заңы 24-4-бап.
Қазақ тілінің ұлттық сөздік қоры және қазақ тілінің
ұлттық корпусы

ҰЛТТЫҚ СӨЗДІК ҚОР ТӨРТ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАҒЫ ДЕРЕКТЕРДІ БІРІКТІРЕДІ

АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖӘНЕ АУДАРМА СӨЗДІКТЕР

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ҚОР

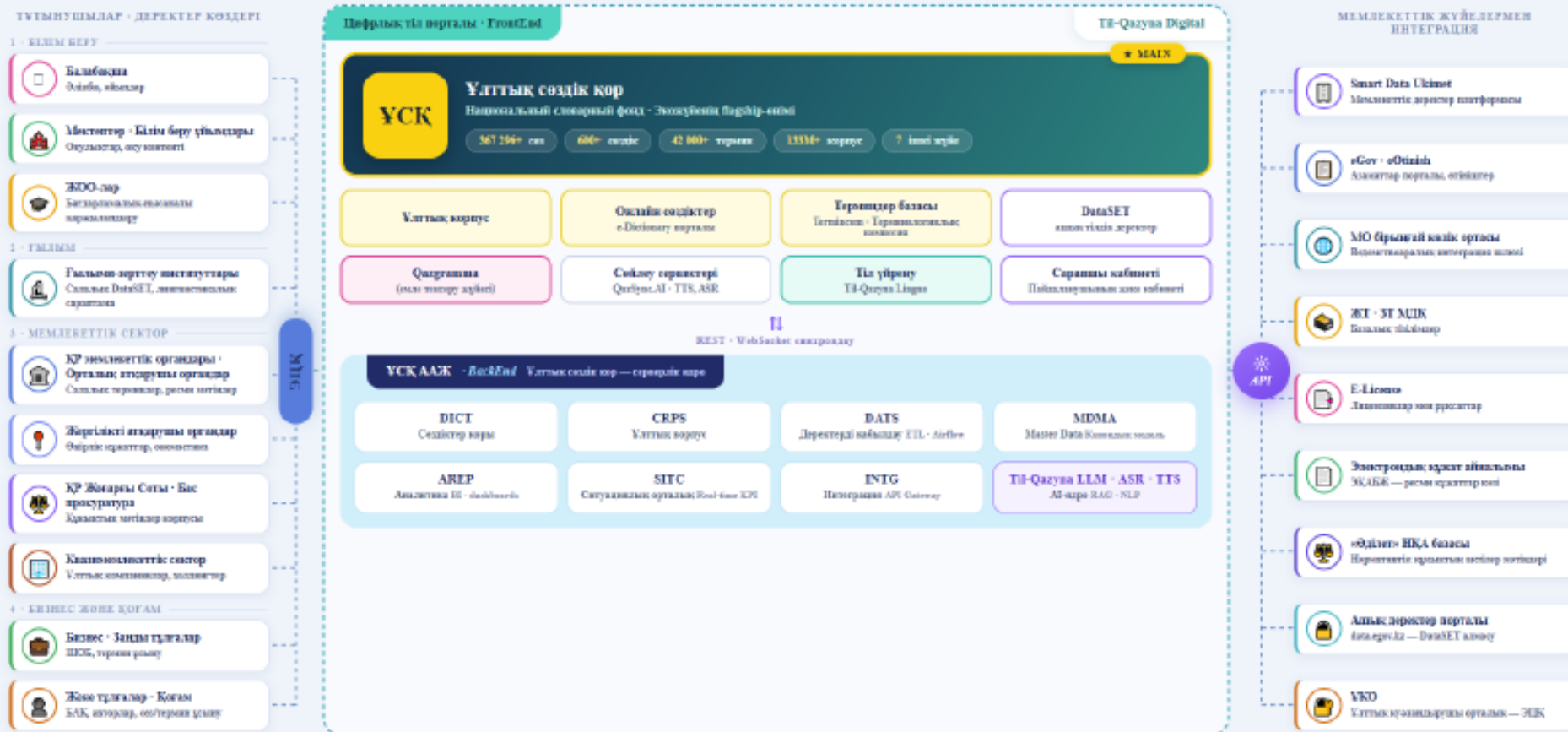

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ КОРПУСЫ

**ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖҮЙЕЛЕРІНДЕ ПАЙДАЛАНУҒА
БЕЙІМДЕЛГЕН ДЕРЕКТЕР ЖИЫНТЫҚТАРЫ**

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ДАМУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЭКОЖҮЙЕСІНІҢ АРХИТЕКТУРАСЫ

FLAGSHIP + VCR

Үлгілік сөздік көр — «Тіл-Қаула» цифрлық нұсқасында **артамық итресі**. Барлық тілдік өңдеулерінен сереністер (Terminology, Organization, Quality, AI, TQM, Inga, LLM) оның айналымына орналысты, бірағылді дүниелілік дерексізден хабарланды.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ МҮМКІНДІКТЕРІ

Тимур Бектұр

*Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ҰҒПО AI бөлімінің
маманы, қолданбалы бизнес аналитика магистрі*

Қазақ тілін оқыту жүйесі цифрлық технологиялардың дамуымен бірге жаңа кезеңге өтіп отыр. Бұған дейін цифрландыру көбіне электрондық оқулық, бейнематериал, онлайн-тест немесе қашықтан оқыту платформаларын пайдаланумен шектелсе, жасанды интеллектінің кең таралуы оқу үдерісінің мазмұнын, ұйымдастырылуын және оқытушының рөлін қайта қарауға мүмкіндік берді. Енді цифрлық ресурс тек дайын материалды жеткізетін арна емес, оқу контентін деңгейге бейімдейтін, тапсырма құрастыратын, кері байланыс беретін, тілдік орта қалыптастыратын және оқытушының әдістемелік шешімін орындауға көмектесетін интеллектуалды серіктеске айналып келеді.

Цифрлық трансформацияның мәні технологияны сабаққа механикалық түрде қосуда емес. Негізгі өзгеріс – оқыту логикасының жекеленуі, икемділігі және дерекке сүйенуі. Жасанды интеллект әр білім алушының деңгейіне сай тапсырма дайындауға, мәтінді күрделілік деңгейі бойынша өзгертуге, грамматикалық немесе лексикалық жаттығу құрастыруға, жекелеген қателерге жауап беруге және оқытушының рутиналық жұмысын қысқартуға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің уақытын студентпен тікелей қарым-қатынасқа, эмоциялық қолдауға, тілдік орта ұйымдастыруға және күрделі әдістемелік шешім қабылдауға көбірек бағыттауға жағдай жасайды.

Сонымен бірге жасанды интеллектінің тіл үйретудегі мүмкіндігі автоматты түрде жоғары сапаға кепілдік бермейді. Қазақ тіліне тән сөз тіркестері, калька аудармалар, стильдік ауытқулар, грамматикалық нормалар және табиғи қолданыс мәселелері модель нәтижесін міндетті түрде тексеруді талап етеді. Сондықтан цифрлық трансформацияның негізгі субъектісі – оқытушы. ЖИ оның кәсіби қызметін алмастырмайды, керісінше, әдістемелік талаптары нақты болған жағдайда сол талаптарды жылдам орындауға көмектеседі.

Осы тұрғыдан қазақ тілін оқытудың цифрлық трансформациясын үш өзара байланысты арнада қарастыруға болады: біріншісі – қазақ тілінің цифрлық экожүйедегі орны және үлкен тілдік модельдердің мүмкіндігі; екіншісі – оқу контентін CEFR деңгейлеріне бейімдеу мен промпт-инжиниринг; үшіншісі – практикалық цифрлық кейстер, яғни виртуалды репетитор, құжат редакторы, этно-викторина және бағалау құралдарын сабақ құрылымына енгізу. Бұл бағыттардың барлығы оқытушының жаңа цифрлық құзыретін қалыптастыруға қызмет етеді.

Қазақ тілінің цифрлық экожүйесі дегенде тек интернеттегі қазақша мәтін көлемі емес, сол мәтінді өңдейтін, түсінетін, генерациялайтын және оқыту

мақсатында пайдаланатын технологиялар жүйесі назарға алынады. Үлкен тілдік модельдер қазақ тіліндегі мәтінді қайта құрастыру, ықшамдау, түсіндіру, тапсырмаға айналдыру, стильдік өңдеу және диалогтық қарым-қатынас жасау секілді әрекеттерді орындай алады. Бұл мүмкіндіктер тіл үйрету әдістемесінде бұрын көп уақыт алатын бірқатар процесті автоматтандыруға жол ашады.

Оқытушының рөлі де осы өзгеріске сәйкес жаңарады. Дәстүрлі модельде мұғалім ақпараттың негізгі жеткізушісі болса, цифрлық ортада ол оқу траекториясын жобалаушы және бағыттаушы рөлге көшеді. ЖИ студентке материал ұсына алады, бірақ қай материалдың қажет екенін, оның оқу мақсатына қаншалықты сәйкес екенін, қандай тілдік норманы сақтау керек екенін және нәтижені қалай бағалау керектігін мұғалім анықтайды. Осылайша технологияның тиімділігі мұғалімнің әдістемелік шешіміне тәуелді болады.

Дифференциалды оқыту – ЖИ-дің ең маңызды артықшылықтарының бірі. Бір аудиторияда тілдік деңгейі, оқу қарқыны және тілдік тәжірибесі әртүрлі студенттер болуы мүмкін. Мұндай жағдайда бір мәтіннің бірнеше нұсқасын, әртүрлі күрделіліктегі тапсырмаларды немесе әр студентке жеке кері байланысты қолмен әзірлеу оқытушыға үлкен жүктеме түсіреді. ЖИ бұл жұмысты жеделдетіп, бір ортақ мақсатты сақтай отырып, деңгейге сай материал дайындауға көмектеседі.

Алайда цифрлық көмекші ұсынған мәтінде калька, жасанды тіркес, стилистикалық сәйкессіздік немесе фактологиялық қате кездесуі мүмкін. Мұндай құбылыс жалпы жасанды интеллект жүйелеріндегі галлюцинация ұғымымен байланысты. Қазақ тілін оқытуда бұл мәселе ерекше маңызды, себебі тілдік норма мен табиғи қолданыс білім алушыға үлгі ретінде ұсынылады. Сондықтан ЖИ нәтижесін академиялық және табиғи қазақ тіліне бейімдеу, калька аудармаларды түзету және тілдік норманы сақтау – мұғалімнің міндеті.

Цифрлық трансформацияның практикалық мүмкіндіктерінің бірі – оқу мәтінін CEFR деңгейлеріне жылдам бейімдеу. Бұл жерде деңгей тек мәтіннің көлемімен өлшенбейді. Лексикалық қор, сөйлемнің құрылымы, грамматикалық форма, стильдік күрделілік және тапсырма түрі де өзгереді. ЖИ осы параметрлерді алдын ала берілген шарттар бойынша өзгертіп, бір тақырыпты бірнеше деңгейге лайықтай алады.

A1–A2 базалық деңгейлерінде негізгі талап – тілдік материалды жеңілдету. Күрделі сөйлемдер қысқартылып, сирек қолданылатын терминдер тұрмыстық синонимдермен алмастырылады, шағын сөздік беріледі. Бұл деңгейде мәтіннің коммуникативтік мақсаты нақты және күнделікті өмірге жақын болғаны маңызды. ЖИ арқылы бір мәтінді қысқа сөйлемдерге бөлу, сөз санын шектеу, жаңа сөздерге қарапайым түсініктеме беру және мәтіннен кейін бірнеше түсіну сұрағын әзірлеуге болады.

B1–B2 деңгейлерінде тіл үйренушіге тек ақпаратты түсіну емес, оны контексте пайдалану, салыстыру, пікір білдіру және дәлелдеу қажет. Сондықтан мәнмәтіндік грамматикалық жаттығулар, синонимдер қатары,

жағдаяттық сұхбаттар және рөлдік тапсырмалар маңызды. ЖИ бір грамматикалық құрылымды бірнеше коммуникативтік жағдайда көрсетуге, диалог пен полилог құрастыруға, бір тақырыпқа ресми және бейресми нұсқа дайындауға мүмкіндік береді.

C1–C2 жоғары деңгейлерінде академиялық және публицистикалық стиль, кәсіби терминология, этнолингвистикалық фразеологизмдер, аргументация және дискурс құрылымы өзекті болады. Мұндай деңгейге бейімдеу кезінде мәтіннің мазмұндық күрделілігімен қатар, стильдік реңк пен жанрлық норма сақталуы тиіс. ЖИ академиялық мәтінді ықшамдап қана қоймай, оның негізгі тезисін анықтау, пікірталас сұрақтарын құрастыру, аргументтерді жіктеу немесе кәсіби лексика бойынша тапсырма әзірлеуге көмектесе алады.

Автоматты дидактика ұғымы осы мүмкіндіктерді жүйелі қолдануға негізделеді. Бір мәтіннен бірнеше деңгейдегі оқу нұсқасын, бес сұрақ, грамматикалық тест, сөздік және рефлексия тапсырмасын қысқа уақытта әзірлеу мұғалімнің дайындық уақытын азайтады. Бірақ бұл автоматтандыру дидактикалық мақсатты AI-ға тапсыру деген сөз емес. Деңгей, оқу нәтижесі, грамматикалық минимум және бағалау өлшемі алдын ала мұғалім тарапынан белгіленуі қажет.

Жасанды интеллектпен жұмыс сапасы көбіне сұраныстың нақтылығына байланысты. Осы себепті промпт-инжиниринг тіл үйретуші маманның жаңа әдістемелік құзыретінің бір бөлігіне айналып отыр. Промпт жай бұйрық емес; ол оқу мақсатын, аудиторияны, тілдік шектеуді, тапсырма форматын және кері байланыс тәсілін нақты сипаттайтын шағын әдістемелік нұсқаулық.

Промпттың негізгі құрылымына рөл беру, мақсат белгілеу, шектеулерді көрсету және кері байланыс формасын анықтау кіреді. Мысалы, «Сен – қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытатын тәжірибелі әдіскерсің» деген рөл модельдің жауабын оқу әдістемесіне жақындатады. «Мәтінді A2 деңгейіне бейімдеп, үш грамматикалық тапсырма құрастыр» деген мақсат нақты өнімді белгілейді. «Сабақтас құрмалас сөйлемдерді қолданба, тек жай сөйлемдер жаз» деген шектеу деңгейлік талапты сақтауға көмектеседі. Ал «студент қатесін жұмсақ түзетіп, сұрақты қайтала» деген кері байланыс шарты диалогтық әрекетті басқарады.

Промпт-инжинирингтің әдістемелік құндылығы – мұғалімнің жасырын кәсіби шешімдерін айқын алгоритмге айналдыруында. Кәдімгі сабақта мұғалім мәтіннің деңгейін, сөз санын, грамматикалық күрделілігін, жаңа сөз мөлшерін және тапсырманың құрылымын интуитивті түрде бақылайды. ЖИ-мен жұмыс істегенде осы талаптардың бәрін нақты тілмен жазуға тура келеді. Бұл өз кезегінде оқытушының әдістемелік рефлексиясын күшейтеді.

Сапалы промпт арқылы бір материалды саралап беру, тест дайындау, қате жауапқа жұмсақ кері байланыс құру, деңгейге сай диалог жазу және жаңа тапсырма генерациялау мүмкін. Дегенмен промпт қаншалықты нақты болса да, нәтижені тексеру қажеттігі жойылмайды. Әсіресе қазақ тіліндегі стильдік табиғилық пен сөз тіркесімін бағалауда адам сараптамасы негізгі сүзгі болып

қалады.

Жасанды интеллектіні сабақ жоспарлау мен жаттығу әзірлеуге енгізу оқытушының рутиналық жұмысын едәуір азайта алатыны көрсетіледі. Материалда бұл үнем 70 пайызға дейін жетуі мүмкін деген бағалау берілген. Мұндай көрсеткіш педагогикалық өнімділіктің жаңа моделін көрсетеді: мұғалім уақытын мәтінді қолмен қайта жазуға немесе ондаған ұқсас тапсырма құрастыруға емес, студентпен тікелей интерактив қарым-қатынасқа, бақылауға және эмоциялық қолдауға жұмсай алады.

Педагогикалық өнімділік уақыт үнемдеумен ғана өлшенбейді. ЖИ бірнеше нұсқа ұсынған кезде мұғалім материалды салыстырып, ең қолайлысын таңдайды, түзетеді және өз контекстіне бейімдейді. Бұл процесте шешім қабылдау құқығы педагогте қалады. Сондықтан технология мұғалімнің орнын тарылтпайды, керісінше, оның кәсіби уақытын жоғары құндылықты әрекеттерге бағыттайды.

ЖИ-дің дифференциалды оқытудағы рөлі де өнімділікпен байланысты. Бір студентке қарапайым сұрақ, екіншісіне кеңейтілген пікірталас тапсырмасы, үшіншісіне академиялық жазылым үлгісін автоматты түрде дайындау мұғалімнің жеке оқу траекториясын ұйымдастыру мүмкіндігін арттырады. Бұл әсіресе аралас деңгейлі топтарда маңызды.

Сонымен бірге сандық тиімділік сапалық бақылаумен толықтырылуы керек. Уақыттың үнемделуі материалдың дұрыс екенін білдірмейді. Тілдік модель ұсынған мәтін оқу мақсатына сәйкес, қазақ тілінің нормасына сай және мәдени тұрғыдан орынды болғанда ғана педагогикалық өнімділік нақты нәтижеге айналады.

Тіл үйренудегі ең күрделі мәселелердің бірі – сабақтан тыс тілдік ортаның жеткіліксіздігі. Сабақта белсенді болған студент күнделікті өмірде қазақ тілінде сөйлемесе, қалыптасқан дағды тұрақты әрекетке айналмайды. Жасанды интеллект бұл мәселені толық шешпесе де, қосымша сөйлесу серіктесі ретінде жаңа мүмкіндік береді.

Виртуалды репетитор қонақүй, әуежай, қызмет көрсету немесе іскерлік келіссөз секілді жағдаяттарда студентпен диалог жүргізе алады. Мұндай симуляцияда білім алушы жауапты бірнеше рет қайталап, әртүрлі нұсқаны байқап, өзіне ыңғайлы қарқынмен жаттығады. Әсіресе сыныпта сөйлеуге ұялатын немесе қателесуден қорқатын студент үшін эмоционалды қауіп төмендейді.

Виртуалды репетитордың тағы бір артықшылығы – қолжетімділік. Ол белгілі бір сабақ уақытымен шектелмейді және қайталанатын сұраққа шаршамай жауап бере алады. Бұл қосымша практика санын арттырады. Дегенмен мұндай орта шынайы адамаралық коммуникацияны толық алмастыра алмайды. Тілді сезіну, мәдени реңк, әзіл, прагматикалық мән және нақты әлеуметтік реакция адаммен қарым-қатынаста қалыптасады.

Сондықтан виртуалды репетиторды сабақтың орнына емес, сабақтан тыс жаттығу, дайындық немесе бекіту құралы ретінде қолдану тиімді. Оқытушы оның сценарийін, тілдік шектеулерін және кері байланыс формасын алдын ала

анықтауы керек.

Қазақ тілін кәсіби ортада қолдануда ресми-іскери стильдің сапасы маңызды. Құжаттарда орыс тілінен тікелей калькаланған сөз тіркестері, кеңселік ауыр құрылымдар, табиғи емес синтаксис немесе стильдік сәйкессіздік жиі кездесуі мүмкін. ЖИ негізіндегі құжат редакторы осындай қолданыстарды анықтап, табиғи қазақша балама ұсынуға көмектеседі.

Бұл құралдың әдістемелік мүмкіндігі жоғары. Студентке дайын түзетілген мәтінді беру орнына, екі нұсқаны салыстыру, қайсысы табиғи екенін негіздеу, калька элементін табу немесе стильдік түзетудің себебін түсіндіру ұсынылуы мүмкін. Осылайша АІ тек редактор емес, тілдік талдауға арналған дерек көзіне айналады.

Ресми стильді үйретуде мұғалім модельдің жауабын норманың жалғыз нұсқасы ретінде ұсынбауы керек. Тілдік норма контекстке, адресатқа және құжат жанрына байланысты. Сондықтан АІ ұсынған балама сөздік, корпус немесе ресми үлгілер арқылы қосымша тексерілгені дұрыс.

Қазақ тілін оқыту тек грамматика мен лексиканы меңгерту емес, ұлттық-мәдени мазмұнды түсінуге де бағытталады. ЖИ мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, салт-дәстүрге қатысты лексика және мәдени ұғымдар бойынша ойын, викторина, карточка немесе қысқа тест дайындауға мүмкіндік береді. Мұндай формат этнолингвистикалық материалды интерактив түрде меңгертуге жағдай жасайды.

Бұл бағыт цифрлық трансформацияның маңызды қағидасын көрсетеді: технология ұлттық мазмұнды ығыстырмауы керек, керісінше, оны жаңа форматта ұсынуға қызмет етуі тиіс.

Материалда ЖИ интеграциясының ықтимал нәтижелері ретінде материал әзірлеу жылдамдығы, студенттер белсенділігі, өздігінен қатені түзету және тілдік қарым-қатынас жиілігі сияқты көрсеткіштер берілген. Көрсетілген диаграммада материал әзірлеу жылдамдығы 92%, студенттер белсенділігі 85%, өздігінен қатені түзету 78%, тілдік қарым-қатынас жиілігі 88% деңгейінде белгіленген. Бұл деректер технологияны енгізудің негізгі әсері тек мұғалім уақытын қысқартуда емес, білім алушының әрекетін белсендіруде де қарастырылатынын көрсетеді.

Дегенмен мұндай көрсеткіштерді тұрақты ғылыми нәтиже ретінде қабылдас бұрын олардың қандай әдіспен өлшенгені, қандай аудиторияда алынғаны және қандай кезеңмен салыстырылғаны анық болуы керек. Сондықтан оқу үдерісінде ЖИ тиімділігін бағалау үшін нақты критерийлер қажет: студенттің сөйлеу уақыты, тапсырманы дербес орындау үлесі, тілдік қатенің сипаты, мәтін сапасы, кері байланыс жиілігі және оқу мақсатына жету көрсеткіші.

ЖИ интеграциясының нәтижесін бағалауда тек сандық жылдамдық емес, сапалық өзгеріс те ескерілуі тиіс. Егер мұғалім материалды тез дайындағанымен, ол тілдік нормаға сәйкес келмесе немесе студент дайын жауапты көшірсе, технологиялық тиімділік педагогикалық нәтижеге айналмайды. Сондықтан бағалау әрқашан оқу мақсатына байланыстырылуы

керек.

Цифрлық трансформация жағдайында оқытушының рөлі ақпарат таратушыдан оқу траекториясын басқарушыға ауысады. «Ко-пилот» ұғымы осы өзгерісті дәл сипаттайды: ЖИ кейбір операциялық әрекетті орындайды, бірақ бағытты, мақсатты және соңғы шешімді адам анықтайды. Мұғалім оқу нәтижесін белгілейді, деңгейлік талапты қояды, тапсырма құрылымын анықтайды, тілдік сапаны тексереді және студенттің прогресін бағалайды.

Жаңа рөл жаңа құзыреттерді де қажет етеді. Оқытушы ЖИ-мен тиімді тілдесуді, промпт құрастыруды, нәтиженің сапасын тексеруді, калька мен галлюцинацияны тануды, тапсырманы деңгейге бейімдеуді және цифрлық этика талаптарын сақтауды меңгеруі керек. Бұл құзыреттер дәстүрлі әдістемелік білімді алмастырмайды; керісінше, соның цифрлық жалғасы.

ЖИ әр студентке дербес кері байланыс бере алады, бірақ эмоциялық қолдау, сенім қалыптастыру, мотивация беру және әлеуметтік қарым-қатынасты басқару мұғалімнің негізгі қызметі болып қала береді. Осы себепті цифрлық трансформацияның табысы технологияның қуатына емес, педагог пен технология арасындағы дұрыс еңбек бөлінісіне байланысты.

Қазақ тілін оқытудың цифрлық трансформациясы – технологияны сабаққа қосу емес, оқу үдерісін жаңа логикамен ұйымдастыру. Үлкен тілдік модельдер, автоматты дидактика, CEFR деңгейлеріне бейімдеу, промпт-инжиниринг, виртуалды репетитор, құжат редакторы және этно-викторина секілді құралдар мұғалімнің әдістемелік шешімін жедел орындауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектінің басты артықшылығы – жекелендіру, жылдамдық және қайталанатын жұмысты автоматтандыру. Ол әр студентке деңгейге сай тапсырма дайындап, тілдік ортаны кеңейтіп, қосымша кері байланыс бере алады. Бірақ қазақ тілінің нормасы, табиғи қолданысы және мәдени мазмұны соңғы рет міндетті түрде адам тарапынан тексерілуі керек.

Цифрлық трансформацияның негізгі субъектісі – мұғалім. Ол енді тек ақпарат жеткізуші емес, оқу траекториясын жобалаушы, цифрлық ресурстарды іріктеуші, тілдік сапаны бақылаушы және студенттің әрекетін ұйымдастырушы. ЖИ мұғалімнің кәсіби орнын алмастырмайды; оның әдістемелік мүмкіндігін күшейтеді.

Қазақ тілінің болашағы цифрлық біліммен тікелей байланысты. Егер технология қазақ тілінің табиғи нормасын сақтап, білім алушыны белсенді коммуникацияға шығарып, мұғалімнің әдістемелік мүмкіндігін кеңейтсе, цифрлық трансформация тіл үйретудің сапасын арттырудың пәрменді тетігіне айналады.

ЖІЖІ және Тіл Білімі

Қазақ тілін оқытудың цифрлық трансформациясы

Жасанды интеллект мүмкіндіктері | Практикалық семинар-дәріс

Тимур Бектұр

01-БӨЛІМ

Цифрлық экожүйе және ЖИ рөлі

Қазақ тілінің үлкен тілдік модельдердегі (LLM) орны, корпустық лингвистика
және цифрлық эрадағы оқытушының жаңа ко-пилоттық рөлі

ЖИ – Оқытушының цифрлық көмекшісі

Дифференциалды оқыту

Оқытушы рөлі ақпарат таратушыдан оқу траекториясын бағыттаушыға ауысады. ЖИ әр студенттің деңгейіне қарай жеке тапсырмалар дайындап, дербес кері байланыс береді.

Галлюцинацияны түзету

ЖИ калька аудармалары мен стилистикалық ауытқуларды академиялық және табиғи қазақ тіліне бейімдеу. Сапалы промпт арқылы тілдік нормаларды берік сақтау.

02-БӨЛІМ

Дидактика және промпттар

Оқу контентін генерациялау, CEFR деңгейлеріне (A1-C1) бейімдеу және арнайы
әдістемелік промпт-инжиниринг

| CEFR деңгейлеріне бейімдеу

- ✓ **A1-A2 (Базалық деңгей):** Күрделі сөйлемдерді қысқарту, сирек терминдерді тұрмыстық синонимдермен алмастыру және сөздік жасау.
- **B1-B2 (Орташа деңгей):** Мәнмәтіндік грамматикалық жаттығулар, синонимдер қатары және жағдаяттық сұхбаттар генерациясы.
- ★ **C1-C2 (Жоғары деңгей):** Академиялық және публицистикалық стиль, этнолингвистикалық фразеологизмдер мен кәсіби терминология.
- 📌 **Автоматты дидактика:** ЖИ мәтінді секундына бейімдеп, деңгейге сай 5 сұрақ пен грамматикалық тест әзірлейді.

Тілдік модельдер тиімділігі

70
Уақыт үнемдеу
%

Педагогикалық өнімділік

ЖИ құралдарын сабақ жоспарлау мен жаттығу әзірлеуге енгізу оқытушының рутиналық жұмысын 70%-ға қысқартады. Нәтижесінде мұғалім назарын студентпен тікелей интерактив қарым-қатынас пен эмоциялық қолдауға толық бағыттай алады.

Промпт-инжиниринг құрылымы

- **Рөл беру:** «Сен – қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытатын тәжірибелі әдіскерсің».
- **Мақсат:** Мәтінді A2 деңгейіне бейімдеп, 3 грамматикалық тапсырма құрастыр.
- **Шектеулер:** Сабақтас құрмалас сөйлемдерді қолданба, тек жай сөйлемдер жаз.
- **Кері байланыс:** Студент қатесін жұмсақ түзетіп, сұрақты қайтала.

Практикалық кейстер тобы

Виртуалды репетитор

Қонақүй, әуежай немесе іскерлік келіссөз жағдаятында студентпен сұхбат жүргізетін диалогтық бот симуляциясы.

Құжат редакторы

Ресми-іскери стильді тексеру, канцеляризм мен орысша калька сөздерді табиғи қазақша баламамен алмастыру.

Этно-викторина

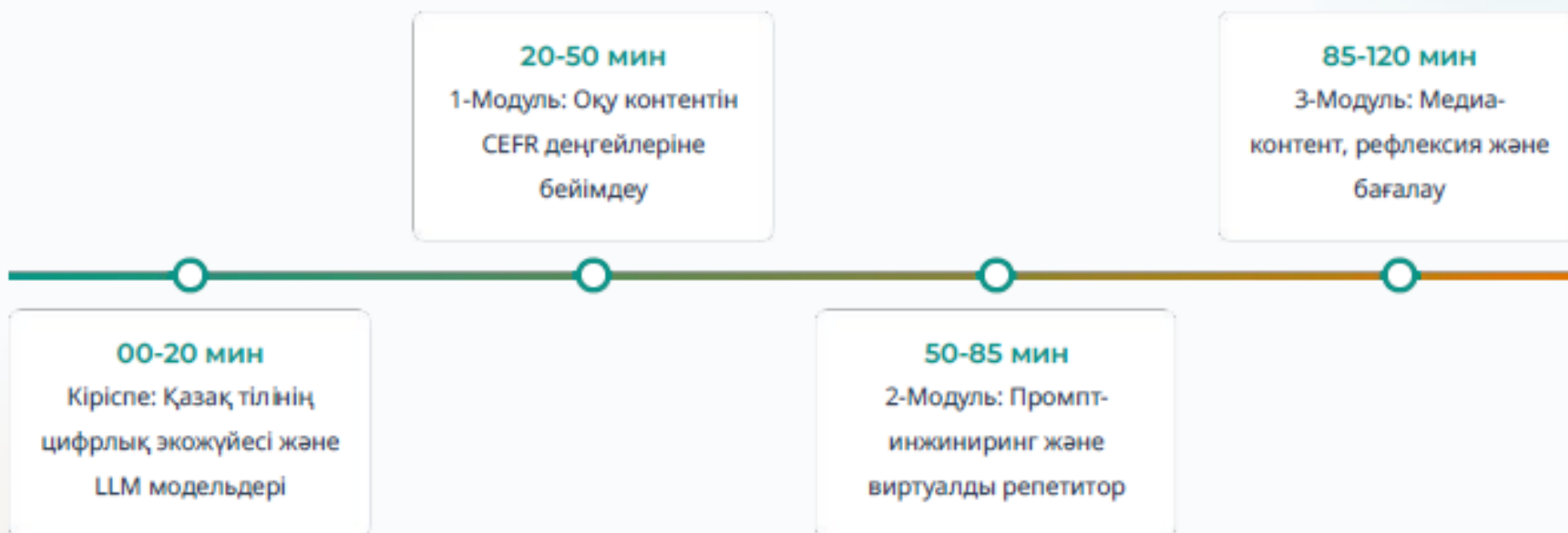
Мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер мен салт-дәстүр лексикасын ойын түрінде меңгертуге арналған Quiz дайындау.

ЖИ интеграциясының нәтижесі

ЖИ құралдарын енгізу сабақтағы сөйлеу белсенділігін арттыруға септігін тигізеді

Семинар регламенті

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	3
 I ҚАЗАҚ ТІЛІН ДЕЙГЕЙЛІК ОҚЫТУДЫҢ ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
Д.Н. Еселбай	
A1-A2 деңгейі: тіл логикасын үйрету жолдары.....	6
А.С. Зинедина	
B1-B2 деңгейіндегі грамматикалық құрылымдарды функционалды тұрғыдан үйрету әдістемесі.....	72
А.Қ. Балабеков	
B1 және B2: тілдік деңгей мәселесі және шешу жолдары.....	102
З.С.Күзекова	
C1 деңгейі: тілді заманауи тұрғыдан оқытудың әдістемелік жүйесі.....	121
 II ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДІҢ ТЕОРИЯСЫ: ЖАҒДАЯТ, ТІЛ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ОҚУ ҚҰРАЛЫН ӨЗІРЛЕУ	
Т.Н. Ермакова	
Мемлекеттік тілді үйретудің андаргогикалық тәсілдері.....	201
Т.Н. Ермакова	
Қазақ тілін оқытудағы сабақтастық пен ортақ әдістемелік қағидаттары.....	233
Б.С. Қапалбек	
Қазақ тілі пәнін оқытудың жүйесі: академиялық білім және коммуникативтік дағды.....	263
 III ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ	
А.Қ.Қожахмет	
«Тіл-Қазына» өнімдері арқылы қазақ тілін үйретудің жаңа мүмкіндіктері.....	291
Б.Серікбай	
A1 құралдары арқылы қазақ тілі сабақтарының сапасын арттыру жолдары.....	312
Т.А. Бектұр	
Қазақ тілін оқытудың цифрлық трансформациясы: жасанды интеллект мүмкіндіктері.....	346